

KORTÁRS

2017 09

év
szám

ORAVECZ IMRE: Ókontri

ÁRMOS LÓRÁND, TANDORI DEZSŐ, BÉK TIMUR versei

Márkus Béla esszéje Csoóri Sándor pályájáról (1. rész)

Tanos Márton tanulmánya Krusovszky Dénes verseiről

KEMSEI ISTVÁN, VARGA MÁRIA, WÉBER ANIKÓ kritikái

LOIS VIKTOR munkáival

KORTÁRS 2017 09

Ára: 735 Ft
Előfizetőknek: 668 Ft
www.kortarsonline.hu

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

nka

Nemzeti Kulturális Alap

AZ ELSŐ 40 ÉV

2017. AUGUSZTUS 18. – OKTÓBER 8.
PESTI VIGADÓ, V. EMELET

A kiállítás célja, hogy bemutassa a világhírű kecskeméti **Nemzetközi Kerámia Stúdió** első 40 évének történetét, a Stúdió meghatározó korszakain keresztül.

A „nomád nemzedék” korai időszakától a digitális design koráig, a kerámiaművészet impresszív gyűjteménye mintegy emlékeztetőül szolgál a történelem különböző korszakainak.

HŐDÍTÁSOK ÉVE 2017/18

az Operettben

Menken-Schwartz-Parnell
A NOTRE DAME-I TORONYÓR

Lehár
LUXEBURG GRÓFJA

Várkonyi
DORIAN GRAY

Offenbach
KÉKSZAKÁLL

Jávori
A FARMERKIRÁLY

Rossini Co-Opera
A SEVILLAI BORBÉLY

Léva Felyjítés
REBECCA

JEGYINFO: 312-4866 / JEGY@OPERETT.HU
WWW.OPERETT.HU / OPERETTSZINHAZ

TARTALOM

- 3** ORAVECZ IMRE: Ókontri *(próza)*
- 8** ÁRMOS LÓRÁND: Nincs; Egy körtefát; Egy nyári hónap krónikája *(versek)*
- 12** FERENCZES ISTVÁN: Veszedelemkről álmodom 6/2 *(regényrészlet)*
- 31** TANDORI DEZSŐ: Tematizálatlan *(versek)*
- 36** BERTA ZSOLT: Befutó *(próza)*
- 43** BÉK TIMUR: Időhatározó *(vers)*
- 44** BOLDOGH DEZSŐ: Bent a malomban *(vers)*
- 45** NOVOTNY TIHAMÉR: „Stációk 8.1–2. – Megalázott embervilág” – Kis összefoglaló Lois Viktor művészetéről két kiállítása kapcsán *(képzőművészet)*
- 49** MÁRKUS BÉLA: Röpiratok változatai – Csoóri Sándor a hatalom látóterében *(1. rész)*
- 66** JUHÁSZ ANDREA: Regény az internáltságból – A Felleg a város felett keletkezése, szövegváltozatai, kompozíciója
- 75** TANOS MÁRTON: A befogadás kínjai – Művészetproblematika Krusovszky Dénes Múzeum, nappal és Múzeum, éjjel című verseiben
- 82** GÖMÖRI GYÖRGY: Jegyzetek Aranyhoz
- 83** CUKOR GYÖRGY: „Szemfény” – Magyar Mónika kiállítása (Sopron, Torony Galéria, 2017. április 28.) *(képzőművészet)*
- 87** PALOJTAY KINGA: Krasznahorkai László / Báró Wenckheim hazatér
- 88** THIMÁR ATTILA: Krasznahorkai László / Báró Wenckheim hazatér
- 91** KEMSEI ISTVÁN: Szakolczay Lajos / Jövőben a múltunk
- 93** VARGA MÁRIA: Falusi Márton / Műtűcsök opál mezőkön
- 95** WÉBER ANIKÓ: Halász Margit / A vörös nyelvű párduc

E számunkat Lois Viktor munkáival illusztráltuk.

A borítón: Stációk 8.1. , 2016 (Ferenczy Múzeum Centrum, részlet)

Lois Viktor munkáiról a reprodukciókat Deim Balázs (Szentendre) és Czeglédi Zsolt (Debrecen) készítette.

Kortárs 60

Ez év szeptember 28-án ünnepeljük a *Kortárs* folyóirat 60. születésnapját az Írószövetségben.

Az elmúlt évtizedekre megemlékező esten irodalmi előadásokkal és kerekasztal-beszélgetéssel elevenítjük fel a hatvan év legszebb emlékeit, és természetesen lesz nagy, közös torta is.

Minden szerzőnket és minden kedves olvasónkat szeretettel várjuk!

KORTÁRS

Támogatók: NEMZETI KULTURÁLIS ALAP,
KORTÁRS ALAPÍTVÁNY, MAGYAR NEMZETI BANK,
EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA

Szerkesztőség:

THIMÁR ATTILA (főszerkesztő, tanulmány), thimar.kortars@gmail.com
AMBRUS LAJOS (próza), kemenesalja@gmail.com
PÉCSI GYÖRGYI (vers), pecsigy@freemail.hu
STURM LÁSZLÓ (kritika), sturml67@gmail.com
NOVOTNY TIHAMÉR (kép), prino-tipa@gmail.com
KOVÁCS NÓRA (tördelőszerk.), babajaga1960@gmail.com
BORNEMISSZA ÁDÁM (olvasószerk.), bornemissza.adam@gmail.com

Laptev: LÁSZLÓ ZSUZSI

Szerkesztőségi titkár:

ÖNER EDIT (info@kortars.com)
1062 Bp., Bajza u. 18.
Szerda: 11–14 óráig
Csütörtök: 10–13 óráig
Tel./Fax.: 342-1520; 06-20-33-77-531
Postacímünk: 1406 Bp., Pf. 93.

Lapunkat rendszeresen szemléli a megújult

www.observer.hu

Kiadja a Kortárs Folyóirat Kiadói Kft. Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője.
Nyomdai munkák: *mondAt Kft.* www.mondat.hu

Előfizetési díj 1/2 évre 3680 Ft, 1 évre 7350 Ft. Szerkesztőségi előfizetés esetén külföldre: 105 €. (Az áthúzódó előfizetéseknél nem kérünk díjkülönbözetet.) Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a Regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. **Külföldre és külföldön** előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

HU ISSN 0023-415X

Nemzetközi online azonosítószám az Interneten: HU ISSN 1418-1592

Kéziratokat nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.

Lapzártá: a megjelenés előtti hónap 3-án!

HÍREK

A Kortárs folyóirat pályázatát hirdet, melynek címe: „Hallgatni arany?” – Napjaink személyes kommunikációjának értékszerkezete.

A *Kortárs* folyóirat pályázatára olyan munkákat várunk, amelyek arra próbálnak választ adni, hogy új kommunikációs eszközeink mennyiben építik vagy rombolják, sematizálják a személyes kapcsolatokat, az egyéni gondolkozásmódját. Újjáalakuló kommunikációs szokásaink mennyit fognak megőrizni abból a kulturális hagyományból, amelyet generációk óta hordozunk magunkkal?

A pályázatra 35. évüket be nem töltött fiatal szerzők munkáit várjuk.

Az értekezés terjedelme 35 000–50 000 leütés között lehet.

A pályamunkákat **2017. szeptember 25-ig** várjuk a kortars.kommunikacio@gmail.com emailcímmre.

Az 1. díj 200 000 forint, a 2. díj 150 000 forint, a 3. díj 100 000 forint.

További információk és részletes kiírás:

www.kortarsonline.hu

www.kortarsonline.hu

ORAVECZ IMRE

Ókontri

(részlet)

ORAVECZ IMRE (1943) Szajla

33

Megzörgették az ablakot. Steve felriadt. Azt hitte, csak álmodta, de rájött, hogy nem: megint zörgettek.

Kikelt az ágyból, és az ablakhoz botorkált. Kint világított a hold. Mihály állt az ablak alatt, és integetett a kezével, hogy nyissa ki.

Kinyitotta.

– Tűz van, Stiff, tűz! A szalmakazal! – kiáltotta még, de ezt már Steve nem hallotta, mert becsapta az ablakot, és visszaszaladt az ágyhoz. Belelépett a bakancsába, és alsónadrágban, ahogy volt – mindig abban aludt, a pizsamából csak a kabátot szenvedhette –, kirohant a házból az udvarra.

– Az idei szalma – közölte Mihály két vödörrel a kezében a kút felé igyekezve.

Steve lángokat nem látott, de a szénakazalon túlról nagy fényesség áradt felfelé, és ropogást is lehetett hallani.

A kúthoz futott, felkapta a két vödört, amelyeket Mihály a vízzel tele hordóban megmerített, és a tűz irányába rohant.

– Hozzék még vödörket! – vetette hátra az öregnek.

Az idei szalmakazalnak a kert felőli vége égett, deréktól lefelé, lángolva, sárgászörösen. Ami attól feljebb volt, beleértve a tetejét is, még csak füstölt.

Steve egyből megértette, hogy ezt vödör vizekkel lehetetlen eloltani, de azért célba vette az egyik vödör tartalmával. A perzselő hőség következtében nem tudott elég közel menni, így a víz nem a tűzre zúdult, hanem eléje, a földre.

Nyilvánvaló volt, hogy a kazal szalma odaveszett, vagy ha mégis megmenthető belőle valamennyi, az csak tűzoltó fecskendő segítségével lehetséges. Sürgősen azért kell hát menni, előbb azonban célszerű belocsolni a mellette lévő szénakazlat, sőt, talán még a távolabbi másik szalmakazlat is, nehogy arra is átterjedjen a tűz.

– Hagyja a szalmát! – mondta Mihálynak, aki közben odaért két újabb, vízzel tele vödörrel. – Hozzék tűzcsapókat meg egy létrát!

Átment a két vödörrel a szalmakazal túloldalára, és vizüket, először az egyikét, aztán a másikat, nagy ívben terítve a szalmakazal oldalára loccsantotta. A következő négy vödör vizet már a tűzcsapókkal szentelték rá, részint a földről, részint a létráról. A tetejére nem tudtak eleget juttatni, mert közben olyan nagy lett a hőség, hogy nem bírtak megmaradni a kazalközben.

A kútból a kútostorral vizet húzva feltöltötték a hordót.

– Csinálja a szénakazal tetejét, de a másik oldalról! – utasította Mihályt. – Én menek a faluba a tűzoltókért, és imádkozzunk, hogy ne támadják fel a szél.

Kitolta a csúrból a motorbiciklit. Mielőtt berúgta volna, észbe kapott, hogy alsónadrágban van, és beszaladt a házba.

– Mi van? – kérdezte Julia, aki felébredt a zajra.

– Tűz – felelte, mialatt felrántotta a nadrágját.

– Jaj, Istenem, mi ég?

– Az egyik szalmakazal.

- Ki gyújtotta fel?
- Azt nem tudjuk, de ez most nem érdekes.
- Akkor most mi lesz?
- Eloltjuk. Megyek a tűzoltókért.
- Én mit csináljak?
- Semmit. Maradj bent, míg vissza nem gyövök.
- Ne menjek oltani?
- Ne, és Georgie-t se engedd ki, ha közben felébredne.

Meleg volt az éjszaka, de fázott a menetszélben, mert a felsőtestén csak a pizsamakabát volt, és félt az is vizes.

A faluban először Gábor unokatestvéréhez ment, mert ő volt az önkéntes tűzoltók parancsnoka, és tudta, kik az önkéntes tűzoltók, kiket kell riasztani. Végigjárta a megnevezettek portáját. Mire a tűzoltószertházhoz ért, Gábor már ott volt a lovaival. A beosztás szerint más lett volna soron, de minthogy Steve a rokona, maga gondoskodott a vonóerőről. Mire kihúzták a fecskendőkocsit, és elé fogták a lovakat, a csapat tagjai is befutottak. Bár nem egészen helyénvaló a „befutottak” szó, mert fiatalok nem nagyon lévén a faluban, idősebb, majdnem hogy élemedett férfiak voltak, akik elég nehezen mozogtak. De azért zokszó nélkül tették a dolgukat, nem panaszkodtak, még csak nem is káromkodtak, hogy éjszakának évadán felverték őket. Felpakolták a tömlőket, kádat, vaskampót, vödört, létrát, és elindultak. Úgy volt, hogy az iskola előtti itatókútnál megállnak, és megtöltik vízzel a kádat, hogy a helyszínen azonnal megkezdhesék az oltást, de Steve lebeszélte őket, mondván, hogy van víz a kútjában, meg ott a fogás a patakon, majd hoznak onnan a lajtkocsijával.

Egy embert maga mögé ültetett a motorra, hogy addig is legyen két segítése, és visszaindult.

Otthon ijesztő látvány fogadta. A szalmakazalnak már a teteje is égett, és a tűz áterjedt a szénakazalra is. Hiába locsolták, vizezték be, a meleg, a hőség elpárologtatta róla a vizet, és átpattanó szikra vagy alászálló zsarátnok meggyújthatta. A lángok most már a csűrnel is magasabbra csaptak, és bevilágították az egész tanyát.

Júlia mégis kijött. Ott volt Mihállyal, és egy csapóval vadul püfölte a szénakazlat. Teljességgel hiábavalóan, hiszen nem ért semmit, mert az vadul lángolt, mi több, már a csapója is tüzet fogott és égett.

– Júlia! – kiáltott rá Steve. – Mit keresel te itt?

De a ropogás olyan erős volt, hogy Júlia nem hallotta.

Odaszaladt, kikapta a kezéből a csapót, a földre dobta, és eltaposta a tüzet. Júlia csodálkozva nézett rá. A szálló pernyétől kormos volt az arca, a szoknyája pedig vizes.

– Eredj innen! Megmondtam, hogy maradj bent. Ez veszélyes, rád omolhat a kazal.

– Nem nézhettem ölbe tett kézzel, hogy Mihály magában küszködik itt.

– Menj be! – és a nyomatéku lódított is rajta egyet.

Júlia bosszús képet vágott, de elfutott.

– Mindjárt itt a fecskendő, és eloltjuk nélküled is – szolt még utána.

– Mihály, álljék le! Semmi értelme. Maga is menjék a kazaltól!

Kisvártatva berobogott a csapat a fecskendővel.

Kifogták, elvezették a lovakat. Gábor kijelölte a fecskendő helyét. Parancsszavak hangzottak, ezt ide, azt oda. Katonás rendben zajlott minden. Az önkéntes tűzoltók, ha nem is gyorsan, de összeszokottan dolgoztak. Összeszerelték és kihúzták a tömlőket, a bemenetit, a kimenetit.

Kiderült, hogy a bemeneti, a szívó nem ért le a kútba.

– Hohó – csapott a homlokára Steve. – Leszerelem a szivattyúról a nyomócsövet, ami a házba visz. A csonkból vödörbe engedjük a vizet, és a kádba hordjuk. Amíg abból fogy, addig megtöltjük a hordómot.

Beszaladt a műhelyébe szerszámért, onnan pedig a kis szivattyúházba.

Nem telt bele öt perc, felberregett a szivattyú motorja, és Steve kilépett az ajtón az első vödör vízzel.

Négy ember a vizet hordta, négy a fecskendőt kezelte. A tűz ellen Gábor maga ment a sugárcsővel, miután megkérte Steve-et, hogy figyelje a tömlőt, és egyenesítse ki, ha közben megtörne valahol.

Várható volt, hogy a kútban elapad a víz. Ezért Steve befogatott Mihállyal a lajtkocsiba, és lámpával felszerelve elküldte a patakra, a fogáshoz utánpótlásért. Gábornak volt még egy embere, azt mellé adta segítségnek.

Gábor csak a szénakazlat támadta a vízzel abból a megfontolásból, hogy a szalmakazalnak már lóttak. Először a tetejét csapatta, aztán az oldalát, majd belőtt a két kazal közé is, de úgy, hogy a víz csak a szénakazlat érte. Hiba volt, hogy lemondott a szalmakazalról, hogy a sorsára hagyta, mert sikerült ugyan megmentenie a széna egy részét, de közben feltámadt a szél, és elkezdte nyomni a lángokat a csűr felé, áthordani rá a zsarátnokcsomókat. Tétézte a bajt, hogy Mihályék üres kézzel tértek vissza a patakról. Nem tudták a lajtot feltölteni, mert a kis duzzasztóban nem volt víz, valaki, feltehetően a gyújtogató, átvágta a gátat, ami pedig a mederben folyt, az olyan sekély volt, hogy nem lehetett megmeríteni a vödöröt.

Most mitévők legyenek, honnan vegyenek vizet?

– Irány a Tarna! – rendelkezett Gábor.

– De hisz az messzi van – sópáncodott Steve. – Mikorra érnek onnan ide a vízzel?

– Nincs más választás. A *mocsolyak*ból nem vehetünk, eldugulna a fecskendő a békakásától, de különben is megölnének érte a gazdáik.

Kétfelé osztotta a csapatot. Egyik része a lajtkocsival ment a Tarnára, a másik ásókkal, lapátokkal felszerelve a patakra, helyreállítani a gátat.

Steve Mihállyal – biztos, ami biztos – elkezdte kiüríteni a csűrt. A lovak már kint voltak, csak a teheneket kellett kihajtani. Utána a gépeket, szerszámokat hozták ki.

Mialatt ezzel foglalatostkodtak, megvirradt, és kijött a házból Georgie, és mindenáron a tüzet akarta oltani.

– Menj vissza, fiam, mink se oltjuk – ripakodott rá Steve angolul. Mindig angolul szólt hozzá, ha ideges volt, és most az volt, nagyon ideges.

– Vagy tudod, mit? – gondolta meg magát. – Mégis maradj inkább! Szedjük fel Mihály bácsival a terményt, majd fogod a zsák száját. Avval is előbbre leszünk.

Kihoztak a vállukon pár zsák búzát, zabot, a termény zöme azonban bent maradt. A sörárpát nem fenyegette veszély, azt már elvitte a gyár. A leggyúlkonyabb anyag a széna volt a felső szinten. Azt is el akarták távolítani. Felmentek, és le is dobtak egy boglyányit a bejárat elé, de nem vitték onnan el, mert közben megjött a lajtkocsi a vízzel.

Éppen jókor. A tűz már belekapott a csűrbe, a csűr istálló részének az ereszébe. Galambdúc volt azon az oldalon rekeszszorral a csurgó alatt. A szél berépíthetett egy zsarátnokot az egyik rekeszbe – a galambok jóval előbb kimentek –, és kigyulladt.

Na, Júlia, kellett neked galamb, gondolta Steve bosszúsán, mert a felesége volt az, aki szerette a galambhúslevest, és rábeszélte, hogy tartsanak galambot is.

– Gyorsan, gyorsan, Gyuri bátyám, meg maga, Pesta sógor – bökött két embere felé Gábor, miután belülről megtekintette az istálló részt –, vízzel meg csapóval menjenek az istállóba, és vizezzék be ezen az oldalon a falat.

– Én meg menek fel a felső szintre a szénát belocsolni – mondta Steve, és vizet akart engedni a lajtsapból egy vödörbe.

– Nem, nem! – állította le Gábor. Isten őrizz. – Ott már olyan füst van, hogy megfulladnál.

– Az előbb, mikor fent voltam, még nem volt.

– Az az előbb volt, Stiff, ez meg most van. Nézzed, már szivárogo ki fele a cserepeken – és a tetőre mutatott. Fogta a sugárcsövet, amelyből a pumpálás eredményeként lövellni kezdett a víz, és a csűr felé vonta.

Már nemcsak a galambdúc égett, hanem alatta a fal is.

Oda irányította a vízsugarat, és előlte vele a nyaldosó lángokat. Jókor a gőzfelhő keletkezett, mikor eloszlott, megint vizet bocsájtott oda. Jól megverte. Nemcsak a galambdúcot és alatta azt a helyet, hanem a környékét, de még a tetőt is, úgyhogy vastagon ömlött le a víz ereszen, mint mikor felhősza-

kadás van. A különbség csak az volt, hogy ez a víz a cserépre hullott zsarátnoktól és pernyétől fekete volt.

Csak ezt követően vette célba a szalmakazlat, a tulajdonképpeni tűzmagot. Először a csűr felől, aztán a másik végéről, majd körben járva. Gondja volt a másik szalmakazal megáztatására is. Minthogy a tűz továbbra is a szél támogatását élvezte, a szalmakazal makacs ellenfélnek bizonyult. Sokiág nem adta meg magát. Annál kevésbé, mert közben szünetet kellett beiktatni. Kiürült a lajt, és várni kellett, amíg ismét vizet hoznak. Igaz, ezúttal rövidebb ideig, mert közben a helyreállított duzzasztóban felgyűlt annyi, hogy már nem kellett a Tarnára menni.

A tűz kihasználta a szünetet, mintegy erőt gyűjtött, de nem terjeszkedett tovább, mert egy nagy sugarú körben körötte már minden vizes volt, ami zsarátok pedig azon kívül landolt, azt csapóval vagy lapáttal levdaszták Gábor emberei és Steve Ferenc bátyja meg Penyaskó sógora, akik értesülvén a tüzről, kijöttek segíteni, továbbá Fáni, aki közben megérkezett.

Már Darnó-tető fölé ért a nap, mikor a tűzoltóparancsnok a vashoroggal átpiszkálta a szalmakazal helyén keletkezett hatalmas pernyehalmot, és megállapította, hogy eloltották a tüzet, és jelt adott a tömlők szétszedésére, az eszközök begyűjtésére, a fecskendőkocsira történő felrakására, tisztálkodásra.

Miután a tűzoltók elvonultak, és a két rokon is távozott, Steve megszemlélte a szalmakazal hült helyét. Hogy nem melegítette többé a tűz a földet, annak szó szerint hült helye lett. Aztán körbejárta a szérút, és lebal-

lagott a duzzasztójához is. Visszajövet létrát hozott, és megnézte a csűrben keletkezett kárt. Nem volt komoly, de könnyen leéghetett volna az egész, és az nagy csapás lett volna, mert nem volt biztosítása.

Aztán csatlakozott Mihályhoz, aki közben nekilátott visszavinni a csűrbe, amit kimenekítettek. A lovak vonakodva tértek vissza az istállórészbe. A szénaledobón füstszag jött le a felső szintről, és bántotta kényes orrukat. A szénát nem pakolták vissza. A szérűre húzták, és ponyvát dobtak rá, hogy ne ázzon meg, ha esik.

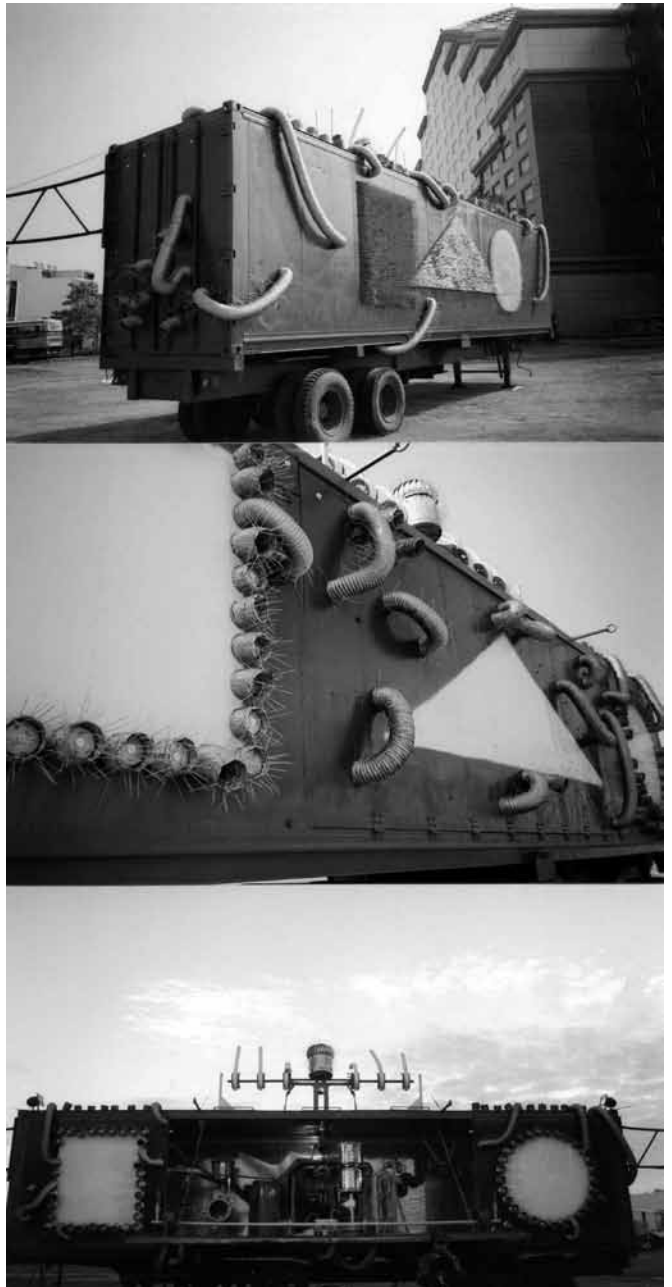
Mikor mindennel végeztek, megettek, Steve visszaszerelte a szivattyúra a nyomócsövet, és elkezdte keresni a kutyákat. Eddig is hiányolta őket, de úgy gondolta, hogy megijedhettek a tűztől, és elbújtak valahol. A disznóól mögött találta meg mind a kettőt megdögölve. Szürke volt a szájuk és a nyelvük, jeléül annak, hogy megmérgezték őket.

Alighogy elköltötték az ebédet, amely egyúttal reggeli is volt, megjöttek Recskről a csendőrök. Kiss bíró értesítette őket telefonon. Becsületére legyen mondva, előtte maga is kijött, igaz, nem segíteni, csupán tájékozódni, hivatalból, mint mondta. Bejárták a tanyát. Megtekintették a kárt, a kutyák tetemét, a gátat a patakon, bár az utóbbinak nem sok értelme volt, hiszen azon már nem látszott a rongálás. Nyomokat, jeleket kerestek, vizsgálódtak, hol jöhetett be a tettes, melyik végét gyújtotta meg a kazalnak, mivel stb. Kihallgattak mindenkit. Mihályt, aki elsőként észlelte a tüzet, sokáig faggatták. Steve-től a végén megkérdezték, hogy van-e haragosa a faluban, és gyanakszik-e valakire. Mindkét kérdésre nemmel felelt. Jegyzőkönyvet vettek fel, aláírátták vele, és távoztak.

A faluba is bementek. Az Alvégben minden főutcai portán érdeklődtek, hogy láttak-e éjjel valakit vagy valakiket elmenni a ház előtt. Aztán még egyszer kiszálltak, és sorra vették a szegényeket és a cigányokat. Kereskedtek, kutakodtak, de a nyomozást végül úgy zárták le, hogy nemhogy tettessel, de még gyanúsítással sem szolgáltak.

Steve-nek volt pár irigye, de nem gondolt senkire. Az emberek viszont tudni vélték, hogy Kusnyár Gábor vagy Boros Péter volt a gyújtogató, akik állítólag tagjai a betiltott Nyilaskeresztes Pártnak is. Mások füle hallatára többször tettek olyan kijelentést, hogy Steve-et ki kellene utasítani országból, vagy legalább internálni, mert amerikai, vagyis ellenséges nemzet tagja, hiszen Magyarország hadban áll az Egyesült Államokkal. Ez eljutott hozzá is, de olyan képtelenségnek tartotta, hogy egy percre sem gondolkodott rajta.

**LOIS VIKTOR-YIN PEET, Konténerember,
2002, Tainan**

ÁRMOS LÓRÁND (1980) Budapest

ÁRMOS LÓRÁND

Nincs

I.

Akkoriban a Mózer-irodában voltam ügyvédjelölt, a Nagymező utcán mentem épp a posta felé, rekkenő hőség, augusztusi dél volt, épp akkor gurult be a hetvenes trolis, és meg kellett állnom, mert úgy éreztem, felrobbanok. Szétcsúszom, elvesztem a kontrollt, szétmegy a fejem, epilepsziás lettem, vagy talán szívinfarktus lehet, a nyakkendőmet mindenesetre meglazítottam, és álltam pár percet egy kapualjban.

II.

Megmérte a vérnyomásomat, adott pár szem nyugtatót, ebből elalvás előtt egy felet. Terheléses EKG-t és neurológiát említett, hajlamos maga a depresszióra, kérdezte, tudtam, vágta rá, látszik a homloka ráncain. Felírok egy könnyű hangulatjavítót, mondta, bár ez megöli a spermákat is. Akkor már egyszerűbb, gondoltam, ha otthagynom az irodát, mindennek tíz éve már, kifelé egy plakátról leolvastam a pánikroham tüneteit, és a szemébe gyűrtem a receptet.

III.

Azóta több irodát otthagytam, két éve kávét sem iszom, kerülöm a tömeget és a zajt. Nagyokat alszom, ritkára engedem a redőnyt, így nem jön át a fény. Napközben egyedül ülök otthon, mentateát szürcsölök, esténként futni járok. Ennivaló nélkül nem indulok el, a múltkor a HÉV-en kapott el, már csak az hiányzik. A piros cerbona itt van most is, látod, hozzáadott cukor nélkül, ezzel, azt hittem, biztonságban vagyok, tegnapig.

IV.

Tegnap délben a Farmbistroból jöttem el épp, a Dembinszky utcába ilyenkor betűz a nap, bábémszkodó gyerekek várták a hetvennégyes trolit, amikor kiléptem a fényre, és éreztem, hogy felrobbanok. Elvágódom, vége mindennek, hol van itt árnyék, és ez a bokor megtart-e, ha beleesnék. A hűvösebb oldalon osontam hazáig, órákon át locsoltam magam hideg vízzel, és feküdtem a huzatban meztelenül. A vérnyomásom, vagy hóguta lehet, mindjárt végem, bárcsak eljutnék a házi orvosig.

V.

A vérnyomás tehát rendben, mondta. Az ujjbegyemet is megszurta, a cukra ötégészegy, tette hozzá. Az EKG nem sikerült, a gépből kifogyott a papír, és húsz percen át vártunk segítségre. Innen a kardiológiára küldtek, sürgős, írta rá a papírra, előttem egy mosdatlan ember állt öltönyben, utána percekig szellőztetni kellett. Ide feküdjön, így, bal pitvar negyvenszer negyvennégy, hetven per perc szinusz ritmus, ez egy szép szív, mit akar, ezzel nincs semmi baj.

VI.

Állok a Péterfy kórház udvarán a kezelőlappal, nyár van, beszívom a hársfaillatú meleget. Láz jellegű betegsége, szívbetegsége nem volt, a betonon nyárfavattát fúj egybe a szél, nincs, ép billentyűk, jó falmozgások, jó bal kamra funkció, semmi baj.

Egy körtefát

Tegnap kivágtam egy körtefát. A szomszéd faluból jött át egy nő metszeni, szétnézett a hátsó kertben, látom, veteménnyel is próbálkozik, nagy reménye azért ne legyen, tette hozzá, ez is csak homok, mint Újfaluban, ugyanaz a sziget, tudja.

A belvárosból utaztam ki, a HÉV fújtatott, remegett, és dudált, valahányszor az ajtók becsapódtak. Soroksárnál éhes lettem, tizenegy óra volt, nem volt nálam ennivaló, ez csapda, ki innen, gondoltam, és levert a víz.

Szét fogok szakadni, Szent István utca, el fogok ájulni, Millenniumtelep, elvesztem a kontrollt, Dunaharaszti felső. Kertek alatt, gyárak előtt haladtunk, akkor most szálljak le, és hol találok valamit nyitva. Vasárnap van, egy óra múlva jön a következő.

Kétszer átkutattam a táskámat, semmi. Meleg volt, kintről frissen vágott fű illata szállt, dudált a HÉV, és dőndültek az ajtók. Szemben vörhenyes arcú férfi ült, horgászfelszereléssel, ez iszik, gondoltam, de a táskája külső zsebében volt egy Balaton szelet.

A segítségét kérném, kezdtem, ez mindig bevált a call centerben is, a HÉV dudált, ennem kell valamit, az ajtó dőndült, leesett a vércukorszintem, már az sem érdekelt, ki hallja, megveszem a Balaton szeletét.

Tegnap kivágtam egy körtefát. Szigethalomnál leszállt, nem hagyta, hogy kifizessem, jó egészséget, mondta, én meg a piros-sárga papírt simogattam, hasamban a jó érzéssel, hogy megmenekültem.

Mártonban szél volt és napsütés volt, a törzset nagy ívben ástam körbe, lassan, hogy sokáig tartson. Közben nem kellett gondolni semmire, a gyökerekbe meg-megakadt az ásó, közülük kapával húztam ki a földet, és fejszével csapkodtam őket, fél háromig.

Este a Kéktúra jelölőfüzetét nézegettem, tizenkettes szakasz, Bodajk és Csókakő közé kellene valahogy eljutnom, nyugi, a törzset akkor ki viszi hátra, a gallyakat ki fogja összehordani.

Egy nyári hónap krónikája

III.

*Nem bánok semmit, kicsit talán a rossz szerepekben töltött időt
akartuk volna még egy vers végére beírni,
de az elejét végülis nem sikerült megtalálni.*

Olyan sorok maradtak még a lakásban, mint hogy
legyen a legyen a mindenből neki, dűnnyög a szív, a vágy dűnnyögteti,
aki ért hozzá, ezekkel talán még tudott volna valamit kezdeni,

Magasra, befonhassa,
ez a rímpár egy olyan
versből maradt hátra, ami túl könnyűnek találtatott,

A kibomló égbolt legyen rá tanum,
állt egy félbehajtott lapon, de az már nem állt rajta, mire.

Szél támad, és meglebbenti más emberek boldogságát
állt egy másik lapon, ezt is
be lehetett volna még illeszteni valahova,

Ezekről a sorokról végül nem derült ki, lett-e belőlük bármi,
Ahogy az sem, mire gondolt a költő azzal, hogy

úgy lesz vége, mint a lemezeről a tűt ha felemelik.

V.

A szavak végtelen szabadsága abban áll, hogy,
ha krémet nyomsz kerek tégelybe, és előkészíted a másnapi útra,
akkor el tudsz mosolyodni afölött, hogy a kerek oda-vissza ugyanaz.

Ha kis szippantásokként teleszívod levegővel a tüdőd,
majd halk sziszegéssel kifújod, azt úgy hívják, énekkari próba.

Ha könnyű zsineggel nádszálakat kötsz csillagalakba,
csirizt főzöl, és selyempapírt ragasztasz a szerkezetre, abból
papírsárkány lesz.

A madzagjára a szél hasat enged,
ha pedig forgót teszel rá, felviszi az égig.

Ez a nap nem sikerült, hazafele pedálozol a zöld biciklin,
otthon bevágod magad mögött az ajtót,
végighasalsz a nagyágyon,
és elképzeled más emberek boldogságát.

VII.

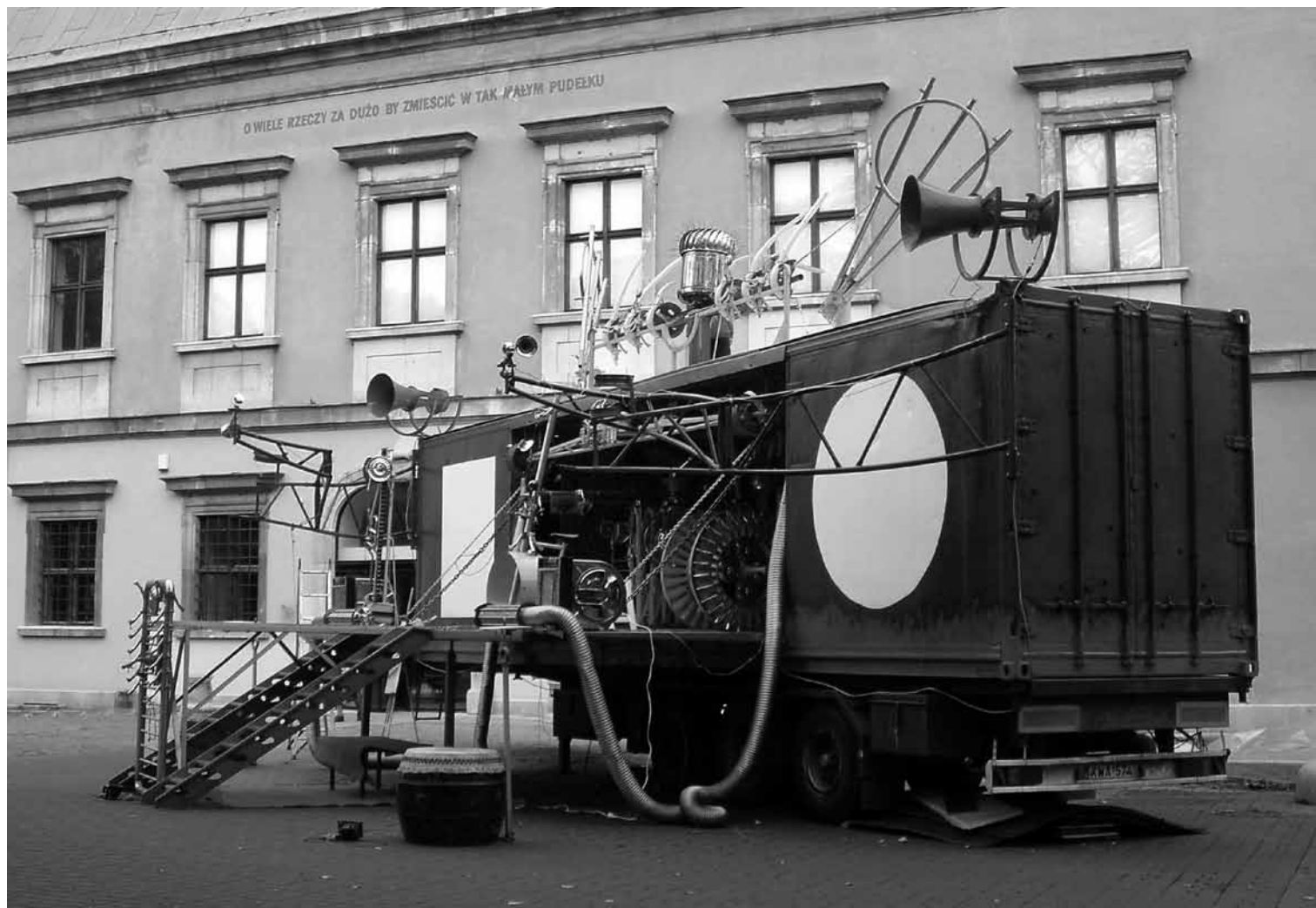
Az alátámasztási felület a lényege mindennek, mondtad,
ha a test súlypontja a felületen belülrre esik,
stabilan áll, ha kívülre esik, felbillen,
így ni, és jól megdöntötted a széket, hát persze, hogy feldőlt.
Na így van ez velünk is, érted.

L. P. környezete attól van jól, ha L. P. is jól van.

Az utolsó napokban kiáltványt írtál,
nem akarok már semminek se látszani, mondtad,
több szerepet nem akar már, emlékszel, ez a sor
hogy tetszett mindenkinek, hűvös este volt,
séta közben lyukas mogyorót találtál, a bogáncsát
messzire dobtad az avarban.

Tedd azt, ami boldoggá tesz, állt a papírzacskón,
homoktövis levét hoztuk haza kis üvegben,
a buszon végül kilötyögött, és hazáig
szétmállott az írás.

LOIS VIKTOR-YIN PEET, Konténerember, 2005, Varsó

FERENCZES ISTVÁN

Veszedelmekről álmodom 6/2

Hommage à Gabriel García Márquez

Azon a júliusi vasárnapon, amikor szíven szúrták, Kopacz Gábor hajnali ötkor kelt. Bal lábbal. Kiment az istállóba, száraz sarjút rakott a tehének jászlába, s nekiállt, hogy lemossa az istálló oldalát, mert az előző esti fejeskor a csábeli lefosta a fehérre meszelt falat. Kopóra fosott, vastag sugárban spriccolt szét a sárgás-zöldes fekália, jutott belőle rá is, de az apjára, idősebb Kopacz Kálmánra is; mint egy fürjtojás, úgy nézett ki az öregnek az arca, jött, hogy elkacgaja magát, de gyorsan kiugrott az istálló ajtaján, mert az öreg káromkodva ragadta meg a ganyéhányó villát. „– A kutyaistenit az anyádnak – ordította –, megmondtam százszor, hogy ne adj annyi nyers lucernát nekik...!” A vasvilla Gábor bal lába mellett fúródott a földbe. „– Vén bolond – szólt oda a tornácról Anna néni –, meg is ölhetted volna a fiadat.” „– Meg! – ordított vissza az öreg. – Ha nem ért a szóból! Addig tömi nyers lucernával őket, amíg belegebednek. Megtanítom én a magyarok istenire...”

Elvégezték a fejest, s aztán a kút melletti betonvályúnál – egyik az egyik, másik a másik végén – lemosták magukról a tehénzarpettyeket. Gábor a vedernyi tejet elvitte a csarnokba. A csarnokos beleöntötte a mérőbe, beírta a fűzetbe, hogy 12 liter. Szót sem váltottak egymással. Kopacz Gábor hazavitte a vedret, inget váltott, s elindult a kocsmá felé. Ahhoz képest, hogy szombat este volt, alig páran lézengtek a pult körül. Gábor kikért egy sört s melléje gyorsítónak egy deci rumot. „– Milyen furcsa szagod van” – mondta Borbála néni, a korcsmáros, miközben a rumot centizte. Megcsóválta a fejét, valami furcsa előérzet hatalmasodott el rajta, amit később úgy adott elő, hogy megérezte... „– Soha nem láttam még olyan fénytelennek a szemeit – mondta. – Az sem volt szokásában, hogy a sör mellé szeszt kérjen. Olyan búvalbaszott volt, ami ellenkezett azzal a hetyke, csillogó szemű, veteszkedő, zakota, ahogy a palfalviak mondják, a böcs természetivel.” Kopacz Gábor nem szólt semmit Borbála néni megjegyzésére. Nem akarta elmondani, hogy egy órával előbb az egyik tehén lefosta magát a nyers lucernától, abból spriccolt rá, annak a szagát érezheti az öregasszony. Felhajtotta a rum felét, ráhúzott a sörből, attól a pillanattól fogva ő is érezte magán a tehényomorban megerjedt, fossá hígult lucerna szagát. Majdnem tíz óra lett, amire hazaért a kocsmából. Előbb egyet került a kihalt faluban. Csak egy-két ház ablakán világított ki a petróleumlámpa fénye, s ő keserűen nyugtázta, hogy lány van a háznál, vizitás legyen teszi bent a szépet, csak egyedül neki nincs ahová mennie, azaz, ahová menne, ott nem fogadják, ahol pedig fogadnák, oda ő nem megy. Hazament. Édesanyja a kályha melletti széken ült. Várta. Kopacz Gábor leült az asztal sarkához, Anna néni pedig szó nélkül elébe tette a kályha sarkáról a süllőgő pityókatokányt. Bátyja, a deréktól lefelé béna Kálmánka az asztal túlsó végén cínezt, később úgy emlékezett rá, hogy valaki ismerősnek detektoros rádiót szerkesztett, ami akkor már nem volt nagy ügy. Kálmánka készítette a faluban az elsőt, s azt olyan tökélyre fejlesztette, hogy az '54-es foci-világ-bajnokság meccseiről Szepesi közvetítését annak a fülhallgatóján hallgatta. Csudájára jártak a falu kölykei, amikor ökölnyi burgonyagumóból készített

fülhallgatós rádiót, amelynek készítését nekik is megtanította. Nem beszéltek. Gábor magába gyúrta a pityókatokányt, majd lement az alsó házba, s lefeküdt.

Álmában megint lovagolt, egy csapat Mátyás-huszárral berontott az osztrákok által megszállt faluba, s aztán már az új kultúrház közepin forgatta a csárdásban Ferencz Vince nagyobbik hűgát, akinek méter hosszú hajfonata, végén a piros szalaggal, úgy úszott körülöttük a levegőben, mintha egy körhinta egybemosódó küllői forognának, piros kört rajzolva köréjük. Senki sem táncolt körülöttük, csak ők ketten forogtak csizmája csattogásának ütemeire, s mindenki őket bámulta. Ez az álom egy jó fél év óta, zűrzavaros sorrendben mindig visszatért; leizzadva, légszomjasan riadt belőle, és semmi köze nem volt a valósághoz, talán csak a vágyhoz. „– Bolondult meg a lovakért – mesélte később a bátyja –, arról álmodozott, hogy két, fényesre csutakolt sárga lovat hajthat fel a havasra, lószekérrel vágathatna végig a falu utcáin, de hát édesapám hallani sem akart a lovakról. Azt mondta, hogy lovat csak a maga kárára tart az ember, mert az évből még negyed évnit sem lehet velük járni, mindennapra nem jut iga a lónak, csak pusztítják a szénát s az abrakot. »Azért tartani lovat, hogy te parádézhass velük! Nem ment el a szép eszem!« – mondta édesapám, amikor a lóvásárral nyaggatta. De hely se jutott volna a három tehén mellett az istállóban.” Arra senki sem emlékszik már, hogy Kopacz Gábor egyáltalán táncolt-e valaha Ferencz Vince nagyobbik hűgával. Talán nem volt bátorsága, hogy felkérje. Inkább az az igaz, hogy mással sem táncolt. Vagy nem tudott, vagy nem szeretett táncolni. „– Egyszer-kétszer felkérte táncra, látszott a leányon, hogy kényszeredetten járja vele – mondta Ondorné –, nem talált a lépés. Kopacz Gábornak valahogyan otromba volt a tánca.” És csizrát sem hordott, csak nagyon ritkán. Ő már pantallót viselt.

„– Akkor hajnalban olyan hóharmat hullott, hogy seggen csúszhatott volna rajta az ember, egybefehérek voltak az Országkert kaszálói” – emlékezett később a kocsmában Kis Gozorú, aki a havasból jött haza aznap, mert azt hallotta, hogy délután a kultúrházban bál lesz, a csomortáni rezesbanda fog muzsikálni. „– A szemed világa volt hóharmatos! – replikázott Nagy Gozorú. – Az igaz, hogy aznap hajnalban sűrű harmat hullott, azt láthattad fehérnek. Hideg volt, hideg. De délelőtt tízkor már hét ágra süttött a nap. Itt, Csíkban megszoktuk, akár a júliusi hajnalokon is úgy lehülhet a levegő, hogy kiráz a hideg, délen már olyan nagy a hőség, hogy a pityóka megsül a földben.” Akkor a kocsmában, annak a végzetes vasárnapnak a kapcsán a hóharmatról, a déli hőségről vitakoztak a népek, nem arról, hogy miért ölte meg Ferencz Vince Kopacz Gábort. A vasárnap délutáni rezesbandás bálról is csak annyit mondtak, hogy az is Gábor miatt maradt el, ő lett volna a főszervező, de valamiért az elvtársak neki sem adták meg az engedélyt. „– Én megmondom, hogy miért nem adtak a bálra engedélyt – mesélte nekem jó néhány évvel később Simándi. – A társulás miatt. Akkor folyt gőzerővel a társas gazdaság szervezése. A szervező elvtársak azt mondták, hogy ezt ni, kutyafaszát az olyan népeknek, akik nem akarnak rálépni a szocialista mezőgazdaság útjára, nem érdemlik, hogy táncoljanak. Szegény Gábort külön is lecseszték. Ott voltam azon a pártaktívagyűlésen, amikor felállították és lecseszték, hogy nem mutat példát, községi IMSz-titkár [NB.: Ifjómunkás Szövetség] létére nem állt bé a társasba, s mások meggyőzésén sem fáradozik. Azt felelte, hogy ő béállna, de a birtok nem az övé. – Kie a birtok? – A szüleimé. – Akkor mért nem győzte meg a szüleit? – Én győztem, győzködtem – válaszolta Gábor –, de azt mondták, hogy nem és nem, mert a birtok a félszeg testvéremé, Kálmánkáé, netán ha úgy adja a helyzet, hogy valaki orvos meg tudná gyógyítani, akkor az utolsó barázdát is képesek lesznek eladni. Erre az elvtársak sem szóltak semmit. Gábor visszaült a helyire, de erősen zokon vette a lebaszást, legalább fele

a böcsséginek elpárolgott.” „– Böcs volt. Erősen böcs – mondta Nagy Gozorú, amikor szóba került évekkal később Kopacz Gábor.” „– Mit hogy böcs? – fűzte hozzá Kis Gozorú. – Emeletes böcs volt. Az ingjeiről a gombok pattantak le, olyan böcs volt.” De mit jelent ez a szó, amellyel a pálfalviakat csúfolják a környékbeli falvak? Tehát nemcsak Kopacz Gábor jellemzője volt, hanem a falu valamennyi lakójáé? – kérdezte magában többször is a krónikaíró. Valamiféle választ Gyógy Bur János úr adott, aki Csepel biciklijével járta a vidéket, s az itteni emberekhez viszonyítva nagyon úriember volt, akár piperkőcnek is nevezhetjük. Kamáslit hordott, bő szárú pantallóját csiptetőkkkel tűzte össze, amikor biciklire ült, ilyenkor kilátszott a bokája fölött a fehér alsógatya szára. Olykor pillangónyakkendőt viselt, ami sehogyan sem illett a feketére mázolt, nehéz, valamikori katonai kerékpárhoz, de furcsán lobogtak utána színes, virágos nyakkendői is, ha olyanokba öltözött. Gyógynövénygyűjtésre biztatta a népeket, különösen a gyermekeket, fél délelőttöket töltött el a különböző burjánok ismertetésével, farmakológiai (így mondta) hatásaikkal, és mesés összegeket ígért egy kiló megszáritott árvacsalánért. Olyan összeget mondott, hogy még a felnőttek is ámuldoztak. Irgalmas csalás volt az egész, mert több heti gyűjtögetés, szárítgatás után sem sikerült senkinek öt dekanál többet leadnia Gyógy Bur János úrnak árvacsalánból, amiért legfeljebb egy kopott ciklámen-rózsaszínű háromlejjessel fizetett; minekutána hüvelyk- és mutatóujját összecsiszelve, kisujját oldalra távolítva, nagyon választékosan elkezdte magyarázni, hogy ő ebben az üzletben tönkre fog menni, mert eltekintett a leadott áru minőségétől, és többet fizetett annál, amit a szabvány előír. „– Kérem szépen – tolt a homlokára drótkeretes szemüvegét –, ezerszer elmagyaráztam magácskáknak, hogy a herbárikumokat nem szabad a napon szárítani, csakis hűvös, árnyékos, szellős helyen. A megszáritott árvacsalánvirágnak hófehérnek kell lennie, legfeljebb nagyon halovány, alig sárgának, gyöngye csontszínűnek. Amit magácska hozott, az inkább mondható barnának, mint hófehérnek. Mert a tűző napon szárította, aminek az lett az eredménye, hogy beltartalmi értékeinek jelentős hányadát elveszítette. Több mint sok az a három lej, amit kihúzott a zsebemből.” Amikor néha betért Borbála néni kocsmájába egy-két üdítő, vérkeringésünket jótékonyan befolyásoló snapszra, a jelenlévőknek a legkülönbözőbb és legbizarrabb dolgokról tartott előadásokat. Hosszasan tudott értekezni az emberi vizelet használatának gyógyító hatásairól vagy a megszáradt és porrá őrölt lócitromnak a másnaposságot, vagy ahogy ő mondta, a „Katzenmayert” elillantó effektusairól. De otthonos volt a világűri dolgokban, a csillagászatban is, a Marsuivius bolygóról azt mondta, hogy lehetséges rajta az élet. „– Kérem szépen, el fog jönni nemsokára az idő, amikor az ember csak úgy röpköd a világűrben!” – mondta, mintegy előre megjósolva a Lajka kutyát és a hős Gagarint. Azon a végzetes vasárnapon történt gyilkosságról pedig az volt a véleménye, hogy „kérem szépen, ez egy bagatell ügy az olimposzi istenek véres bacchanáliáihoz viszonyítva. Ottan, kérem szépen, úgy gyilkolászta egymást, miként egy túlszaporodott hangyaboly egyedei egymást a szárazságban.” „– De hogy az etimologizálás hímes mezejére is tegyünk egy üdítő angyali sétát – fordult a krónikaíró felé Gyógy Bur János úr –, kérem szépen, az ön által feltett kérdés érdekében jelentős lexikológiai kutatásokat végeztem, s kiábrándultan be kell vallanom, hogy ilyen szó, hogy 'böcs', semmiféle magyar értelmező, illetve tájszótárban sem szerepel. Mivel kizárólag csak itten használják, s vélhetőleg csak ebben a szűk kistérségben létezik, tehát kimondottan székely. Más nyelvű lexikonokban, teszem azt, a latinban, az ógörögben, illetőleg a héberben nem kutakodtam. Nem maradt más hátra, mint az intuíció. Mivel elég régóta járom a tájat, bátorkodtam valamiféle empirikus magyarázatot adni értelmére. Az említett szónak az eredetét talán a 'bö' szavunkban kell keresni, amit a képes, tömörítő beszédre nagyon

hajlamos székeleyek összevontak 'bölcs' kifejezésünkkel. Ilyenek a találékony székeleyek. – Az anyjukat! Hát nem kövekkel tették súlyosabbá a vérehulló fecskéfűvel megrakott zsákjaikat, amikor átadták nekem a begyűjtőközpontban?! Megalkottak egy súlyos jelentésű szót, amelyben benne van egy kicsi a bőből, a tágkeblűségből, a kivagyiságból, ami nyakon öntetett egy nagy adag göggel, hogy ne mondjak dölyföt, de kérem szépen, a legmélyén ott honol a büszkeség, a nékem ne parancsoljon senki büszkesége, a néha balgának mondható botor nagyképűség, amely nem ismer se embert, se Istent! Különösen, ha az fölötte helyezkedik el, ha uralkodni akar rajta.” „– Tiszta igaz – szölt ki mellét kidüllesztve Aracs. – Pont ilyen volt Gábor es.”

Gyógy Bur János úrnál választékosabb, piperkőcebb ember csak még egy járt a faluban, akinek csudalató híre volt. Azonban Gyógy Bur János úrnál szeledebb, halkszavúbb, ritkább beszédű volt. Számoló Péterke egy késő őszi este hirdetett előadást, akkor még az iskola színpados osztályában. Azzal ámította el a népet, hogy a leglehetőlenebb számtani műveleteket oldotta meg fejben, bármi nehéz feladatott adott néki a publikum, fél perc múlva rávágta az eredményt. Kétmillió-háromszázhatvanhétezer-kilenc szorozva hatezer-nyolcszázhatvanhéttel az annyi mint egybillió-négyszázmillió-nyolcszázhatvankétezer-négyszázhatvanhárom. Hogy ennyi volt-e az eredmény, azt senki sem ellenőrizte, mint ahogyan a legnagyobb, leglehetőlenebb számok osztásának, összeadásának, kivonásának eredményeit sem. Gyökvonás és más számtani műveletek nem szerepeltek a publikum kérdései között, de Számoló Péterke mintha emlegetett volna valami pi-ket, tangens, cotangenseket, amelyek még tovább fokozták az ámuldozást. Legalább ennyire érdekes volt az est második fele, amikor Számoló Péterke kitalálósdit művelt, valamiféle jósláshoz közeli jóvendőmondást. A jelentkezőknek egyből megmondta a keresztnévét, hogy magának a neve Anna, Józéfa, Dénes, Károly, Erzsébet, Sándor vagy Jakab. Legtöbbször eltalálta az életkort is, de volt, akiről többet is mondott. Egy asszonynak a neve elmondása után azt mondta, hogy harminckilenc éves, két leánya van, a férje valahol messzi munkán van, s ezen a héten nem fog hazajönni. De olyant is mondott, hogyha valakinek az ura orosz fogóságba esett vagy megfagyott Szibériában, ne várja haza. A fiatal lányoknak legtöbbször azt mondta, hogy szerelem áll a házhoz, úton van már álmaik lovagja, de az egyik legénynek azt vetítette előre, hogy megmarad vénlegénynek. „– Hát nem igaza volt!” – emlékeztek évekkel később, amikor az illetőből valóban vénlegény lett. Kopacz Gábornak is kimondta a Gábor nevet, és hogy huszonegy, inkább huszonkét éves, de vigyázzon nagyon magára, mert nagy fekete felhők úszkálnak fölötte, s ha nem vigyáz magára, akkor valami nagy bánat borul a családjukra. „– Az anyját! Hát nem igaz volt!” – mondták a faluban ama végzetes júliusi vasárnap után. Számoló Péterke estjére a belépti díj egy lej volt, vagy egy tojás. A tojás azokban az időkben, pénz hiányában, egyfajta fizetőeszköz volt. Jött foltos székeley harisnyájában a kajla kalapos, öreg újságárus: „– Egy tojás egy újság!” – kiabált be az udvarokra, nem sikertelenül, mert mire bejárta a falut, a tarisznyája megtelt tojással. De tojással lehetett belépni a nyáresti filmvetítésekre is, amelyeket a katonazöld autójával érkező mozikaravános rendezett az iskola hátsó falánál. A krónikaíró emlékezetében élénken él még a *Rákóczi hadnagya* című film, amelynek vetítése után az iskolás fiúk kurucz-labanc táborokba verődve földig rombolták a hajdani tanítói disznópajtát. A labancok, azok természetszerűleg vagy a delnei, vagy a csomortáni fiúk voltak. Legalább ennyire emlékezetes volt egy másik, szintén magyarul beszélő film is, az *Erkel*, amelynek a végén, amikor a zeneíró főszereplő belecsap a zongorába, felcsendítvén ama költemény zenéjét, vigyázzba vágta magát a székeley falu egész publikuma. Ezek a filmvetítések sokszor szakadtak meg, vagy a filmtekercsek cseréje, vagy szalagszakadás miatt, megtör-

tént, hogy lángra is lobbant a vetítógép, illetve a filmszalag. Ilyenkor össze kellett ragasztani a filmszalagot, a gépész sokszor méternyi celluloidszalagokat dobott ki az autó rakterén lévő gépház ablakán. Az első filmszalagokat Kopacz Gábor gyűjtötte össze, aki már az első vetítés alkalmával megbarátkozott a vásárhelyi gépésszel. Aztán ezekkel a szalagokkal bellérkedett, csábígtatta a szekereire felkapaszzkodó kölyköket, akiket legjobban a szép, szőke hajú színésznőket ábrázoló filmkockákkal bolondított. Nem kért anyagi ellentételezést értük, tehát tojást sem, hanem olyan feladatokat adott a gyermekeknek, hogy fussatok csak ki a Borsóföldre, amelyik elsőnek ér vissza, annak adom. Azokat, akik a teheneket vezették a szekér előtt, meghívta az udvarukra, ahol egy Kálmánka által szerkesztett sötétkamrába bekukkintva, kinagyítva is láthatták a szép, piros szalagos varkocsú szőke színésznőt. Tojással Baricznál, a szövetkezeti boltban is lehetett ezt-azt vásárolni. Állítólag – Piricske szerint – Ferencz Vince is vásárolt tojással egy csomag cigarettát, amit megtudott az üzletbe utána betérő Kopacz Gábor is. Nagy csúfság lett az egészből. Úton-útfélen gyalázta, csapnyesőzte, ágrólszakadtnak nevezte, cőránozta, akinek még szivarra sincs pénze. Ha betért a kocsmába egy féldecire, s ott volt Gábor, azzal állt eléje, hogy egy féldecit érő tojást hoztál vala-e. Ferencz Vince, szegény, csak nyelt, s egy idő után a kocsmát is kerülte. Ha megtudta, hogy bent van Kopacz Gábor, az IMSz-titkár, nem ment be.

Kopacz Gábor, miután lemosta az istálló falát, megfejta a teheneket, a tejet elővitte a nyári konyhába, Anna néni átszűrte, a család használatára félretett két litert, a többbit a csarnokba vitték. Azalatt, amíg az anyja a tejjel foglalkozott, segített mozgássérült testvérbátyján, Kálmánkán, kitámogatta az udvar hátsó felében lévő, a fásszín melletti árnyékszékre. Szegény, a jobb kezében tartott rézfejű fokosára támaszkodva, lábait vonszolva próbálta imitálni a lábbon járást, de segítség nélkül nem ment. Az egész napi egy helyben üléstől kínos székrekedés gyötörte, ezért sokszor félórát töltött a „trónon”. „– Kész vagy-e, no?” – szólt felé Kopacz Gábor. „– Mindjárt, mindjárt, több türelmed lehetne” – szólt ki Kálmánka a budiból. „– Miért vagy olyan búval baszott? – kérdezte a csarnokos. – Nem ilyenek ismerlek. Eddig örökké jókedvűnek láttalak.” „– Az öreg állandóan csesztet – válaszolta Kopacz Gábor. – Fel akartam menni a havasba, de azt mondta, hogy nincs még itt az ideje, elérünk augusztusban, ahogy a szokás tartja. Hiába mondtam neki, hogy nagy meleg járják, szárazság van, elaszik a fű, nem neki kell lekaszálnia a szőrfüvet.” Kopacz Gábor hazament. Otthon az apja hátul, a nyúlketrecek között kajtatott, nézegette az óriás belgákat, hogy melyiket vágja le. Gábor nem szerette az apja nyúltenyésztési, nyúlvágási ceremóniáit. Ha lehetett, ilyenkor mindig elment hazulról. Kirázta a hideg a nyúl vinnyogásától, sírásától. Amikor a nyúl torkának átvágása előtt az öreg kalapáccsal rávágott a füles kisagyára, hogy elkábita, szegény pára olyan keservesen sírt, hogy összeszorult az ember szíve. Gábor a vért sem szerette látni, de még borzasztóbb volt, amikor a lefiadzott anyanyulak almából, még mielőtt kinyílt volna a szemük, kiválogatta a gyengébb fiakat, csak négyet-ötöt hagyott meg, mert azt mondta, hogy jobban fejlődnek, súlyosabbra nőnek. Ebben volt valami, mert az öreg Kopacz Kálmánnak nagy nyulai voltak, a leghíresebb egy nyolckilós bak volt, idehozták a faluból baklatni az anyanyulakat. Az öreg árgus szemmel figyelte a párosodó nyulakat, nem engedte a repetát. Kopacz Gábor szerint ez is olyan rögeszméje volt az öregnek, mint a nyúlfiókák kiselejtezése. Az árnyékszékbe bedobott nyúlfiak cincogó-vinnyogó küzdelmét a pöcegödörrel elég jól lehetett hallani. Gábor ilyenkor nem szívesen ment az ő nagy bajának a végzésére, inkább kiment Jováki bám malmához, hátul, a vízkerék mögötti bojtortjánosban könnyebbült meg. „– Hadd nyúlásszon az öreg – gondolta magában –, amíg itt mocskolódik, addig átmegegyek a kultúrházba.” Legszívesebben a templomba

ment volna misére. Nem voltak ők templomba járók, imádkozósáskák, de a kórusból olyan jól lehet szemet hordani a leányokon. Hátha visszanézne, visszacakacsintana valamelyik menyasszonynak való közülük. De nem ment oda, nehezen viselte a feléje sütő csúfondáros tekinteteket, amikor bemenetelkor belemártotta ujjait a szenteltvízbe. Kizárta a kultúrotthon oldalsó ajtaját, s bement a konyhába, ahová csak neki volt kulcsa, s ahol a mozgatható leltári tárgyakat, többek között a benzinlámpákat őrizték. A rezesbandás táncot ugyan nem engedélyezték az elvtársak, de azért csak begyűlnek délutánra, estére a fiatalok. A rajoni kultúrversenyen nyertek egy patefont s hozzá tíz bakelitlemezt, amelyekről nótákat, tánczenét, tangót vagy keringőt lehetett lejátszani. Élő zenekar hiányában erre danszolt a fiatalság, ez volt az az időszak, amikor a régi, hagyományos táncmuzika és tánc kezdett vegyülni a tangóval, keringővel, mambóval. A bálozó legényeknél most nem az lett a sikk, hogy rászólván a prímásra csüddögölőt parancsoltak, hanem, hogy „Állj! Tangót, a hét-szentségit!”. Mert a tangóban jobban lehetett „deggedni”, hezzatapadni a leányhoz, nem úgy, mint a csárdásban. Szóbeszéd tárgya is lett a faluban az egyik leány, aki tangó közben rákérdezett a partnerére, hogy mi az a kemény valami a zsebében. „– Mi, mi, a bicskám” – válaszolta a legény. „– Mióta hordod a bicskád a jobb zsebedben?” – kérdezett vissza a hajadon, aki annyit már tudott, hogy a bicskát általában a bal zsebben hordják. Ebből az esetből született a szólás, hogy: „Összetévesztette, mint Sötét Fenyő a bicskát a fasszal.” Kopacz Gábor új tűt csavart a patefonba, a lemezeket letörölte egy bársonyronggyal, kivitte a színpad előtti asztalra, s felkurblizta. Azt a lemezt járatta le, amelyikben azt énekelték, hogy: „Édesanyám, kössön kendőt, selymet a fejére, / S de menjen el a legszebb lányhoz, a falu végére, / Mondja meg annak a lánynak, el szeretném venni, / Kérdezze meg azt a kislányt, akar-e a feleségem lenni. // Édes fiam, azt a kislányt vesd ki a szívedből, / A minap is azt üzenté, hogy gazdagabb is kérte... / Édesanyám fáj a szívem, majd meghasad érte.” A patefon nem recsegett. Visszament a raktárba, hogy a szovjet gyártmányú Petrolux lámpákat is előkészítse. Ezekből a finomított benzinnel, nagy nyomás alatt működő, a villanyfénynél erősebben világító lámpákból volt négy-öt is, általában kettő-hárommal világított esténként a nagyteremben, egy-kettő tartalék volt, mert időközönként belobbantak, s akkor gyorsan elő a kétlábú létrát. Elég rizikós volt ezeknek a lángoló szerkezeteknek a leakasztása, eloltása. Kopacz Gábor többször megperzselődött, amíg kiszaladt a lobogó szövétnekkel a teremből az utcára. „– Mahónap nincsen egy kabátod sem, amelyiket nem perzselélt össze” – mondta egyszer csendesesen neki az édesanyja, Anna néni. Két lámpába benzint töltött, egy harmadikba pedig az égőfejre új azbeszttököt (zacskót) szerelt, mert a régi már erősen kivékonyodott, félő volt, hogy meggyújtás után összeperlad. Nagyon kellett vigyázni ezekre az azbeszttacskókra, mert hiánycikkek voltak, hiányuk miatt megesett az is, hogy csupán csak egy lámpát tudtak használni. „– Tulajdonképpen Kopacz Gábornak ebben a kultúrotthoni serénykedésben merült ki az egész IMSz-titkársága – mondta később Simándi. – Ő kezelte, rendezte a Petroluxokat.” Talán két héttel, tíz nappal ama végzetes vasárnap előtt egy ilyen lámpát vágott a kultúrba belézungó Ferencz Vince fejébe. Nem emlékszik már senki, hogy sebesült-e meg Vince, csak annyit mondtak, hogy a lámpa benzintartálya az egyik oldalán behorpadt. Állítólag ekkor mondta ki, hogy „egyszer beléüti a bicskáját Kopacz Gáborba” – emlékezett később a Rekedtेशangú Kántor, Kopacz Gyurka, aki együtt dolgozott Vincével a disznóhizlaldában, s akivel azon a végzetes vasárnapon végig együtt járta a kocsmát. Áldozásra harangoztak, amikor belépett a kapun. Az apja a kút mellett trancsírozta a megnyúzott nyulat. Tudta, hogy az lesz ebédre. Szerette ő a nyúlpecsenyét, de valahogyan mindig viszolygott a nyers hús látványától,

származzon az bármiféle állatból. Bement a nyárikonyhába, elkért Anna nénitől egy jó vastag kendertörülközőt s egy karimányi házi szurokszappant, s azt mondta, hogy kimegy Jováki bácsi vízimalmához, lemosakodik. A malomház hátánál forgott, ütemesen loccsantotta lajtjaiból le a vizet a nagy átmérőjű malomkerék. Azt már nem mondta, hogy főleg azért fürdik, mert még mindig érzi magán a tehénfos szagát. Meztelenre vetkőzött, s beállt a lassan forgó vízkerék alá, amelynek öbleiből valamiféle rendszeres, de furcsa ütemre hangoltan loccsant alá a vedernyi, jéghideg víz. Az első zuhatagtól megborzongott, de aztán gyönyörűségtől eltelve, behunyt szemmel állt a zuhogó víz alatt. Ez volt az ő nyári tusolója. A malomház padkájára kilépve kétszer-háromszor is beszappanozta magát, hosszan, alaposan csutakolta testének hajlatait, majd visszaállt a zuhogó víz alá, sokáig állt a kerék alatt, élvezte a hűsítő zuhogást, a tündökletes nyarat. Az utolsó turnus öblögetés után a lajt alatti burjánosból csalánt tépett, amellyel végigcsapdosta testét, olyan vörös lett a bőre, mint a megfőzött ráknak. De az egész jólesett neki, végül addig állt a vízzuhatagban, amíg elillant a csaláncsípés égő perzselése. Megtörülközött, a törülközőt s ruháit a hóna alá csípve, egy szál hosszú szárú sárga gyolcsgatyában ment haza, nem izgatva magát, hogy valaki meglátja. Ilyenkor, mise után üres, kihalt volt a falu. Különbben is, a Jováki bácsi s az ő kapujuk között alig tizenöt méternyi volt a távolság. Otthon az anyja és az apja a nyúl fölött veszekedett. Az öreg azt mondta Anna néninek, hogy ebédre az aprólékból készítsen nyúlpaprikást. Az asszony a combokat pecsenyének akarta kisütetni, mert jobban illik vasárnapi ebédnek, hamarabb is elkészül, a paprikás elkészítéséhez több idő kell. „– A hétistenedet – káromkodott rá az öreg –, akkor bé kell gyújtsam a kemence melletti sütőt!” És úgy lőn. Az öreg Kopacz Kálmánt a faluban cudar embernek tartották. „– A Kopaczoknak ez a fele mind ilyen bőcs fajta volt – mondta Vasond. – Huncutféle volt az öccse, Laci es. Ő a magyar időben Csepelen dolgozott formaasztalosként. Itt belekerült valamiféle németellenes szervezkedésbe, a háború után ezért aztán nagy antifasisztának minősítették. Magyarán a kommunista rendszer embere, káder lett. Bekerült a rajonhoz, a helységrendészeten lett technikus, ő láttamozott sok építkezési engedélyt. A falvakról hozzá forduló ügyfelektől elvárta, hogy mérnökurazzák. Alighanem ő járta ki Kálmán bának, hogy adószedő legyen Madéfalván, Csicsóban. Ezek szerint ő es káder lett. Amikor megjelent adót behajtani vagy a beszolgáltatási tervet számon kérni egy-egy háznál, nem volt kegyelem. Biciklivel ingázott, át a delnei mezőn keresztül, pardon nem volt, hóban-sárban, kora hajnalban már tekerte a biciklit át, Csicsó felé. Napvilágra azonban már hazajött, mert egyszer ráesteledett, akkor meg is kergették, olyan közápport zúdítottak felé, hogy alig tudott biciklijén átmenekülni a vasúti híd alatt. Egy jó szót nem tudtak róla mondani. Ha valakinek a beszolgáltatási tervéből hiányzott, teszem azt, húsz kiló hús, már foglalt, vitette bé a néptanácshoz a lefoglalt ingóságokat. Egyszer egy négygyermekes özvegyasszonytól az egyetlen tehenüket foglalta le, s vezette el, hiába könyörgött az asszony, hogy másnapra kifizeti az adóhátralékot, nem volt kegyelem. Hát ilyen világ volt, ilyen világot éltünk. Miután a nagyobbik fia, Kálmánka lenyomorodott – '49-ben Románia szocialista traktoristái között, a legelső szériával végzett Aradon –, az öreg még rosszindulatúbb, még kegyetlenebb, még istentelenebb lett. Az egész világot ellenségének tekintette.”

Az ebédet a ház előtt álló hatalmas veres belű körtefa alatt, a viaszosvászonnal letakart asztalon fogyasztották el. Gábor láthatóan ideges volt. Csendben, szó nélkül ettek... Csupán Anna néni szólalt meg egyszer, hogy vigyázzanak magukra, mert rossz álmot látott, de álmát nem mesélte el, mert azt tartották, hogyha kibeszélik a rossz álmot, akkor be is teljesül. Hónapokkal, de lehet, hogy évekkal később Kálmánka fiának elmondta, hogy baglyot

látott a csűrükön, az kuvikkolt egész éjjel. „– Lehet, hogy nem es álom volt, hanem tényleg a csűrön csülkölt azon a vasárnapra virradó éjszaka a madár” – mondta Anna néni. „– Babonaság, édesanyám, én nem hallottam – válaszolta anyjának Kálmánka. – A kuvik mindig oda repül, ahol világosságot lát. S nálunk pedig éjjel-nappal ég a lámpa.” Valóban, egy évvel előbb, nagy protekciósan, olyan szovjet gyártmányú termo-elektromos petróleumlámpát vásároltak, amely a lámpaüveg köré épített alumíniumötvözet lapjaival áramot fejlesztett, nem kellett mindegyre elemeket cserélni telepes rádiójukban. Nagyön előnyös volt ez a szerkezet, hátrányát a nappali égetése jelentette. Anna néni rossz álmát leginkább Kálmánka féltésére említette az ebédnél. Őt féltette, érette, félszeg fiáért aggódott a legjobban. Mi lesz vele, ha ők majd nem lesznek...? Kálmánka állandóan cinezett, forrasztott, rádiókat szerelt. A háború végén a németektől elhagyott lúgos akkumulátortelemek által fejlesztett áramot transzformálta, sokszor megrázta az áram, amely maradandó károsodásokat nem okozott, de Anna néni minden ilyen kicsi csattanásra odariadt. Kálmánka egyszer öccsének a kezébe adta a telep két drótját, a transzformátoron keresztül fokozatosan emelte a feszültséget, azt próbálgatták, hogy meddig bírja a drótokból a karjaiba áramló bizsergést, egyre szaporodó lüktetést, áramütéseket. Sokáig bírta. Csalánba nem üt ménkö – mondták. Kopacz Gábor a leves behörpölése után fogta a tányérját, a pirosra sült nyúlcombra rátett két kovászos uborkát, s bement a konyhába. Ilyenkor, nyáron, amikor a földre hullott, szétzúzódott veres belü körteket ellepték a darazsak, nem szeretett a körtefa alatti asztalhoz ülni. Borzalmasan félt a darázsszúrástól. Egyszer, fent a havason rárontott egy raj, összeszurkálták, s csak a jóisten tudja, hogyan úszta meg az egészet. Jóízűen fogyasztotta el a nyúlpecsenyét. Kiment, megköszönte az ebédet, amelyet sörrrel nyomtattak el. Négyen megittak két üveg sört. Gábor hátrament a csűrbe, belefeküdt a friss szénába, s azonnal elaludt. „– Olyan mélyen aludt – emlékezett később Kálmánka –, mintha örökre, mintha nem akarna soha felébredni...” Mialatt Kopacz Gábor aludt, Ferencz Vince Kopacz Gyurkával, Gábor unokatestvérével – akit amióta *A helység kalapácsában* a Kántor szerepét eljátszotta, a faluban Rekedtes hangú Kántornak csúfoltak –, egy üveg borral, amely Gyurka fekete zakójának jobb zsebében lötyögött, hátravonultak a kultúrotthon hátahoz. Leültek a Remete-patak partjára, s lassan bébeszélgették. „– Egy vasárnap azelőtt, a bál szünetében egy szaros pálcával itt ütötte fel Ferencz Vince állát Kopacz Gábor” – mondta később Ondorné, aki azt is tudni vélte, hogy azon a szomorú vasárnapon itt élesítették a bicskát. „– Az eszefazaka Ondornénak – replikázott erre Nagy Gozorú –, nem volt ott semmi bicskaélezés, szaros pálcá sem, az állfelütés egy kocsmaszékről leszakított pálcikával történt a szíven szúrás előtti pillanatban.” Végül a vizsgálóbíró sem tudta kideríteni, hogy szaros volt-e az a pálcá. Kopacz Gyurka azt vallotta, hogy a tett színhelyén, a Fülöpök utcája közepén pöccintette fel Ferencz Vince állát Kopacz Gábor.

Ferencz Vince és Kopacz Gyurka munkatársak voltak, sertésgondozók a falu alsó végén, az egykori Péter Mójzi-féle fűrészüzem helyére létesített állami gazdasági disznóhizlaldában. Az államosítás után megszüntették az épület addigi rendeltetését, és a körötte lévő deszkatelepnek a lehető legbotorabb dolgot találtak ki hasznosításként. Az épület belseje a disznók visítása mellett idegesítően, állandóan visszhangozta az alagsori, az egykori gépház fölötti betonfödém kongását. Különösen itatáskor a tülekedő állatok trappolását, amikor a nagy kerekű, nehezen forgatható vasszivattyú hajtányába belekapaszkodva két ember nehezen kezdte felhúzni a vizet. „– Így, egy ilyen vaskerekre tekerném fel Gábornak a beleit” – mondta állítólag egyszer a Rekedteshangú Kántor Ferencz Vincének. Sokáig kellett forgatni a szivattyút, amíg végre elkezdett csordogálni a víz a vályúkba, amelyek körül egy-

mást marva ott dühöngött az egész disznótársadalom. Megtörtént, hogy a szivattyút forgató emberekbe is beleharaptak. A Csíkszeredai Állami Gazdaság csíkpálfalvi disznóhizlaldája az állatseregletben dühöngő kannibalizmus miatt pokollá tette az ott dolgozók életét. Nem kellett nagy tudomány, mindenki előtt világos volt, hogy a kannibalizmust a vágóhídi hulladék etetése okozta. A fűrészüzem melletti, egykori deszkarakartárakban hatalmas üstökben ugyan megfőzték a vágóhídi hulladékot, amit aztán ledarálva öntöttek az etetővályukba, de többször előfordult, hogy túl lassan párolódtak a belsőségek, a disznók visítottak, dühöngtek, éhesek voltak, s ilyenkor nyersen dobálták eléjük, ami már a kannibalizmus előszobája volt. A hizlalda dolgozói hiába álltak állandó készenlétben, a vemhes kocák ellés után a legtöbbször felfalták malacikat. Ilyenkor aztán jöttek az elvtársak a központból, gyűléseket tartottak. Leszedték a keresztvizet a személyzetről, fizetéslevonásokkal próbálták példamutatóbb, a szocialista erkölcshez illőbb munkára biztatni az alkalmazottakat, mert semmi hasznot nem hajtott az egész kupleráj az államnak. Csak a hatalmas büzt termelte, amely ha felébredt a déli, délnyugati szél, elárasztotta az egész falut, amely a rá jellemző lakóniával egyszerűen csak „szargyárnak” nevezte el a szocialista mezőgazdaságnak ezt a „fellegvárát”. Az egész képződmény létét a legkeserveesebben Péter Mójzi, a fűrészgyár egykori tulajdonosa viselte. Az igaz ugyan, hogy ő már a kicsi magyar világban eladta a fűrésztelepet az Antal & Orbán cégnek, talán beleunt, talán arra gondolt, hogy az így keletkezett tőke életük végéig eltartja őt asztmás beteg feleségével. A fűrésztelep államosítása őket közvetlenül nem károsította meg. De az ötvenes évek elejének pénzbevéltása, a bankok államosítása révén, a kizsákmányolók osztályából a mélyszegények sorsára juttatta. Úriasszony felesége, akinek asztmacigarettái mellé nagy halom leveles dohányt sikerült átmentenie, azzal csereberélve teremtette elő a szűkös megélhetést. Aztán eladogatta az aranyékszereit is. Nagyon leszegényedtek. Péter Mójzi egyre búskomorabb lett, amire aztán rátett jó néhány lapátnyit a disznóhizlalda. Már azt a valóságot, hogy mivé tették az ő egykori, áldozatos munkával létrehozott, tip-top üzemeckéjét, nehezen viselte. A házuknak, a falu egyes számú, legnagyobb, most már a disznótelep közvetlen szomszédságában lévő, kúriaszerű háznak hiába zárták ablakait, ajtóit. A disznófekália s a vágóhídi táp borzalmas bűze minden pórusába beszivárgott. De még ennél is jobban idegesítette a disznósereglet permanens visítása, hörgése, bömbölése, amely éjjel sem szünetelt, időnként apokaliptikus hangorkánná erősödött, hiszen előfordult, hogy egy-két napra vágóhídi hulladék sem jutott, ilyenkor csak vizet kapott az állomány. Nem volt véletlen Péter Mójzi krónikus álmatlansága, végül pedig megzavarodása. 1958 őszén, októberben a tornác végében lévő vécében felakasztotta magát. A koporsóját kísérek rosszálló pillantásokat vetettek a disznóhizlalda elé kisereglett melósokra, akik hajadonfótt, keresztet vetve, maguk is megdöbbenve nézték a temetési menetet. „– Hitvány szargyárosai!” – szóltak pökhendien feléjük többen is a menetből, mintha ők, a szerény kereset reményében földművesből munkásosztállyá lett emberek lettek volna hibásak Péter Mójzi suicidumáért. Az öngyilkosokat a faluban létező szokás szerint általában a temető sánca mellé, a legszélére és pap nélkül hantolták el. Péter Mójzi koporsóját a pap beszentelte a családi sírba; mert úgy gondolta, hogy tettét megzavarodott elmével követte el, nem volt felelős tetteiért. Kideríteni ma már nem lehet, hogy ennek utána pontosan melyik vasárnap, de a kocsmában Ferencz Vincét és Kopacz Gyurkát is leszargyároszták. Némeleyek rávarrták aztán Kopacz Gáborra az egész malórt, de Kis és Nagy Gozorú szerint akkor nem is volt ott. Mindenesetre a két barátot, akik az esti etetés után tiszta ruhát váltva, kimosakodva mentek be a korcsomába, eléggé mellé vághatta ez a kiszólás, mert kifizettek üvegestől egy liter bort, s kimentek

az utcára. Állítólag a főtéren álló hősök szobra hátsó párkányára leülve itták meg. Abban az évben Ferencz Vincét és Kopacz Gyurkát többször látta együtt a falu, amire csak posztfeszta figyeltek fel, valahogy furcsává, rendellenessé minősült ez a kapcsolat. Az igaz, hogy együtt dolgoztak, az is igaz volt, hogy a két, egyébként unokatestvér Kopacz legény között olthatatlan volt a gyűlölet, de Ferencz Vince és Kopacz Gyurka állítólagos barátsága csak kilógott a trendből, hiszen legalább tizenkét, talán tizenöt év korkülönbség is volt közöttük. A Rekedtेशangú Kántor már notórius vénlegénynek számított. Ferencz Vince pedig épp húszéves, szép szál, egyenes, délceg tartású, kackiás bajuszt viselő legény volt. Olyan ábrázatú, mint egy Petőfi, akin kotyogó szemmel hordozták tekintetüket a serdülő lányok, s a maga korabeli legények között egyfajta rangja volt. „– Amikor combjaira feszülő, piros zsinóros, vitézkötéses harisnyájában, fényesen ragyogó csizmáiban megjelent a templom előtt gyülekezők között, úgy nézett ki, mint egy nyalka huszár – mesélték a kenderázta-tók. – Sehogyan sem értettük, hogy miért parolázik annyit azzal a torokból reccsegő, csámpás Kopacz Gyurkával.” „– Ő volt Jágó – mondta Gyógy Bur János úr egyszer a kocsmában, újabb kriminalisztikai fejtegetésekbe mélyedve. – A fiatal legény, aki beleütötte bicskáját az áldozatába, vala a Mór, aki megtette kötelességét. Azt kérdezik, hogy ki az, vagy mi az a Jágó, illetve a Mór? Kérem szépen, ha nem mindig ezeket a művészeti szempontból értéktelen népszínműveket játszának falujuk szcénáján, hanem, teszem azt, a nagy angol költőnek, bizonyos Sákeszpeáre Vilmosnak – maguk így ejtenék nevét, én viszont Sékszpirnek mondom – halhatatlan drámáit is a világot jelentő deszkákra vinnék, akkor tudhatnák, hogy Jágó a cselszövő, az örök felbujtó, a Mór pedig nem más, mint az örök balek, a betegesen féltékeny nagyúr, akit ráadásul szerecsen volta is a kisebbrendűségi érzésre predesztinál, Desdemona, feleségének legyilkolászására. Mert Jágó, az tüzel. Rakja a vérpad alá a tüzet. Ő tudja azt, amit önök nem tudnak, tudja minden drámák eredőjét, tudja azt, hogy sersé lá fám! Hogy ez mit jelent? A fám fehérnépet jelent, a többit elmondom majd legközelebb, mikor szintén betérek egy üdítő snapszra.” A két Kopacz család között mélyről jövő gyűlölet honolt, feloldhatatlan ellentét uralta viszonyukat. „– Mint a proletáriátus és a burzsoázia között” – mondta Simándi, a szocializmus építésének egyik, akkoron gyakran emlegetett szlogenjére hivatkozva. Holott nem tartozott sem a proletariátushoz, sem a burzsoáziához egyik család sem. A tét, a jéghegy csúcsa a két csúr csepegője volt, a két Kopacz-porta határán. A százévesnek tűnő harag okát, eredtét senki sem tudta pontosan. A legvalószínűbb ok: az öröklött birtok elosztása mérgesedett el végzetesen. A Kopacz Kálmán és Kopacz György közötti haragot örökölték a fiak is. A Kopacz Kálmánék portája a főtérre nyílt, talán valamivel kisebb volt, mint a Kopacz Györgyéké, amely amannak a hátánál, észak felé, a Felszeg-patak melletti utcára rúgott. Valamikor egy élet volt az egész, amelynek kettéosztása szülte meg az ősharagot. Kopacz Györgynek a nagyobb jutott. A Kopacz Kálmánén egy szekér csak kínnal-bajjal tudott megfordulni. Az olajat a tűzre akkor öntötték, amikor Kopacz Kálmán lebontotta a régi csűrisztállót, és nem a régi helyére, az öreg ház végéhez építette vissza, hanem alig egy méternyire Kopacz Gyurkáék csüre mellé, annak a hátához. Ebből lett a baj, mert a csepegők csepegtettek, teleken derékig torlódott a két épület közé a hó, korhadt, rohadt mindkét épületnek az oldala. Azt már a kártyavető cigányasszony sem tudná kideríteni, hogy miféle történések – például a ganélé honnan hová folyt át – mérgeztették visszafordíthatatlanul gyűlöletessé, roncossá a két család viszonyát. Mintha valami mitologikus átok lengett volna fölöttük, saját sorsukba belekeseredetten éltek egymás mellett, egymás ellenére. Az öreg Kopacz Kálmán családjában már Kopacz Gábor elvesztése előtt ott honolt a nagyobbik fiú, a Kálmánka lenyomorodása miatti keserűség,

a testet, lelket emésztő aggodalom, hogy mi lesz vele, ha ők már nem lesznek, amikor magára marad, ha netán Gábor kinősül valahová. Ama szomorú vásárnap után már csak sorvadoztak. „– Az Isten nem ver bottal – mondták a felszegiek –, amikor több mint egy évtized után, a csikszeredai üzemyag-raktárnál, ahol gázpalackot cserélt, az öreg Kopacz Kálmánt eltaposta egy tolató teherautó.” Pár évre rá meghalt Anna néni is. És Kálmánka valóban egyedül maradt. A másik családban is a fogyatékos, a halláskárosult Laci maradt utoljára. A szülők elhunytja utána a két vénlegény permanens alkohelmármorban tengette napjait. Ott talán Laci volt a valóságosabb, fogyatékosága ellenére nem volt annyira élethetetlen, mint Kálmánka. Négy gimnázium után könyvelő lett a városban a hulladékgyűjtő vállalatnál, ahová minden reggel pontosan begyalogolt, ledolgozta a napi nyolc órát, s aztán hazafelé menet bement minden kocsmába, megivott egy-két deci apaszomorítót. Pálfalváig pedig akadt az útjába néhány kocsmá. Egyszer a krónikaíró is meghívta egy deci teskovinára, amit az restellt visszautasítani, hisz sajnálta a klott könyökvédős kicsi aktakucac könyvelőt, akivel kommunikálni is alig tudott. „– Tar ahz éhet, thici thomám” – mondta többször is, miközben partnere ajkainak mozdulataiból próbálta kitalálni, hogy mit is akarnak neki mondani.

Kopacz Gyurka mélységesen, zsigerileg gyűlölte unokaöccsét, Kopacz Gábort. Nem tudta elviselni talpraesett voltát, emelt fejét, mindig vidám természetét, sikeres, hozzáértő gazdálkodását, egytömb, vertagyag testét, akár rendkívülinek tartott testi erejét. Kopacz Gáborhoz viszonyítva csámpás, keszeg, idéttlen járású vénlegény volt, akinek beesett arcából szederjes vörösen ágaskodott ki hegyes orra. Ő volt a Gyógy Bur János úr által említett Jágó, ő heccelte Kopacz Gábor ellen Ferencz Vincét, ha szóba került a közöttük kialakult, egyre idültebbé váló konfliktus, ő szította a gyűlölet lángját, többszörösére nagyítva a legkisebb szóbeli sértést is. „– Én a vasvillát ütném belé” – mondta Ferencz Vincének. Vagy: „– Fészivel loccsantanám ketté az agyát.” „– Disznóölő kést érdemel az ilyen böcs ember.” „– Ejsze csak nem félsz tőle? Te es vagy olyan legény, mint ő!” „– Az ilyen szarházit mósresre kell tanítani, a kommunista istenit az anyjának.” „– Én a Ferencz Vincére kiszabott tizenkét év börtönbüntetésből legalább kettőt neki adtam volna” – mondta a bírósági tárgyalások után Egret, talán valaki más. Ezt a véleményt osztotta a falu java is, egyfajta tettetársnak minősítette Kopacz Gyurkát, aki vallomásaiban azt állította, hogy ő inkább csendesítette, próbálta lebeszélni a Kopacz Gábor megleckéztetéséről Ferencz Vincét, aki karakán módon rábólintott erre a tanútevésekre. Nem, nem akarta ő megölni, szíven szúrni Kopacz Gábort, csak „meg akarta leckéztetni”, hogy szálljon le róla, ne kötekedjen, csúfandároskodjon véle lépten-nyomon. Meg akarta mutatni neki, hogy nem fél tőle. „– A székely mentalitásnak ez egy lényeges eleme – mondta Gyógy Bur János úr. – A legkeszegebb ember is azt mondja, ha rákérdeznek, hogy nem fél senkitől. Még a medvétől sem.”

„– Minden tragédia eredőjénél a nőt kell keresni – emelte fel mutatóujját Gyógy Bur János úr, amikor egy újabb snapszozás alkalmával a kocsmában lévő rákérdezők, hogy mit jelent az a csercseláfám, amit a múltkor mondott. – Mindenütt ott van a nő, akít legtöbbször hiába szeretünk, mert az mást szeret, de amint a nagy orosz mélabú írja, az mást szeret, szintén egy másért vágyakoz, majd mást vesz feleségül, így aztán állandóan félrebeszélnek, amit emennek akarnak mondani, kénytelenek amannak mondani, a hiábavalóságoknak olyan láncolata szövődik a hősök köré, hogy minden csupa szomorrá vál. Kérem szépen, hát nem azért üzetett ki Ádám apánk a paradicsom kertjéből, mert Éva némben rábeszélésére beleharapott az tiltott gyimelcsbe? Ez volt az emberiség első és legnagyobb tragédiája, a drámák drámája. A világtörténelemben azóta a férfiember mindig beleharap a különböző almákba,

amelyet a fehércseléd nyújt feléje. Ebből aztán nemcsak ilyen csíki bicskázások fakadtak, hanem véres, nagy, évekig elhúzódó háborúk, melyeknek következtében több hullák maradnak a földtekén, mint élők, nem Isten országa, hanem a Sátányé jövel. S kérem szépen, az az alma mindig megakad valakinek a torkán... Aztán csodálkozunk, hogy permanens hányingerben élünk. Hogy túl messzire ne menjek, ha végigtekintünk virányos századunk eddigi történetén, nem hányinger az egész, ami velünk történt s történik folytatólagosan ebben a kommunizmusnak nevezett pirosalmaevésben?” „– Tiszta igaz – szakította meg az előadást Egret. – Kopacz Gábor fülig szerelmes volt Ferencz Vince nagyobbik hűgába. Ott kell hát keresni a fehérnépet. De a fülig szerelemre nem volt fogadókészség. Ez az igazság.” „– Képes lett volna térdre esni előtte, de az a leány már foglalt volt – mondta Nagy Gozorú. – Ahogy a nóta mondja, szebb is, jobb is, délcegebb is kérte... Nem lehet hibáztatni örökké a fehérnépet sem. Ha nem kellek neki, hát nem kellek. El kell felejteni. Ha az olyan könnyen menne...” „Május elsejin, Szent Jakab éjjelin Kopacz Gábor akkora Jakabágot, két akkora felszalagozott lucsfenyőt ütött a leányos kapura, hogy a hegye hazalátszott. Azt hitték, hogy az igazi udvarló tűzte kapujukra – mondta Kis Gozorú. – Úgyhogy nem olyan könnyű felejteni.” „– Nem es felejtette – mondta Szalonka. – Folyton azon járt az esze, miként tudna bosszút tenni, amiért kosarat kapott. Egy fehérnépet nem verhet meg az ember. Még csak csúfolkodni sem lehet vele, mocskos beszéddel bántani sem illik. Kin töltheti ki a bosszúját? Valamelyik legközelebbi rokonon, férfi rokonon. Ferencz Vince volt az.”

„– Kérem szépen – emelte hüvelyk- és mutatóujját Gyógy Bur János úr, akit ez után a snapszozás után többé nem láttak a faluban, de még a környéken sem, talán azért, mert társadalmi és osztályszempontból nem volt egészséges elem –, ezt a mélylélektan kompenzációnak nevezi, magyarán pótcselekvésnek, a kompenzáló egyed valamilyen alsóbbrendűségi érzést igyekszik kiegyenlíteni.” „– Kopacz Gábor úgy kiegyenlítette Ferencz Vincét egyszer, amikor ünnepi, piros csíkos, vitézkötéses abaposztó harisnyába öltözve ment bé a kultúrházba – mondta Szalonka –, hogy attól kinyílhatott volna a bicska a zsebiben. Azt mondta neki: » úgy néz ki rajtad az a harisnya, mint kutya faszán a vitézkötés«. Süllyedjek el, ha nem így mondta. »Vigyázz, mert még valaki le találja rólad tépni.« Igen, így mondta.”

„– Ó, kérem, a székely harisnya zsinórozása nem volt gyermekjáték – mondta Simándi. – Annak megvolt a maga rendje. Nem járhatott akárki, tesszem azt, piros zsinóros nadrágban, vagy pláne nem hordhatott vitézkötést. Ezek a szabályok még a határőr katonaság idejéből öröklődtek a népre. Tudják, amikor a madéfalvi veszedelem után ránk erőszakolták a kötelező katonaságot, előírták azt is, hogy a ruházatát minden székely határőrnek magának kell elkészítenie. Fel is lendült a gyapjűfeldolgozó háziipar. Idővel ez a ruházat vált a férfiak köznapi viseletévé, amit ma népviseletnek neveznek. Kérem, ennek az egyenruha-viselésnek megvoltak a maga szigorú szabályai. A lófők piros zsinóros fehér harisnyát viseltek. Vitézkötést pedig csak a tiszték és a tisztések. Az urak, a primorok fekete ruhát viseltek. A gyalogrendbéliek pedig fehéret, fekete zsinórozással. A szabadosok, a jobbágyok szürkésbarna nadrágot, zsinórozás nélkül. A szabadságharc után megszüntették a határőrséget, a rendi székelységet is, hiszen mindenki egyenlő lett. De a ruhaviselet rendjéhez továbbra is ragaszkodott a székely falu. Édesapámék mesélték, még a két háború közötti időben is megtörtént, hogy a bálban letépték a harisnyájáról a piros zsinórt, a vitézkötését annak, akinek ősei nem voltak jogosultak a viselésére. Aztán a kicsi magyar világban valahogy eljelentéktelenedett az egész hagyomány. Akkor boldog-boldogtalan piros-fehér-zöld zsinórt varratott a harisnyájára. Nem hiszem, hogy Kopacz Gábor a zsinór színe miatt

kötekedett Ferencz Vincével. Annál is inkább, mert nem hiszem, hogy a hajdani Kopaczok lófők vagy akár gyalogrendbéliek lettek volna. A sértésében a kutyafasza vala a lényeg, nem a székelynadrág zsinórjának a színe.”

A szövőasszonyok a Kopacz-porta külső szomszédjánál, Salamon Tibor házában az alagsorában dolgoztak. A csíkszeredai kisipari szövetkezet azokban az időkben hozta létre a népművészeti részleget. A pálfalvi asszonyok pedig gyapjúszőnyegeket, rakottasokat, vagy ahogy ők nevezték, a híres csíki festékeseket szőtték. A faluban több ilyen műhely működött, ez volt a legnagyobb. Jól szervezett volt az egész rendszer, és aránylag szép keresethez juttatta a pálfalvi asszonyokat, lányokat. Az iskola elvégzése után itt dolgozott Ferencz Vince nagyobbik húga is. Szerették őt az asszonyok, mert szorgalmas, pontos, csendes munkatárs volt. Ő is szerette ezt a helyet. Csak a szomszédság ne lett volna, mert Kopacz Gábor szinte naponta átlépett udvarolni a két udvar közötti közkapun. Néha még testvérbátyját, Kálmánkát is áttámogatta. „– Akkor még teljesen nem volt lenyomorodva – mesélte később az egyik asszony. – Ha nehezen is, segítséggel még tudott járni. Miként lett nyomorék? Hát ő lett a faluban az első szocialista traktorista. Még '49-ben letoborozták Aradra, ott végezte a két és fél éves traktoristaiskolát. De ő már szinte kész traktorista volt, mert az alsó szomszédjukban, Balázs Gyula mellett, aki cséplőgépet tartott, Kálmánka úgy megismerte a Fordson traktort, mint a tenyerét. Az iskola alatt az Arad melletti Vingán, Monostoron, Majláthon praktizáltak. Jó traktorista lett belőle. Aztán, amikor hazajött Pécskáról, az iskolából, a szeredai mezőgazdasági gépállomásnál lett traktorista. Olyan vas-kerekű, idétlen traktorral járt, amit Brassóban, a szocialista ipar fellegvárában gyártottak. Egyszer aztán, mi történt, mi nem, talán épp itt, a falu határában, talán a Hijászolban felborult vagy leesett a traktorról, s az átment a lábán, de ejsze a derekán is. Egy darabig gyengélkedett, de hát a Kopaczok ilyenek, bősök. Elmúlik, meggyógyul, nem vették komolyan a sérülését. Amikor orvoshoz fordultak, már késő volt. Hovatovább nyomorékabb lett. Ott ült egész nap az asztal mellett, állandóan rádiókat szerelt, amikor bévezették a villanyt a faluba, valamikor a hatvanas évek elején. Minden elektromos dolgot hozza vittek javítani. És ő mindent megjavított. És nem fogadott el semmiféle fizetséget. Nehéz lehet egész nap egy helyben ülni. Sokat olvasott, kiolvasta szinte az összes Jókait, Mikszáthot, Verne Gyulát, May Károlyt. Olyan jópofán, színesen tudott mesélni, olyan kacagtatóan, hogy az gyönyörűség volt. Ilyenkor a szövés is jobban ment. Őt szerettük. De Kopacz Gábor szertelen, kivagyokén viselkedését kényszeredetten viseltük, megpróbáltunk jó pofát vágni, ha közben jött. De a fesztelensége olyan kétbalkezesre sikerült, fénylő fekete szemei elhomályosodtak, sárgások lettek. Hát persze, hogy Ferencz Vince hűgáért jött. De direktbe sohasem beszélgettek, célzásaiából értettük, hogy erősen szerelmes belé. Mire célozgatott? Hát házassulásra, vőlegénységre, menyasszonyságra meg ehhez hasonló dolgokra”

„Mi volt pünkösdkor? Hát a csíksomlyói búcsú. Tiltották, nem engedélyezték a körmenetet, keresztaljával sem lehetett felvonulni, a csíkszeredai állomáson nem álltak meg a vonatok, a forgalmat elterelték, lezárták a főutakat. Bujkálva, a mezei utakon mégis mentek az emberek. Pálfalváról is sokan mentünk. Ott volt Ferencz Vincének az egész családja is. Közben az elvtársak, az akkori hatóságok a csicsói rétre repülő napot, motorbicikli-versenyeket szerveztek, nagy népnünpélyt, hogy a búcsúról eltereljék a figyelmet, oda-tereljék a népet. Pálfalváról is mentek a fiatalabbak, főleg a kamaszok, a legények. Nem mernék megesküdni rá, de talán Kopacz Gábor szervezte az odasereglést, ugye, ő volt az IMSz-tikár, de mentek volna sokan szervezés nélkül is.”

„– Olyan izgalomban volt – mondta Kálmánka –, alig várta azt a napot, hogy végre repülőgépet lásson, közelükbe kerülhessen. Két repülőgéppel, egy duplafedelűvel s egy sima szárnyással rendezték a bemutatót, itthonról is lehetett látni, ahogy az égre hurkákat, nyolcasokat írnak. Fél délelőtt repdestek Közép-Csík fölött, Somlyó fölött is sokat köröztek. Voltak ejtőernyősök is, de azokat már innen nem láttuk. Gábor mindig arról álmodozott, hogy pilóta lesz. Erre mindenben megfelelt volna, olyan egészséges, erős, tökéletes szervezete, teste volt, hogy az Isten is arra teremtette. De hát abban az időben a székelly fiúkból csak munkaszolgálatos katona lehetett.” „– Valamikor estefelé jöttek haza a csíksomlyói búcsúsok, s a csicsai népünnepélyesek es – mondta Szalonka. – A két csoport nagyja a főtéren találkozott essze, a férfiakban volt egy-két léggör. A repülő ünnep résztvevői nagy garral ecsetelték a láttakat, az emberiség előtt álló határtalan lehetőségeket, a jövő zenéjét. »– Megver titeket a Jóisten« – dobta a szentenciát feléjük valaki. »– Meg, ha van« – vetette oda valaki a repülősoktól. Nem a szervező, nem Kopacz Gábor volt. Aztán szétszéledt mindenki, mert várta az esti munka.” „– Abban az időben, a kommunista propaganda folytán – mondta Bodos – nálunk es kezdett elterjedni az ateizmus. A hitványabbjának már nem sokat jelentett a kereszt. Egymásnak feleselve, heccelődve szétoszlottak az ünneplők, de valami furcsa mélabú, szomorúság áradt szét a falun. Estére kelet felől elfeketedett az ég, onnan jött mindig a baj, elkezdett villámlani, mennydörögni, hatalmas eső zuhogott. Ezen nincs mit csodálkozni, a pünkösdi búcsújáró hét Csíkban általában ezzel jár.”

Sokan nem értették, hogy miért volt úgy belekössönködve Ferencz Vince nagyobbik húgába Kopacz Gábor, miért vált rögeszméjévé, hogy feleségül veszi. Hiszen rokonok voltak. A két anya Gál leány volt, Anna és Gál Erzsébet második unokatestvérek voltak. A fiatalok tehát harmadik águ rokonok. A kicsi Pálfalván a beltenyészetet kerülendő mindig vigyáztak arra, hogy lehetőleg még távoli rokoni szál se legyen a családalapító fiatalok között. A legények legtöbbje a közeli falvakból hozott asszonyt, s a lányok közül is sokan mentek férjhez a közeli helységekre. Mindezeket a szövőasszonyok elég sokszor és részletesen letárgyalhatták. „– De Ferencz Vince hűgát nem csak ezért szomoríthatta Kopacz Gábor körülötte való tüsténkedése – mondta Ondorné. – Ő az iskolában is okos leány volt és megfontolt. Mindig úgy járt, mintha skatulyából húzták volna ki. Amikor Kopacz Gábor elkezdte tenni neki a szépet, még ha lett volna is valami kicsi szándoka feléje, biztos hogy végiggondolhattott mindent. Azt is, hogy milyen élete lenne mellette, ha bekerül a házukba, ahol nemcsak egy fufangos, hét hájjal megkent apóst kell elviselni, hanem élete végéig egy nyomorék testvér gondozása is az ő nyakába szakadt volna. Nem hiszem, hogy sok leány hajlandó lett volna beszállani abba az életbe. Kopacz Gábor egyáltalán nem az ő esete volt. Azt is mondják, hogy nem szerette azt a csillogó fekete haját, fényes, izzadtságtól gyöngyöző bőrét, különös szagát sem... »– Miért, milyen szaga volt? – Olyan barna...« Így mondták, így pletykálták. Én nem táncoltam soha vele, nem mondhatom, hogy volt valamilyen szaga.” „– Hát ezért csattant aztán az ostor Ferencz Vincén – mondta Kútája.”

„– Kopacz Gábor indulatai Ferencz Vince ellen akkor szabadultak el – emlékezett Vasond –, amikor a selyemkendőt visszaküldte neki Ferencz Vincének a húga. Nem tudnám megmondani, hogy ez mikor volt. Azt se, hogy ki vitte vissza. De szinte biztos, hogy abban az évben, vagy a farsangon, vagy húsvét táján küldte fel a leányhoz Felszegbe, amit ha az elfogad, vagy legalábbis nem küld vissza, egyfajta biztatót jelentett volna. Nem lett biztatás belőle. Aki visszavitte, lehet, hogy valaki a szövőasszonyok közül volt, nem mert a szemébe nézni Kopacz Gábornak, mert a szépen becsomagolt, piros szalaggal

keresztbemaszított csomagot egy kora reggel a kapujuk alatt találta meg, oda csúsztatva be az a valaki. Ő pedig egyet káromkodott, fogta az egészet, s bedobta a tűzbe. Általában korán, elsőnek ő kelt a házban, a tüzet is ő gyújtotta meg, hogy vizet melegítsen a fejéshez. »– Mit tettél a tűzre, fiam, olyan perzsszag van« – kérdezte Anna néni, amikor felkelt, de Kopacz Gábor nem felelt semmit, az egész kendőküldési akciót megtartotta magában. Aznap reggel annyi tejet adtak a tehenei, hogy két sajtárral vitt a csarnokba.”

Ferencz Vince azon a vasárnap reggelen, hat órakor már lent volt a disznóhizlaldában, ahol Kopacz Gyurkával végezték a reggeli programot. Talicskákön taszították ki a disznószart a hajdani fűrészüzem hátához, az egykori vasöntöde helyére, ahol mint egy „imperialista nagyhatalom térképe” terjeszkedett a híg „fekáliaország”, amelyre hiába szórták rendszeresen a meszet és klórmeszet, a bűzét eltüntetni nem lehetett, akik arra mentek a város felé, megpróbáltak nem az orrukon át lélegzeni. Mikor ezzel végeztek, vizet szivattyúztak, és nekiálltak az etetésnek. A vágóhídi hulladékból s árpadarából összeőrölt moslékot az éjszakai szolgálatosok már előkészítették, nekük csak be kellett hordani a vályúkba. Munkájuknak a disznók acsarkodása miatt ez volt a legnehezebb, elviselhetlenebb része. Ferencz Vince, amikor befejezték, indult haza. Már az előző héten elkérezkedett a főnöktől, kikért egyheti szabadságot. A havasra készülődtek az édesapjával. Örvendezett is, hogy egy időre megszabadul ettől a gyalázatos kenyérkeresettől. Édesapjának, Pali bácsinak az volt a terve, hogy vasárnap este, valamivel éjfél előtt elindulnak, kora hajnalban megérkeznek a kaszálójukra, a friss harmaton levágnak néhány rend fűvet, délben berendezik a szállást, s ha nagy meleg lesz, délután már rendet forgathatnak, s estére fel is takarhatják, boglyába rakhatják az első rend szénát. Nem akart ő sokat hetelni a havason. Azt már senki sem tudja, hogy Ferencz Vince és Kopacz Gyurka megegyeztek-e, hogy déltájban találkozzanak, igyanak meg valamit. Kopacz Gyurka szerint a munkát a disznótelepen ital nélkül nem lehetett kibírni. Az ott dolgozók nagy része munkaidőben is tintázott.

Ferencz Vince kilenc óra tájban ment haza, a lakásba be se lépett, kint a tornácon ledobta magáról a munkaruhát. Mosakodni is kint az udvaron mosakodott. Tetőtől talpig, hosszan, sokáig dörzsölte testét, egészen felfrissült. Megborotválkozott, aztán megreggelizett, majd ünnepibe öltözött. Fekete zakót, fekete priccses nadrágot, csizmát húzott. Székely viseletet csak sátoros ünnepeken öltött. Ez a vasárnap nem volt sátoros ünnep. Fél tizenegy felé az egész négygyermekes család, két fiú, két lány misére ment. Ferencz Vince az öccsével a leányok mögött járt. Általában a kórusban szokta hallgatni a misét, a kántor mellett énekelte a szent énekeket. Egyedül az apa, Pali bácsi maradt otthon. Készülődött a havasra. A kaszákat már előtte való nap megverte. Most nekiállt, s a gereblyékebe a hiányzó fogak helyett újakat faragott, megnézte, hogy a vasvillák nyelei rendben vannak-e, nem-e kotyog valamelyik. A rendforgató favillákat újrahegyezte, s aztán a csűrűből az udvarra kiteszített egészvágás szekér kerekeit kiserelte, a tengelyeket megkente degenyeggel, amit nemrég a kóboros szekérével a környéket járó, sűrű kőolajat áruló regáti, csángóföldi Dumitrutól vásárolt, aki talán Szerbekből, Deggettesből vagy Lukácsfalvából hordta rendszeresen a kocsikenőcsöt. Aztán berakta a szekér derekába a pokrócokat, csergéket. A katonaládába az ételmet elég majd délután is összecsomagolni – gondolta. Tizenegykor beharangoztak. A misén a kicsi, falu szegénye pap bácsi Kármellhegyi Boldogasszonyra emlékezett, hisz vasárnap előestéjén volt az ünnepe. A pap bácsi holmi szaracénokról értekezett, akik legyilkolták szálíg a Kármellhegy szerzeteseit, remetéit. Ferencz Vince nem nagyon figyelt a prédikációra, az egész mise alatt azért fohászzkodott, drága Jóistenem, segíts meg, ne engedd, hogy valami hülyeséget

csináljak. A mise végén a család együtt indult hazafelé, de a templomdomb tövében, ahol az iskola előtt a felszegi Külső utca kanyarodott felfelé, Ferencz Vince odaszólt a többiekhez, hogy menjetek, jövök majd én is, elmegyek, s megiszom egy sört. „– Ha tudtuk volna, hogy mi történik – mondták később –, nem engedjük volna. Édesanyám ha rászól – mert tőle tartott, és ő szófogadó fia volt –, hogy nem mászkál szehova, megyünk haza mindannyian, akkor nem történt volna semmi, nem történt volna meg az, amiről az egész falu azt zuvatolta utána, hogy tudni lehetett...”

Ferencz Vince édesapja, aki mellett évekként később egy nyári hónapon át épületfa-faragó segédként dolgozott a krónikás, azt mondta, hogy: „– Tudja-e mit, fiatalúr, ha én akkor a jobbik eszemre hallgatok, nem történt volna semmi. Azóta is lelkiismeret-furdalásom van, mind csak az jár a fejemben, hogy megakadályozhattam volna az egészet. Ha kora délután elindultunk volna fel a havasra, ő nem ment volna sört inni. Így van, ha nem hallgat megérzéseire az ember.” Ferencz Pali bácsit csendes, higgadt, okos, talán túl okos, tudálékos férfinak ismerte a falu. Ő volt a fogdosó ember. Őt hívták, ha valakinek kifícamodott a bokája, meghúzódott a karja, de a törött végtagokat is ő rögzítette, mielőtt bevitték gipszelésre a sérültet a csíkszeredai kórházba. Emellett állatorvoslási gyakorlata is volt, ha nehezen elletta a tehén, őt hívták. Sokszor mentette meg az állatok életét elléskor, például ha a tehén méhében keresztben feküdt a borjúka. Benyúlt a vajúdó tehén méhébe, megfordította, épen és élve kihúzta a magzatot. Ezeknek az ismeretében nem hangzott anakronikusnak, amikor azt mondta, hogy „– Mi nem vagyunk verekedős, bicskázós népség”.

„– Hány órakor történt?” – kérdezte a krónikaíró az emlékezőktől. „– Olyan három óra tájban” – mondta Kis Gozorú. „– Inkább négy óra volt – mondta Nagy Gozorú –, mások azt mondják, inkább öt óra felé.” „– Fél négykor történt – mondta Piricske –, a brassói személy akkor füttyentett a taplocai őrháznál.” „– Egészen pontosan három óra 23 perckor történt” – mondta Simándi, aki egyfajta sürgő-forgó hivatalosságnak számított a faluban. A krónikaíró negyven évvel a történet után elment a csíkszeredai törvényszékre, hátha az irattárban rátalálna a büntetőper anyagára. A levéltáros némi rezignációval tudatta vele, hogy hiábavaló a kérése, mert a közbüntényes periratokat, ellentétben a politikai jellegűekkel, csak harminc évig őrzik. „– S akkor mit csinálnak az iratgyűjtőkkel?” – kérdezte a krónikaíró. „– Leadjuk a hulladékgyűjtőknek.” „– Csak úgy?” „– Csak úgy. Ömlesztve, bele a présbe.” „– Hogy pontosan mikor történt, nem tudom – mondta Ondorné. – Ejsze délután közepe táján. Ezt mondta mindenki, akiknek az tűnt fel, hogy Ferencz Vince és Kopacz Gyurka összeölelkezve, déltől fogvást, mint motolla a nyüstben, jöttek elé a Fülöpök utcáján, el a néptanácsig vagy ki tudja, meddig, s aztán mentek vissza a bodegáig. Ejsze négyszer-ötször es megtették ezt az utat. Valahogy feltűnő volt, hogy kora vasárnap délután valakik már így járnak a korcsmát. Kopacz Gyurka fekete kabátjának a zsebiben végig ott lötyögött egy literes üveg. Akkor a népek már kint ültek a töltéseken, a szakállszárítókon. Mondták is, hogy ezek valamiben sántikálnak. Egyszer hátramentek a kultúrház hátahoz is, állítólag ott fenték meg a bicskát.” „– Hülyeség. Nem volt ott semmi bicsakfenés – mondta Vasond. – Nem es volt semmi fennivaló azon a halnyelű vasbicskán. Ha szalonnát lehetett enni vele, akkor nem volt mit fenni rajta. Az biztos, hogy valamikor előtte már kinyitotta, úgy tartotta a zsebiben, mert amikor összelálkoztak Kopacz Gáborral, nem lett volna idő bicskanyitogatásra. Ha ott előtte kezdte volna kinyitni a bicskát, akkor az kiüti a keziből, akkor abból verekedés, eszszakaszkodás lett volna, nem jutott volna idő a szurkálásra.”

„– Tény az, hogy jöttek-mentek, készülődtek valamire – mondta Simándi. – Mind a ketten talpig feketében. Ferencz Vince fél vállára, panyókára vetette

a fekete kabátját. Nagy meleg volt, csorgott róluk a veríték, különösen Kopacz Gyurka ázott csuromlocsban, pedig amúgy száraz fajtának ismerték. El-elkezdtek énekelni is, de nem erőst ment nekik, valaki oda is szólt Gyurkának, hogy olyan hangod van, mint egy megrepedt káposztásfazaknak vagy egy cserépbilinek. Azt mondta Baricz, a boltos, hogy a pálfalviak nem es tudnak igazán bicskázni, látnák az ő felcsíki faluját, ott minden vasárnap megőtenek egyet-kettőt. Elég baj, hogy megtörtént, ami történt. Két család borult gyászba.”

Kopacz Gábor két óra tájban kinyitotta a kultúrotthont. Időben, mert a fiatalok már gyülekeztek. Különösen a süldő legénykék és lányok várták, hogy a patefon lemezeire tanulgassák a tangót, keringőt, a mambót. Kopacz Gábor felkurblizta a masinát, és feltett egy lemezt. Aztán bement a klubba, a szekrényből sakk- és ostáblajátékokat osztott ki azoknak, akik kérték, de legtöbben már kártyáztak a nagy asztal mellett. Kint, a nagyteremben főleg a leányok táncoltak egymással. Annyit mondott a klubban s a nagyteremben lévőeknek is, hogy csak hét óráig lehet szórakozni, mert héttől kezdődik a színpadon a próba. Tudhatta mindenki, hogy a színjátszók, elég immel-ámmal, de a nemzeti ünnepre, augusztus 23. megünneplésére készülődnek, pártunk és kormányunk vezetésével. „– Ha ez es ünnep” – mondta nem minden rosszmájúság nélkül Szalonka, aki az árulás ünnepének nevezte, s akit ezért a néptanácshoz hívtak, fél nap vegzálták a piros terítés asztal előtt, hosszas önkritikát kellett gyakoroljon. Azt mondták, örvendjen, hogy ennyivel megúsztá, nem terjesztik ügyét a felsőbb szervek elé, mert akkor ép bőrrel..., mert még hazaárulás is lehetne az egész locsogásból... Erről a nemzeti ünnepre való színjátszós készülődésről, az esti próbákról még azt is mesélték, hogy a bámmészködő publikumot mindig kizavarták. Egyszer Ferencz Vincét is nagy kutyapicsázások között kergették ki a kultúrból, olyan lefitymállóan nézte a földműves társulásáról szóló egyfelvonásos próbáját vagy a traktoristatanfolyamra induló falusi lány, Bogár Zsuzsika búcsúzkodását.

Kopacz Gábor is leült az egyik ablak alatti asztalhoz ostáblázní. Nem emlékszik már senki, hogy kivel játszottá le élete utolsó ostáblapartiját. Aztán elment a kocsmába.

A Fülöpök utcájának a közepén találkoztak össze. Kopacz Gábor a kocsmá felől jött, Ferencz Vince és Kopacz Gyurka a főtér felől. „– Azt mondd meg, mi bajod van velem, hogy lépten-nyomon belém kötsz” – kérdezte Ferencz Vince Kopacz Gábortól. „– Te taknyos! Nekem csak annyi a bajom, hogy szarházi vagy, szarházi az egész fajtád” – válaszolta Kopacz Gábor, s a kezében lévő fenyőfa pálcikával, amelyet a kocsmában hasított le az egyik repedező székről, felütötte Ferencz Vince állát, egészen az orráig, akinek felső ajkából kiserkent a vér. Az pedig a marokra fogott vashicskát felülről lefelé, egyből a melle közepébe ütötte. Kopacz Gábornak pillanatig tágra nyíltak a szemei, aztán teljes erejéből rárontott, két karjával átölelte Ferencz Vincét. „– Megöltél, te taknyos...” Csak ennyit tudott mondani. Összekulcsolt karjai lazulva csúsztak le, lassan lefelé, perc sem telt, összeroskadt az utca porába. Ferencz Vince felemelt jobb karjával, kezében az alig véres bicskával, mintha kővé vált volna. Megrökönyödve nézte pár pillanatig a lábaihoz csuklott testet, majd kilépett az ölelő karok félköréből, a bicskát elhajította, be a Bábasszonyék udvarába, s futásnak eredt. Ki a Fülöpök utcáján a Csobotfalva felé vezető útra. Kopacz Gyurka ellenkező irányba kezdett szaladni. „– Mint egy kehes ló, oldalazva, hörögve futott” – mondták. Felszeg felé. „– Na, bétött” – mondta az egyik szakállszáritón valaki az öregek közül.

Ferencz Vince egy iramban szaladt a csíksomlyói parókiáig. Dübörögve szaladt lefelé a templomot a papilakkal összekötő, fedett falépcsőkön. Két ököllel verte a parókia főbejárati ajtaját, de az zárva volt. Kis idő teltén a pap-

gazdasszony lépett szembe vele azzal, hogy mit akar. Lélekszakadva csak annyit mondott: „– Gyónni akarok!” A plébános nem volt otthon. Ferencz Vince letaglózva indult a város felé. A KALOT-nál találkozott a Pálfalva felé dőcögő mentővel. Leintette. Felült. A mentősök azt mondták, hogy Pálfalván megszárták az IMSz-titkárt. „– Ejsze csak nem halt meg” – mondták. Ferencz Vince nem szólt semmit, de ő is ebben reménykedett.

Pálfalván ezalatt a kultúrházban lévő kicsődültek a szobor köré. Onnan néztek végig a Fülöpök utcáján. Az utca másik, külső vége is tele volt bámszókodó emberekkel. „– De senki sem mert a tett színhelye felé menni, mintha mindenki rettegett volna” – mesélte később Kicsi Sebe. Kopacz Gábor szülei sem, állítólag Anna néni nekiiramodott, de a kapu között összeesett. Csak az embertelen, szinte már állati üvöltés, kegyetlen ordítás hallatszott a Kopaczporta felől. A Fülöpök utcájában lakók is kinéztek a kapukon, de rögtön vissza is léptek. Senki nem mert arra menni. Eltelt fél óránál is több, amíg a milicista megjelent. Mint akinek semmi sem sietős, szinte sétálva ment a tetemig. Mire körbejárta, megérkeztek a mentősök is. Nem volt már semmi tennivalójuk. A milicista néhány szót váltott velük, s megkérte, hogy hordágyon vigyék haza a holttestet a szülői házhoz. Helyszínelés ma, vasárnap, úgysem lesz. Ferencz Vincének annyit mondott, hogy maga most itt marad velem. Az nem ellenkezett. A mentősökkel együtt mentek be a városba. A milicista a rajoni miliciánál megírta a letartoztatási jegyzőkönyvet, s Ferencz Vincét átadta a szolgálatos tisztnek, aki lekísérte az alagsorba, és bezárta az egyik zárkába.

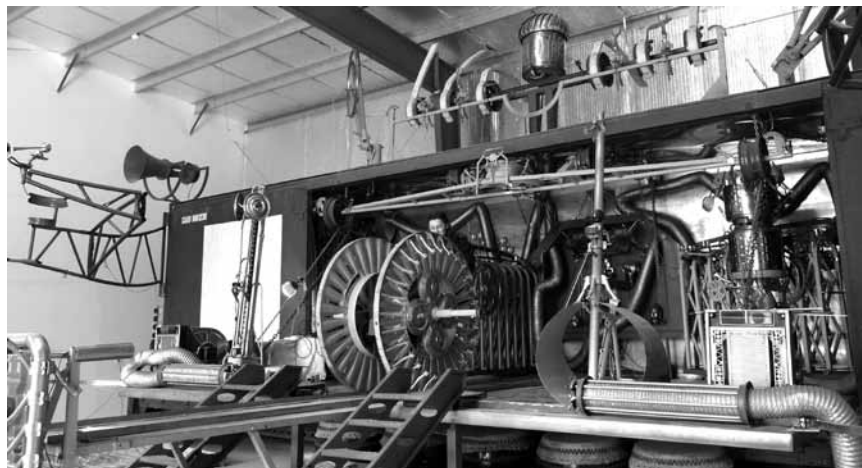
Hétfőn egy nyomozó, egy vizsgálóügyész és egy törvényszéki orvos érkezett a faluba. A milicistával átmentek Kopaczékhoz. Amikor meghallotta, hogy Kopacz Gábort fel akarják boncolni, Anna néni elkezdett jajvészkelni, hogy ne bántsák az ő kicsi fiát. A boncolást a csűrben végezték. A holttestet arra a fászín ajtóra terítették ki, amelyen a téli disznóvágáskor a disznót szokták széttrancsírozni. A boncolás alig néhány percig, talán egy negyedóráig tartott. A törvényszéki orvos kimetszette Kopacz Gábor szívét, s felmutatta a körötte állóknak. „– Ennyi ! – mutatott a szív csücskén látható egy-két centinyi szívizom-metszetre. – Ha egy-két centivel lennebb éri a szúrás, ma is élhetne.” Aztán visszavarrta a mellkast. A jegyzőkönyvet a veres belű körtefa alatt írták meg. „– Olyan szag volt a csűrben, mint disznóöléskor – mondta Simándi a szobor köré összegyűlt kíváncsiskodóknak. – Mint a hüvelykujjam feketéje, csak annyira érte a bicska a szíve hegyit. Ebből is látszik, hogy nem akarta megölni.” „– Persze, hogy nem akarta megölni” – bólogattak a körülállóak. Abban a pillanatban már nem lehetett tudni, hogy a falu népe kit sajnál jobban, az áldozatot, avagy a tettest.

Kopacz Gábort a kultúrotthonban ravatalozták fel. A ravatal elé három nagy, piros szalagos, piros szegfűvel tűzdelt koszorút helyeztek. Egyet-egyét a rajoni és a községi pártbizottság részéről, a harmadikat a rajoni IMSz küldte. A szervek kezdetben azon ügyködtek, hogy pap nélküli temetést rendezzenek, de Anna néni és Kálmánka hallani sem akart az egészről. A falu fiatalsága kített magáért. A kultúrotthontól a temetőig az út két szélére három méter magas fenyőfapárokot állítottak, amelyeknek letörték a hegyét. És felfogadták a csomortáni rezesbandát. Fiatal halottnak zenés temetés járta. A temetési menetben a fúvósok közvetlenül a koporsó előtt fújták szinte az egyetlen dalt, ami az ilyen alkalomhoz illett: „Temető kapuja, sarkig ki van nyitva, / Arra járnak a csikpálfalvi lányok, / S hej, rólam szedik a virágot, / S hej, rólam szedik a virágot. // Szedjétek, szedjétek, rólam a virágot, / Csak azt az egy fehér liliomot, / s hej, lányok, le ne szakítsátok, / S hej, lányok, le ne szakítsátok. // Ha leszakítsátok, el ne hervasszátok, / Ültessétek a szívem közepibe, / S hej, mélyen a fekete földbe, / S hej, mélyen a fekete földbe.” A temetésen sokan voltak, a környékbeli falvakból is jöttek, de a városból is kitaboroztak egy

ifjúmunkásosztagot. A temetőben talán két-három búcsúztató is elhangzott a piros szalagos koszorút hozó szervek részéről. A beszédek lényege az éle-
sedő osztályharcra kezdődött, amelyben lám, a klerikális reakció gyilkos bé-
rencei a legszebb, leghaladóbb életeteket is képesek kioltani aljas céljaik eléré-
sére, épp most, a kommunizmus építésének legmagasabb idejében, a falu,
a mezőgazdaság szocialista átalakításának lendületes korszakában, amely-
nek révén falvainkban is megszűnik az ember ember általi kizsákmányolása.
Csíkpálfalva dolgozó parasztsága megértette, hogy ez a jólétnek, falujuk fel-
emelkedésének az egyetlen útja, amit az is bizonyít, hogy az „Augusztus 23”
mezőgazdasági társulás épp ezekben a napokban kezdi meg a közös aratást.
Ennek a közös aratásnak volt a lelkes híve Csíkpálfalva község IMSz-titkára,
Kopacz Gábor elvtárs is, akinek fiatal szívét kegyetlenül áldaldöfte az imperi-
alisták által behálózottak orvgyilkos gyűlölete. De tévednek azok, akik azt hi-
szik, hogy letéríthetnek pártunk és kormányunk által vezetett forradalmi vív-
mányaink rögzített útjáról, mert amint a költő mondta: Lenin élt, Lenin él, Lenin
élni fog! Élni fogsz te is, itt a szívünkben, csíkpálfalvi Kopacz Gábor! A búcsú-
ztatók után elmondták a *Hiszekegyet*.

Tört nem rendeztek, de a falu fiatalsága begyűlt a kultúrotthonba
pománára, elfogyasztani a temetésre gyűjtött pénzek maradékából vásárolt
süteményeket, kalácsokat és italokat. Akik ott voltak, azt mesélték később,
hogy egynéhány legény seggrészegre itta magát. A csomortáni fúvósok szü-
net nélkül fújták borongós dallamaikat. Talán az ő környékükön született az a
balladaszöveg, amelyet sok évvel később a zenekar vezértrombitása, Kapta
Pista mondott, dúdolt el a krónikásnak egy csíkszeredai iskolánál, ahol bak-
terként szolgált. A krónikaíró, sajnos, akkor nem nagyon érdekelték az ilyen
hagyományok, a szövegnek alig pár sorát jegyezte meg emlékezetében, nem
biztos, hogy pontosan: „Hallották-e, hogy Pálfalván mi történt? / Kopacz Gabit,
az IMSz-titkárt megölték. / Vérért vették, mint a fogoly madárnak, / Kopacz
Anna legkisebbik fiának. // Ferencz Vince s Kopacz Gyurka a kocsmában bort
iszik, / Azt kesergik, hogy a titkárt megölik...” A szöveg bizonyára ennél több,
hosszabb volt. Kár, hogy nem jegyezték le, nem maradt fenn egészében, mert
talán ez volt a Székelyföld utolsó balladája. Azokat az időket talán még lehe-
tett balladaszülő, balladás időknél nevezni. Utánuk olyan korszak jött, ame-
lyet inkább lehet a végzetes meghasonlás jelzőjével minősíteni, amely vissza-
fordíthatatlanul felszámolta a székely falvak hagyományos életrendjét.
Ferencz Vincét tizenkét év börtönre ítélték. Letöltött nyolc évet. Kiszabadulá-
sa után nemsokára el is tűnt a faluból. Megnősült, családot alapított, állami
munkára járt, Csíksomlyón élt. Aránylag fiatalon, hirtelen halt meg.

A Fülöpök utcájában a Kopacz Gábor szívéből kifolyt vér – akár egy hatal-
mas amőba – nem fakult, sokáig látszott még az út közepén. Sötétvörösből
barnába alkonyult, majd teljesen megfeketedett. Kerülte mindenki, még a te-
héncsorda tehenei sem léptek rá. Szekérrel sem igen közlekedtek az utcában,
mezőre menőben inkább kerülőutat választottak. Aztán egy augusztusi viha-
ros eső elmosta a foltot.

TANDORI DEZSŐ

Tematizálatlan

TANDORI DEZSŐ (1938) Budapest

Tematizálatlan

$más \approx más$
 $más \text{ is } \approx más$
 $más \text{ is } \text{ is } = más$
 $más \text{ mind } = más$
 $és \text{ más } \text{ mint } =$
 $és \text{ más } \text{ mint } \text{ más}$
 $és \text{ is } \text{ permit}$
 $és \text{ mint } \text{ és}$

Egyes, kétszer

$más \text{ is } más$
 $más \text{ is } más$
 $más \text{ is } más$
 $más \text{ a } más$
 $más \text{ mint } más$
 $más \text{ mind } más$
 $más \text{ túl } más$
 $más \text{ e } más$
 $és \text{ is } \text{ és}$

Tematizálatlan

Tematizáldott 6 verb
 - a datlan te
 - a chat 6 ma
 - a lllhatlan
 Adatlan te ma verb
 Te mind tís a chatlan
 Al-hat Valihat 6
 Tematiz-Valihatlan
 M. verb al hat 6

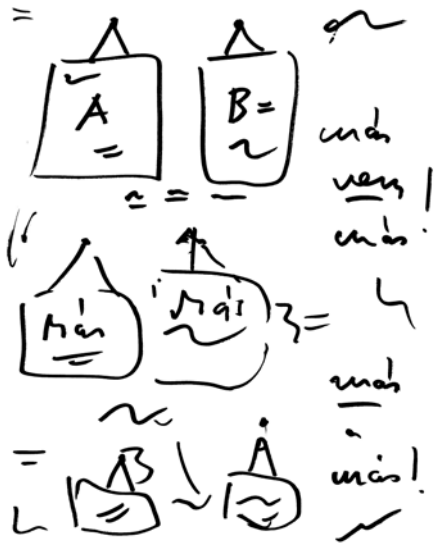
Minta

Minta mint A
 -u -u B
 - ~ B mint A
 ~ - A -u B
 A-minta A minta
 A' mint B A' minta
 "B" -u A "B" minta
 "B" - "A" minta
 Minta mint A
 mint A - minta

Tematizálás/talan

Nem A: más B' is
 Nem B: mint A'
 Nem A-mint a T má
 más B-mint a T má
 = ~ más más ↗
 más-más T ≅ ↘
 más T más ~ ↘

(Gép-más)

A-B

Szólent

proven

TS

- A = más B
- B = - A
- A → - A
- B → más B

**LOIS VIKTOR, Az ember nem csikk, nem lehet elnyomni, 1980;
Ökölbe nőtt két kéz, 1974**

**LOIS VIKTOR, Ujjam köré csavarom a levegőt, 1974;
Lelki biztosítótű, 1976**

LOIS VIKTOR, Úszőre akasztott szárnyak, 1974; Utolsó előtti ember, 1974

LOIS VIKTOR, Ember a kapcsolatok tükrében (Megszakadt érintés); (Győzhetek), 1982

BERTA ZSOLT (1966) Pomáz

BERTA ZSOLT

Befutó

A srác megkopogtatta az iroda nyitott ajtaját, majd átlépve a küszöböt, az asztal felé indult. A szerkesztő felnézett a laptopjából.

– Szabad – mondta savanyúan, és végigmérte a fiatalságot.

A fiatalság szemkápráztatóan színes edzőcipőt, csőszárú farmert, rövid, feszes pólót, félrebillentett baseballsapkát és fülbevalót viselt. Vézna felkarján, pólója ujja alól nonfiguratív tetkók kanyarogtak elő. A nadrágja – bár látványosan nikkelezett szegecsekkel kivert derékszj tartotta – a feneké feléig lecsúszott, az alsógatyáját szemből is jó darabon látni engedte. A kezében néhány papírlapot szorongatott.

– Helló! Kint azt mondták, maga foglalkozik itten ilyen izékkel... írásokkal. Hoztam egyet. Beletehetné az újságjába.

– Jó napot! – felelte a szerkesztő, és kissé hátrahajolt ültében, amint a pia, a hányás és a mosdatlanság szaga megcsapta. – Folyóirat.

– Mi?

– Nem újság, hanem irodalmi folyóirat.

– Aha. Na, itt van.

Letette a lapokat az asztal közepére. A szerkesztő évek óta nem kapott már papíralapú kéziratot, mind e-mailen érkezett, az pedig még régebben esett meg, hogy valaki személyesen hozta be. Ez ráadásul írógéppel íródott, amelyet vagy huszonöt éve nem is látott. A beérkezést igazoló válaszlevél azonban – elküldésre készen – épp ott virított a képernyőjén, így hát enerváltan felolvasta.

– Türelmét kérem, hetente átlagosan harminc-negyven novella érkezik, ezért legalább két-három hónap, mire el tudom olvasni. A közlés (és az elolvasás) előzetes feltétele, hogy az írást korábban semmilyen formában (részletet sem, átdolgozva vagy más címen sem stb...) ne közölje. Az internet, a saját blog és honlap, közösségi oldal is megjelenésnek számít! Továbbá fontos, hogy kiadónk nem tud fogadni 12-14 ezer leütésnél hosszabb írást. Ezért kérem, még most, az olvasás előtt jelezze, ha hosszabb, az írást már publikálta (vagy párhuzamosan más szerkesztőségekbe elküldte). Türelmét és megértését köszönve... illetve köszönöm.

– Két-három hónap? Ne má! Addigra a többi újságban és a neten rég lejárt lemez leszek.

– Sajnálom, nem mondhatok mást.

A srác tanácstalanul fixírozta pár másodpercig, végül vállat vont.

– Na jó, maga tudja. Azér' itt hagyom, ha lefénymásolja nekem.

– Nem fénymásolom le. Ez itt nem egy sokszorosítóüzem.

– Oké, azért ne csesse fel az agyát. Csak gondoltam... mer' hogy ezt a jardra is be kell vigyem, mer' ez a vallomásom is, tudja.

– A mije?

– A vallomásom. Csak ha már így kicifráltam, meg minden, gondoltam, betolom ide, magukhoz is.

A szerkesztő szeme az asztalon heverő írás első soraira tévedt. „Az előbb egy konyhakéssel levágtam a szomszéd fejét.”

Elkapta a tekintetét, a fehér falra függesztette. Néhány pillanatig mérlegelte az ügyet.

– Rendben. Kérje meg kint az egyik hölgyet, hogy fénymásolja le. Illetve mondja, hogy én kérem. És adja meg neki az elérhetőségeit.

– Kasser. Na, csál!

A titkárnő kisvártatva behozta a másolatot. A szerkesztő hátradőlt a karosszékében, automatikusan kezébe vette szokásos, a hibák jelölésére használt piros ceruzáját.

„Az előbb egy konyhakéssel levágtam a szomszéd fejét. Mocskosul öreg volt, asszem, a kilencvenet is elballagta már. Aztán hánytam. Hogy hánytam, azt majd levágom a videóról. Hányás után meg kicsit muszáj voltam elgondolkozni ezen az egészen, pedig asszem, még életembe semmin se gondolkoztam el túl hosszan. Mondjuk, ilyesmi nem gyakran esik meg az emberrel. Aztán meg elkezdtem leírni, amin elgondolkoztam, ezen a régi szar írógépen, amit itt pötyögtetek az öreg asztalánál, beszarás, hogy író létire nincsen egy számítógépe. Meg hogy mér lakott ő is itt, ezen a patkánytanyán, azt se értem. De nem ezt akarom mondani.

A családom tagjai, ameddig csak látni visszafelé az időben, mind egy szálig semmirekellő, iszákos, lusta, ostoba alakokból állt. Én is ilyen vagyok. Soha semmit nem tudtunk se rendesen csinálni, se rendesen megtanulni. Ezért mindig a legalja munka jutott nekünk, ha egyáltalán dolgoztunk, de ilyesmi ritkán fordult elő. Gyakoribb volt, hogy lopásból éltünk, de még gyakoribb, hogy tarháltunk, mer hogy legtöbbször a lopáshoz is lusták voltunk. Semmibe se voltunk jók, se bunyóba, se fociba, pedig leginkább ezt a kettőt lehet csinálni itt. Ezeken kívül piálni lehet, meg szívni vagy szúrni, na, ezek elég jól mentek nekünk is. Persze, itt, a környéken nemcsak mi vagyunk ilyenek, egy rakás hasonlót tudok, piti bűnözők, lumpenprolik, melósok, drogosok, piások, kurvák, stricik, hepatitisesek és AIDS-esek, meg mindenféle nyomoronc, annyi, mint a nyű. Ezen a lepratelepen él a családom már vagy ezer éve. Vagy mit tudom én, mióta az első kibaszott helyi italmérőt és kuplerájt megnyitották. Az biztos, hogy pár száz éve itt a környéken a családomból már felakasztottak valakit valami rablás-gyilkolászás miatt, erről papír van a hivatalban, és semmi kétség, hogy nem csak névrokonságról van szó.

Ebből a gödörből a legszélesebb kijárat a foci. Nem mindenkinek, de egy arcot a szomszéd utcából már láttam kikapaszzkodni innen. A többinek meg marad a szurkolás, a kupaszerdák, a hétvégi bajnokik meg főleg a bunyók, amit az ellencsapat drukkereivel játszanak le. Így is lehetsz valaki, ha elég kemény vagy, és jól is bunyózol. Akkor tisztelnek a környéken, sört fizetnek a kocsmában, egypár kurva ingyen elmegy veled, meg mit tudom én. De nekünk ez se ment. Csak hülye kis csicskák lehettünk volna. De aztán lett valamink, amivel a családom egy ideje kitűnik ebből a szarkatyvaszból, amiben amúgy évszázadok óta nyakig ül. 1946. október. Az első tévén, élőben közvetített focimeccs. Megjegyeztem, mert vagy tízezerszer hallottam. Az ükapám akkor lett valaki, de legalábbis ez a nap indította el őt és a családot a pályán, ahogy apám és nagyapám mondja mindig röhögve.

A Barnet és a Wealdstone játszott az Underhill stadionban. Nem tudták leadni az egész meccset a tévések, mert a félidő táján sötétedni kezdett, az akkori kamerák meg simán meghaltak ettől. Szerencsére ükapám, akkor tizenkilenc éves volt, még világosban beszaladt a pályára, és letépvé magáról az inget, tett néhány kört, mire a zsernyákok meg a jegyszeredők elkapták. Hogy a fenébe jutott eszébe az öregnek, nem tudom. Ő azt mondta, csak úgy jött. Bevillant neki, ahogy a zseniális gondolatok szoktak. De akkor még alig volt az

LOIS VIKTOR, Hintázni könnyű, tartani nehéz, 1982; Ember a kapcsolatok tükrében (Elakadtam), 1982; Vannak híreim (Fülantenna), 1982; Lecsúszott álarc, 1982

LOIS VIKTOR, *Aliva maradni*, 2014

embereknek tévéje. A mi környékünkön meg aztán tutira senkinek. Az újságok fotósai viszont csináltak néhány képet az öregről, az be is került pár londoni újságba, láthatták mifelénk is a népek. Ezek a cikkek be vannak keretezve, ott lógnak a falon, családjunk többi hasonló trófeájával együtt. Ükapám még semmilyen büntetést se kapott, csak dohogtak neki kicsit a zsaruk. Egy csapásra népszerű lett, fizettek neki egy rakás sört a kocsmában, csapkodták a vállát meg minden, a csajok lógtak rajta, akkor kettyintette meg ükanyámat is a szomszéd sikátorban, a kukákon, az meg be is kapta a legyet.

De ez a népszerűség pár nap alatt elmúlt, elmaradtak az ingyensörök és ingyennumerák. Még ükanyám se akart vele megint szóba állni, legalábbis míg rá nem jött, hogy fölcsinálódott. Akkor persze elcsattogott hozzá a három nagydarab, bunyós bátyja kíséretében, és ükapám elvette, mit tehetett volna. Onnantól ükapám a három sógorával lógott, sörözött, és velük volt, amikor más csapatok drukkereivel verték és rúgták péppé egymás fejét és veséjét. De ezekből a balhékból se nagyon vette ki a részét, csak sunnyogott a kukák mögött. Így aztán hamarosan a felesége családjá is lenézte. Megint olyan senki lett, mint a nagy befutása előtt. De már nem viselte olyan belenyugvóan, mert belekóstolt az ízébe, hogy lenni valakinek. Az ötvenes években aztán egészen elterjedt a tévé. Még a mi környékünkön is lett pár embernek. És dédapám pont a nyolcadik születésnapján, 1955-ben itt, az utcában, egy ablakba kitett tévén, ami előtt összegyűlt a fél negyed, egyenes adásban láthatta az apját berohanni a pályára, amikor a Chelsea hazai pályán három–nullra verte a Sheffield Wednesdayt, és ezzel bajnok lett. És akkor már láthatta a fél ország is. Újra bekerült a neve és a képe az újságokba.

Onnantól nem volt megállás. A családom beírta magát a történelembe. Már akkor lettek követői az ükapámnak, később meg egyenest irdatlan sok lett, de mi voltunk az elsők, na. Nálunk ez nem babra ment, családi hagyomány lett. Olyan hagyomány, amit életben kell tartani... ízé, ápolni kell, mert általa emelkedtünk ki a tömegből, és lettünk valakik.

Dédapám csak tizennyolc volt, és már az első alkalommal túltett az ükapámon, aki addig csak félmeztelenül rohangu a pályákon. A hivatalos végeredmény szerint 1964-ben a Chelsea három–egyre verte a Sunderland FC-t, ám valójában négy–egy lett, mert dédapámnak a berohanását követően sikerült a szabadrúgáshoz letett labdát a várakozó sorfal fölé a jobb pipába ívelnie. Oké, a kapus meg se mozdult, de akkor is. Ükapám könnyes szemmel bámulta a fiát a lelátóról, otthon pedig a család és Anglia tévén. A következő, 1966-os évben hatalmas lehetőség adódott, Anglia a Wembleyben döntőt játszott Nyugat-Németországgal. Az egész világ ezt a meccset nézte. Ükapám és dédapám szerzett is jegyet, a család pedig nagyon várta a meccset. De szerencsétlen módon az egyik tévés már a meccs előtt kisasolta őket, szólt a rendezőknek, azok meg a zsernyákoknak, azok meg bevarrták őket, mielőtt bármit csinálhattak volna. Tök jogtalanul.

A nagyapám 1980-ban kezdte a pályáját, mármint a pályára való befutóást egy Chelsea–Bristol Rovers meccsen. Miután elkapták, megbilincseltek és kivitték, akkora balhé tört ki, hogy még. Több száz ember csépelte egymást, berontottak a tribünre a lovas rendőrök, tüzek égtek a lelátón, szóval volt ott minden. Még ugyanabban az évben, az Oldham Athletic elleni meccsen is sikerült kétszer hosszában átvágnia a pályán, azér mondom, mer azt ma is meg lehet nézni a neten.

Sok szép sikert értek el, de a legszebb trófea tutira a fater nevéhez fűződik. Az is ő volt, aki a családban elsőként hagyta el Anglia területét. Egészen Toulouse-ig repült 1998-ban, ahol Anglia kettő–egyre leszívott a románoktól a G csoport negyedik meccsén, de apámnak egy kirúgás alkalmával, a kapus háta mögül előrontva sikerült megszereznie a labdát, és a román kapuba rúg-

nia. Mindezt alsónadrágban, egy brit oroszlánmaszkkal a fején! Egy világbajnokságon!

Aztán pár éve rám került a sor. Éppen csak elmúltam tizenhárom éves, izgatottan készülődtem a másnapi meccsre. Külön klassz volt, hogy senki a családból nem kezdte még ilyen fiatalon. A fater megitatott velem este három üveg sört, hogy jól aludjak, és másnap kipihenten ébredjek. És akkor bevert a krach.

Mi nem tudtuk, de a FIFA bejelentette, hogy közös álláspontot alakított ki a médiával, és ezentúl a pályára befutókat se nem mutatják a közvetítésben, se a nevüket, képüket nem hozzák nyilvánosságra sehol.

Másnap kimentünk a Chelsea–Tottenham meccsre, én, ahogy elterveztem, a kezdőkörben megcsókoltam Joe Cole-t, és másnap feszülten lestük a sporthíreket. És semmi. Az ismétlésben is csak annyit láthattunk a képernyőn, hogy a játék áll, a kamera a játékosokat és a szurkolókat pásztázza, de rólam egy árva kockát se mutattak. Az újságok meg nem hogy a nevemet, képmemet lehozták volna, de még csak egy sort sem írtak a rendezavarásról. Egyáltalán semmit.

Minden összeomlott. Négy generáció után én voltam az, akivel a család visszasüllyedt az ismeretlen senkik közé. Nekem már nem jutott hitelben ivott sör, ingyendrog, ingyenkurva. Mindenért meg kellett fizetnem, és a környékeliek szarba se vettek. A fater egészen magába zuhant, csak ült naphosszat a tévé előtt, a lábánál egy láda sörrel, a fotel karfáján hamutartóval, és bámulta a meccseket. Én meg mellette.

Egyszer elaludt, álmában rányomott a távkapcsolóra, a tévé meg átállt valami híradóra. Ott sorakozott a képernyőn vagy hat terrorista képe és neve, miközben a műsorvezető felsorolta a gáztetteiket, és azt mondta, hogy tízezernél is több ember halála tapad a kezükhöz közvetlenül és közvetve. Aztán megmutatták a robbantásaikról készült videofelvételeket is. Az egyikben egy egész toronyház állt lángokban, egy másikon térdelő embereket lőttek tarkón. A fater felriadt, hökkenten bámulta a tévét, kajakra felment benne a pumpa, és a távkapcsolót a tévéhez vágta.

– A kurva anyátokat! – ordította.

Aztán magába zuhant megint. Komolyan mondom, elszorult a szívem. Olyan szerencsétlennek látszott. Én meg tudtam, hogy nem az én hibám, mégis szégyelltem magam.

Hát szóval így. Aztán tegnap, ahogy botorkálok hazafelé elég rendesen becsápolva, már itt fent az emeleten, a gang fordulójában éreztem, hogy nem bírom ki az ajtónkig hugyozás nélkül, hát megálltam, és locsolni kezdtem a falat, pont a szomszéd öreg nyitott ablaka alatt. A függönyt lobogtatta a huzat, odabent égett a villany, az öreg a belső szobában feküdt a padlón, narancssárga pizsamában. Azt gondoltam, meghalt vagy elájult, akkor jó lesz összeszedni néhány cuccot, mielőtt kihívja valaki a mentőket, aki tutira nem én leszek. Bemásztam az ablakon, és elkezdtem összepakolni egy paplanhuzatba. Ahogy ott húzogatom a fiókokat meg nyitogatom a szekrényajtókat, fél szemmel azér szemmel tartottam az öreget, és arra gondoltam, pont olyan ebben a narancsszínű pizsamában, mint azok a faszik, akiket az arab terroristák lefejeznek. És pont akkor találtam meg az öreg videokameráját. És csak úgy bevillant, ahogy zseniális gondolatok szoktak. Megnéztem az öreget, akkor láttam, hogy halott, mint a kő. Felnyaláboltam, beleültettem a fotelba, felállítottam a kamerát, aztán kerestem egy jó konyhakést.

Azt hittem, spriccelni fog a vér, amikor nyiszálni kezdem a nyakát, de semmi se spriccelt. Jó rég halott lehetett már. Átnyiszatoltam egészen, aztán felemeltem a fejét a kamerába, aztán magam felé fordítottam, belenéztem az arcába és a szemébe, ami egészen fenn volt akadva. Akkor elhánytam magam, és aztán kicsit el is ájultam.

Mire magamhoz tértem, már világosodott, a kamera magától leállt. Akkor már úgy gondoltam, ez nem volt valami jó ötlet. De má mindegy volt. Az öreg a földön feküdt, a feje mellette, de vér az egyáltalán semmi. Álltam ott hülyén, és elég ideges lettem. Tudtam, ha kimászok az ablakon a gangra, legalább öt öreglány látni fog. Kolbászoltam a lakásban, nézegettem az öreg cuccait, és akkor látom, hogy egy rakás könyvön az ő neve áll. Mondom, ez valami híres főszer, akkor híres leszek én is. És amikor kiszúrtam ezt az írógépet, kitaláltam, hogy akkor meg pláne híres leszek, ha le is írom, amit éjjel mata részegen csináltam, és elviszem az öreg kiadójába, ami ott van a könyveken. Akkor már író leszek én is, nem? Na, meg a jardon úgyis vallomást kell tennem, jó lesz oda is. Hát leírtam. Most a kamerából kiszedem a memóriakártyát, és majd egy internetkávézóban feltöltöm a videót a netre. Befutó néven fogok regisztrálni. Hát ennyi.”

A szerkesztő letette a papírokat, rákeresett a Befutó reg-re. A videó nézettsége akkor lépte át a kilencvennégy millió-hatszázötvenet. Megnézte a regisztráció időpontját. Három óra sem telt el azóta.

BÉK TIMUR

Időhatározó

BÉK TIMUR (1997) Szászvár

Nyitott ablaknál leng a rongy-tavas.
Szemed facsarja citromsárga fény,
héja feltépett, gyűrött sebtapasz.
Életkedved már csaknem félkemény.

Nézd, kicsapódik a nyár-fehérje,
s befolyik lassan talpaid alá.
Késlelteti, hogy a bőröd érje,
elviseli, de sosem hordaná.

Gyors az idő, hogy azzal kergetőzz!
– mondták sokan, és mégsem hitted el.
Végtelennek tűnik itt minden ósz,
s mégis mindig a télbe érkezel.

A kapun berobogó télfogat
hangja alatt megfagy a föld. Köves
ifjúságoddal gyorsan moss fogat,
és az emlékeiddel öblögess!

BOLDOGH DEZSŐ

Bent a malomban

Megint leélem a fél életemet újra meg újra leélem
dolgozom én is bent a malomban ahová holdtalan éjjeleken
megérkezik a kakasfejű főnök és persze rám pirít
törekednek a szellemek is miként a veritékes élők
miért menekülnék nem voltam földöntúli célok beteljesítője
már megboldogultam rég az örök mennybe juttatott sorom
(kiderült persze köztes lét az is)

Hatalmas macskám szájában szótárommal érkezik
és jelentést tesz újra valaha néember volt ifjú leányzó
egy szikladémon hágtá meg ezer éve s nemzett fura csecsszopót neki
később cselédként mosolygott rám megbarnult foto-kópiákról
csendőrök bajszos erőművész-szerű emberek között

Megint leélem a fél életemet újra meg újra leélem
poroska könyvét lapozgatom gróf úr ükös őszám
egy ódon versenyautóban ami 130-cal száguld
látja teknőcök sülnek a parton a kiöntött földeken
mondanám nem is hiszi ma már körberépüli az ember a glóbuszt
és akkor mi van kérdezné nyers modorával
végigmérve bőr-sapkás pilóta-fejem
kissé elmosolyodtam ahogy megpillantottam a múltkor
beképzelt cukrászként árulta fertőzött fagyaltjait
dohogott a magas adókat emlegette meg a kormányt

Törekednek a szellemek is miként a veritékes élők
néha kinyúló kutyák csak a napban vagy paraffinos kendőikkel
felettébb legyezgető cirkuszi emberek kovácsoltvas kerítések előtt
máskor persze vízözönt zúdtanak ránk mint ez idő tájt

Izzadva nézzük mintha csak élnénk őszöregen én meg a macskám
nagy testemmel az ócska sámlira ültem a dombon
kampós csősz-botomat unottan mártóztatom néha
nyaralók javait kanalazza a sodrás régi pecsétes írkálmányok úsznak elő
mintha ezer volt-könyvtár túlvilág-útmutatói ömölnének együtt
a tágas idővel valamint számos bestseller foto-kópia tömkeleg
s reneszánsz kori pápák dictumai vatikánból – – –

Nézem én az öreg csősz meg a macskám
fele-életemet ahogy elfut a víz nyaldossa bakancsom az ár
ő pedig úgy tesz mint egy nagyokos jelentését félfüllel hallgatom csak
mert akit mennybe juttatott jó sora régen
annak hátralevő évei úgy úsznak elé mint a voltak
melyeket átélt már egykori-őszöregen
újra csak ezzel a macskával aki úgysem értheti ezt az egészet
bár ezer éve kíváncsiskodik most is köntörfalaz ravaszodik nekem
és csak löki a betanult latint

NOVOTNY TIHAMÉR

„Stációk 8.1–2. – Megalázott embervilág”

Kis összefoglaló Lois Viktor művészetéről

két kiállítása kapcsán

NOVOTNY TIHAMÉR (1952) Budapest

Az életnek nevezett kihívást nem lehet másképp túlélni: alkotni kell!

Minden valószínűség szerint ez lenne Lois Viktor életben és létben maradásának legfőbb premiszája, kiindulópontja, mondhatni, modus vivendi, amely folyton-folyvást át- és túlségítette őt a váltságos, nehéz emberi konfliktusokkal terhelt időszakokon, a feltörhetetlennek és megszakíthatatlannak tűnő, szűkebben vagy tágabban értelmezhető társadalmi, netán politikai közegellenállások változatain, a létrontások lélek- és személyiségromboló, durva s egyszersmind kegyetlen vírusmódosulásain és káros sejtburjánzásain.

Mindig a „környezetem különböző visszasságai váltották ki belőlem az alkotói feleleteket. Úgynevezett példaképem vagy mesterem lényegében nem volt. *Szabad autodidakta* vagyok, és a mai napig is úgy látom, hogy a művészet szabadsága és önállósága annyira fontos, hogy se csoport-, se pénzügyi, se fogyasztói érdek – stb. – nem befolyásolhatja annak őszinte, igazságkereső útját” – vallotta nekem az általam szerkesztett *”SZAF” DOKUMENTUM ’86–’88* című alternatív művészeti újság próbaszámában, 1989-ben, egy vele készített interjúban.¹

Valóban, ez a hiperérzékeny őstehetség mindig a szabadság, a függetlenség, a kívülállóság és kívülmaradás, az ellenkezés, az ellenállás és szembefeszülés magatartásával, valamint a megbékélyozhatatlan kreativitás, illetve az eruptív fantázia gyakorlatával válaszolt és válaszol az élet beszűkítő-beszűrítő, egyengondolkodást követelő, légszomjat okozó, méltóságromboló szorításaira.

Az ember nem csikk, nem lehet elnyomni (1980) – hirdette egyik korai faszobrának címében, s ez a hitvallásszerű gondolat makacsul végigvonult egész eddigi életén, jelen volt művészi tevékenységének minden mozzanatában, s ma is ez ars poeticájának veleje.

Lois Viktor alulról jött, a szénbányászat egykori szocialista fellegvárához tartozó falusi környezetből, ezért mérhetetlen akadályokat kellett leküzdenie ahhoz, hogy gátlásaitól megszabadulhasson, hogy enyhén szólva szokatlan, bizarr, rendhagyóan különös látásmódjának hangot adhasson, szemléletéhez megfelelő formákra lelhessen, életérzéséhez értő barátokat, új és kézhez álló médiumokat találjon.

Ehhez a felemelkedéshez a legtöbb inspirációt – a tatabányai próbálkozások után – egy jó darabig a szentendrei Vajda Lajos Stúdió felszabadítóan tápláló közegéből merítette.

Páratlan, többszörösen megújulni és újjászületni képes, hosszú időszaka volt ez a szentendrei képzőművészeti élet neo- és posztavantgárd csoportjátzmáinak a ’70-es évek elejétől-közepétől a ’90-es évek elejéig-közepéig, sőt egészen 2002-ig, a VLS jubileumi kiállításáig. Azonban ezen a teljes Műcsarnokot betöltő s számtalan multimediális rendezvénnyel kísért gigamanifestációon sajnos Lois Viktor csak néhány, 1980–81-ben készített munkájával vett részt. Ennek az volt az oka, hogy a hajdani felejthetetlennek tűnő, megbonthatatlanul ígérkező és öröknek hitt művészbarát-ságok megbomlottak, megszakadtak vagy átalakultak a VLS-ben, s alkotónk számára nem maradt más lehetőség, mint a teljes önállóság kivívása, a saját, független, az önmagára szabott és mért egyedüli út kitaposása, kijárása.

Ennek ellenére véleményem szerint Lois Viktor szellemi értelemben mindig is a szentendrei Vajda Lajos Stúdió családfájához tartozik, s fantasztikusan gazdag életműve ennek a fának egy igen messzire nyúló, többszörösen gyökeret eresztő s új életlehetőségeket teremtő, örökösen megújulni kész ágát képezi.

Vagy másképpen fogalmazva, a VLS elsüllyedt Atlantiszának már elhunyt vagy még élő súlyos egyéniségei önálló pályákon keringő, fényes szatellitekként élik életüket szerte e kishazában s a nagyvilágban. Mert a VLS bizony nem szűkölködött a rendhagyó életműveket teremtő, besorolhatatlan személyiségekben, tehetségekben.

LOIS VIKTOR (1950) Acton (USA)

A néző, az értelmező, bárki, aki megismerkedik Lois Viktor 1971-től napjainkig datálható műveivel – az ipari és mezőgazdasági fém alkatrészekből összeeszkábált konstruktivista plasztikáival; az üres tereket alkalmazó, szürrealis lélekformákká alakuló, organikus faszobraival; a kisszerűségeibe, kicsinyességeibe süppedt, pótcselekvéseibe felejtkezett embereket és viselkedési szokásokat, a rossz társadalmi beidegződéseket pellengérré állító fa–fém(–üveg) kisplasztikáival és első mobil szobraival; az antidesign jegyében születő nagy magyar bútorépítő programjának tudományos fantasztikumba illő lakberendezési tárgyaival, audiovizuális kellékeivel és eszközeivel; az állítólagos technikai haladás nyomában keletkező nagy magyar járműprogramjának a lehetetlenségig vitt, mégis működőképes kerékpárjaival; hangszerprogramjának ipari alkatrészekből összeállított, megszólaltatható, élőlényyszerű instrumentumaival, kis, közepes és gigaméretű zeneszerszám-szobraival; nagy magyar testépítő és szellemleépítő szalonjának monumentálisan látványos gép-dinoszauruszaival; fémhulladékokból hegesztett tatabányai *Turul családjának* varázslatos formavilágú szabadtéri szobraival; *Konténerembernek* nevezett óriás méretű utaztatható koncertdobozának összművészeti színpadával –, az egyrészt valósággal „megsemmisül”, másrészt az egekig lelkesül a termék gazdagsága, a formaadás merészsége és költői szárnyalása, a színhasználat redukált következetessége, a kivitelezés kifogástalansága, a megoldások ötletessége, a képzettársítások szokatlansága, egy szó, mint száz: a nyilvánvaló zsenialitás láttán.

Ám Lois Viktor esetében nemcsak a művek lehengerlő mennyisége, de az épített, az átalakított, a működtetett, az életben tartott, a nemzetközi kontextusba hozott objektumok száma is ámulatba ejti az embert Szentendrétől Tatabányáig, Tatabányától Tajvanig, Tajvantól a Boston melletti Actonig.

Találunk itt „*Fordított felhőmosó [privát] műtermet*” Szentendrén; saját hangszer-szobraival felöltött „*Hangfürdőt*”, *Hidegzuhany Galériát*, *Nyári Nemzetközi Fémszobrász- és zenei alkotótelepet* Tatabányán, szülői fészekből átalakított *Alkotóházat* Bánhidán; valamint *Nemzetközi Kortárs Művészeti Központot* – hangárnak is beillő házzal, stúdióval, műteremmel, kőbányával, szoborparkkal – az amerikai Actonban.

S akkor még az alkotó hangszer-objektjein játszó művészalakulatairól nem is beszéltünk, a *Mosoly-mosó zenekartól* a *Nehezék Csoportig*, a *Vonzerőtől* a *Lois-Loisig*, a *Gondolatnehezéktől* a *Tundrahangig*.

Lois Viktor sokoldalúságába persze beleférnek még a performanszok, a kisfilmkészítések, a hajdani szendvics-diák és hangos vetítések, valamint a dalszövegírások is.

A rendszerváltozás előtt keletkezett műveit sorolták már az „átkosban” dívó „buherakultúrához” is, amelyben az emberi lelemény szemben áll a pusztulás, a technikai elzártság, az elszigeteltség, a bezártság kultúrájával.

Juhász Kristóf írja róla, hogy Lois munkáit látván „felidéződik [az emberben] az ipari hulladékok között gázoló, gyűjtögető, posztmodern nomád, futurisztikus barbár képe”, aki nem melleleg mesebeli legény módjára ugyanolyan természetességgel készít „tündérsípot vadrózsából”, mint „hegeszt össze *Zeneoltárt* biciklivázból, mosógépdobból”.²

A szürrealizmusba oltott dadaizmusáról, vagy fordítva, a dadaizmusba oltott szürrealizmusáról, azaz bútorairól, járműveiről, hangszer-szobrairól helyesen állapítja meg Dékei Krisztina, hogy azok „egyszerre találmányok és költői tárgykollázsok, funkcionálisak és diszharmonikusak, logikusak és érthetetlenek, gépek és élő organizmusok, nehézkesek, de könnyedek”.³

Akad olyan értelmező is, aki az iróniát, a humort és a kritikai alapállást egyaránt képviselő Lois munkákat a *(neo)art brut* irányzatához kapcsolja (Lóska Lajos).

Andrási Gábor mondatai azonban, amelyeket a nyers, a kívülálló, a látomásos műveket alkotó Bogdándy Zoltán Szultánról írt, nagyon is illenek az újabban hasonló alapállásból dolgozó Lois Viktor *Stációk 8.1–2.*, avagy: a *Megalázott embervilág* című mellbevágó ciklusára is. Merthogy a lelki-szellemi alkotótárs (B. Z. Sz.) „munkái rendre a társadalmi anomáliák, az igazágtalanságok, a kiszolgáltatottság, az emberi gyarlóságok példázatszerű felmutatására tesznek kísérletet. Én jobban szeretem, amikor önironikusan hiperrealistaként határozza meg magát; és tényleg: művészetében a valóság – a testi és lelki szenvedés, az agresszió, az erőszak, a szociálisan alul lévő élete – fokozott nyíltsággal, ha tetszik, (hiper)reális módon jelenik meg” – fogalmaz Andrási.⁴

Lois Viktornak ez az újabb keletkezésű, az emberiség történetét parabolisztikusan Ádám-Évától a mai állapotáig levezető, a mai létrontott állapotába sűrítő szoboregyüttese több mint tíz éven

keresztül formálódott, alakult, gyarapodott, mígnem a tavalyi szentendrei „stáció”⁵ után eljutott a debreceni MODEM 3. emeleti kiállítóterébe.⁶

Ha alkotónk eddig – a saját szavajárása szerint – műveiben mindig „a tragédia fölé helyezte az iróniát”, akkor most megfordítva szerzői alapállását, „az irónia fölé helyezte a tragédiát”. S ezt Dékei Krisztina is kiválóan érzékelt a már említett írásában, amely szerint Lois munkái ezúttal „egy komoly/komor »mondanivaló« szolgálatába álltak”. Sőt, ahogy ő mondja: „a sok vallási utalás (bűnbeesés, fejjel lefelé történő keresztre feszítés, jól megkomponált kínzás) mégiscsak valamiféle, az Isten által magára hagyott világra utal, ahol már maga a létezés is kín és szenvedés, amelyből csak a *Fejköszörülő* halál hoz megváltást – már ha hoz”.⁷

Valóban, itt mintha a művész – a Krisztus kínszenvedésére is célzó *Stáció-sorozat* eddig elkészült darabjain keresztül – leginkább a fájdalomkøzásra, a megalázásokra épülő, megváltoztathatatlannak tűnő emberi és társadalmi kapcsolatok modellezésére, szimulálására helyezte volna a hangsúlyt. Kétségtelennek tűnik, hogy a durván, minden szépelgés nélkül kifaragott (fájdalmasan lebutított) emberi testrészekből összeállított, reménytelen, megvert pózokba helyezett „baleseti tesztbábuk” perfekten csillogó-villogó szenttelen mosógépdobok általi rafinált gyötörtetésekkel az okulás szemléltetőeszközeit kívánta megalkotni a művész.

Íme, itt áll előttünk az ember aljas, szadista, megátalkodott, „korrupt” természetének elrettenítő példatára! – mondja Lois. Mert a kilenc⁸ interaktív „jelzőberendezésben”, gombnyomásra működésbe hozható „elektromos-mechanikus figyelmeztetésben” sokkoló módon artikulálódik az alkotó véleménye az összemberi állapotok kørképéről.

Paksi Endre Lehel megszívlelendő kontextusba helyezi ezeket a fájdalomműveket, amikor azt mondja, hogy „érdemes felidézni Stanley Milgram amerikai társadalomtudós hatvanas évekbeli engedelmesség-kísérletsorozatát. Milgram a felelősséget magáról elhárító, autoritásnak engedelmesködő – megkérdőjelezhetően szuverén – személyek gyilkolási hajlandóságát vizsgálta. Mindezt akképpen, hogy egy általuk csak másik kísérleti alanynak hitt, nem látható személyt (aki valójában színész volt, és mímelte az üvöltést, majd az agóniát) közülük hányan hajlandók vezényszóra, egy gomb megnyomásával halálos, maximális áramütéssel illetni. Az eredmények lesújtóan világossá tették, hogy az emberek kétharmada ebben az engedelmességi helyzetben gyilkos lenne. [...] Érdekes adalék továbbá, hogy a gyötrelmekozás hajlandósága akkor csökkent, amikor a gombnyomó látta az eredményét annak, hogy mit tesz.”⁹ Valószínűsíthető tehát, hogy Lois Viktor szobrainak nézők általi „gyötörtetése” – ha nem is azonnali, de késleltetett reakcióként – pszichésen hasonló, atavisztikus emberi érzéseket léptet életbe.

Lóska Lajos értelmezésében a piros színű fémvázakra erősített piros villanymotorok s az egyetlen gombnyomásra párat döccenő, de nem forgó, fémből készült mosódobok a gonoszt testesítik meg. Véleménye szerint, amellyel nekünk is célszerű egyetértenünk, a művész metaforájában maga az ipari civilizáció, a fogyasztói lét semmisíti meg a neki kiszolgáltatott embert.¹⁰ Bár ehhez a sátáni erők szolgálatába szegődő alanyok cselekedethozama, azaz a mérték és minta nélküli istentelen emberi magatartás is derekasan hozzájárul – teszem hozzá én.

Lois Viktor az írásom elején említett, vele készült beszélgetésben a következőket mondja korai korszakáról: „A faszobrászatot [1984-ben] teljesen abbahagytam. Úgy éreztem, ebben a stílusban már minden lehetőséget kiaknáztam. Kezdetben ezekkel a művekkel az az őszinte, naiv elképzelésem volt, hogy a szép, esztétikus látvánnyal az embereket jobb belátásra lehet bírni. A nevelés, a jellemformálás eszközének tekintetem a szépséget. Egyébként a korábbi, tömbszerű szobrászszemlélet ellenében akartam tevékenykedni. Úgy éreztem, a szobrokat levegősíteni, könnyíteni kell, hogy a szél átjárhassa őket, hogy a természet beléjük költözhessen, s rejtett zugokat kell kialakítani bennük, hogy legyen negatív terük is, amely az ember pszichéjét is képes kifejezni. Ma már azonban gyorsabb, ironikusabb, konkrétabb, figyelemfelkeltő és leleplező jellegű reagálások kellenek. Az elvontan esztétikus faszobrokra mintha nem lenne szükség. 1983-ban azonban volt még egy utolsó, nem egészen sikeres kísérletem. A Ferencvárosi Pincetárlat kiállításán, amelynek »fedőnevét« vagy koncepcióját az »*Ember a kapcsolatok tükrében*« címben adtam meg, már fa-fém kombinációjú szobrokat állítottam ki.”¹¹

Milyen érdekes, tanulságos s talán megvilágító erejű tény, hogy a 2002-től külföldre távozó, majd Tajvanon s legfőképp az amerikai Actonban új életet kezdő, de a magyarországi kapcsolatait

a mai napig megtartó és ápoló Lois Viktor újra a valamikor abbahagyott (mert idejétmúltnak ítélt és lenézettnek érzett) faszobrászat felé fordult. A művész valószínűleg megértette, hogy a problémafeltárás, a kritikai attitűdöt, a társadalmi tükröképtartást, a humort és az iróniát (vagyis az igenbe rejtett nemet) egyesítő paradigmatis, moralizáló és funkcionális gépalkatrész-szobrászata – amely leginkább a gyarló és visszás, ám legfőképp a legyőzendő negatív, létrontó emberi viselkedésformákat és tulajdonságokat, valamint az elidegenedést állította pellengérré – a faszobrászat személyességével, őszinteségével és esendőségével kombinálva még inkább filozofikusabbá és kifejezőbbé, sőt drámai erejűvé, felkiáltó móddá tehető.

Mit mondjunk, nem egy derűs világ ez, ám a tragikus-ironikus *Stáció-szobrok* és az újraértelmezett édeni szituációk (*Éva az Új Édenből GMO gyümölcsökkel; Cukorasszony fekszik a cukorstrandon*) gunyoros, keserű-humoros fájdalomkapszulái könnyörtelenül szíven találnak bennünket.

JEGYZETEK

¹ Önfinszírozó, rejtőzködő, mosolyosó művész – Beszélgetés Lois Viktorral = NOVOTNY Tihamér, *Szétguruló üveggolyókban...*, Vajda Lajos Stúdió Kulturális Egyesület, Szentendre, 2002, 130.

² JUHÁSZ Kristóf, *Fakönyvek fémsikollyal*, Magyar Idők, 2016. június 7., 17.

³ DÉKEI Krisztina, *A mosódob mestere – Lois Viktor: Megalázott embervilág*, Magyar Narancs, 2016/28., 32.

⁴ ANDRÁSI Gábor, *Rákoskerti hajlék – Bogdándy Zoltán Sultán magánmúzeuma Budapesten*, MÚÉRTŐ, 2016. július–augusztus, 8.

⁵ Ferenczy Múzeum Centrum, Szentendre, 2016. június 3 – július 7. (kurátor: Bodonyi Emőke)

⁶ MODEM Modern és Kortárs Művészeti Központ, Debrecen, 2017. március 18 – május 4. (kurátor: Bodonyi Emőke)

⁷ DÉKEI, *i. m.*, 33.

⁸ A Ferenczy Múzeum Centrumban és a MODEM-ben csak ugyanaz a nyolc mű került kiállításra.

⁹ PAKSI Endre Lehel, *Csak egy gombnyomás – Ferenczy Múzeum, Szentendre*, MÚÉRTŐ, 2016. július–augusztus, 8.

¹⁰ LÓSKA Lajos, *Figurák mosógépdobokkal – Lois Viktor Megalázott embervilág című kiállítása (Ferenczy Múzeum, Szentendre, 2016. 06. 03 – 08. 07.)*, Új Művészet, 2016/7, 12–14.

¹¹ NOVOTNY, *i. m.*, 127.

MÁRKUS BÉLA

Röpiratok változatai

Csoóri Sándor a hatalom látóterében

1. rész

MÁRKUS BÉLA (1945) Debrecen

Kétségtelen, kell ahhoz némi léhaság, felszínességgel fölérő nagyvonalúság, hogy immár több mint fél évszázadra visszatekintve Csoóri Sándornak a mindenkori politikai hatalom helyzetével, szerepével kapcsolatos megnyilvánulásait összefoglaló egyszerűsítéssel a röpirat műfajába soroljuk. Erre a könnyelműségre, mégis, több tényező indít. Főként kettő.

Az egyik az az irodalomtörténeti hagyomány, amely a felvilágosodás korába, a 18. század utolsó két évtizedébe helyezve úgy emlegeti e műfaj virágzását, hogy jellegzetességként nemcsak a közvélemény befolyásolásának célját, a különböző politikai és kulturális kérdések nyílt megvitatásának szándékát, mai fogalommal a nyilvánosság tereinek bővítését emeli ki, hanem a megszólalás, az előadásmód igen változatos formáit is. Elnyújtott elmélkedéssel kívánna azon mélni, vajon a népi, aztán pedig a szocialista demokrácia idejére, vagyis a Rákosi- és a Kádár-korszakra is érvényes-e, ami a II. Józseffel kezdődő korra, hogy ugyanis a röpiratok a politikai cikk szerepét töltötték be. Továbbá, hogy a műfaji keretbe a fiktív monológoktól és párbeszédektől kezdve a különböző fórumokon való felszólalásokig, nyilatkozatokig, kiáltványokig, feliratokig, levelekig, köztük a régi magyar verses pasquillus felújításáig, alkalmi költemények szerzéséig mi minden fért és fér be.

1952–1954

Az induló Csoórinak a pályája során később megerősített elképzelése szerint a versek mindenképpen – s ez a másik, tán az előbbinél is lényegesebb tényező. A későbbiek során majd sokszor hivatkozandó vallomásai, interjúi nemegyszer idézik vissza azt az 1952–53 telén Illyés Gyulának címzett küldeményt, amelyben a „lázongó, keserű, görcsös” verseihez egy olyan tízoldalas levelet mellékel, amelyik utólagos értékelése szerint – ahogy erről Hatvani Dánielnek beszélt – „röpiratnak, de első szociográfiai munkámnak is beillene”. Ebben azokról a tapasztalatairól számolt be, amiket a hat hónapos tudószanatóriumi kezelés után hazatérve szülőfalujában, Zámolyban szerzett. Kíéheztetett, takarmány nélkül tengődő állatok, nyomorgó emberek s az örület, hogy akár karácsonykor is elvették a búzáat a sár tetejére, csak teljesüljön a terv. Habár a levél nem maradt fenn – esetleg az Illyés-hagyatékban lappang valahol –, annyi biztosra vehető, csupa panasz lehetett, a querela-röpiratra emlékeztetően, azzal a döbbséggel felismeréssel, hogy „most jobban »nyírják« a parasztokat, mint a háború előtti Jurcsek-rendszerben a beszolgáltatással”. Ezért gondolhatta, hogy támogatója, aki alig egy évvel korábban a Fiala Irok Munkaközösségéből őt választotta ki patronálandóként, aki tehát mintegy tanítványának fogadta, Illyés, a levél tényei, esetei alapján majd nála „érvényesebben továbbmondja a bajokat”. Az, hogy nem így történt, s hogy a mester azt javasolta, írjon inkább szerelmes verseket, még ha nem szerelmes is, és hogy mindezt féltésből ajánlotta, szinte mellékes más, lényegesebb szempontból. Abból, nevezetesen, hogy – az emlékezete szerint – „dermesztően őszintének” sikerült, a gondokat „pajzstalan nyíltsággal” felfedő levélhez képest a borítékban lapuló versek közül a később legerősebb visszhangot keltő *Röpirat* is a visszafogott indulatával, óvatosságával tűnik ki. Erről árulkodik a „gyűlö gondokat” felvezető két sora: „Bízam, reméltem és most tétován / tekintek körül. (Nincs valami rendben!)” Még feltűnőbb az önkritikába forduló szabadkozása – „kedvező sorsom függönnyel takarta / szemem elől a nehezebb valót”; „Nem ért fel hozzám őszinte panasz” –, amely mögött talán az a naiv hit, talán az a pártos meggyőződés állhatott, hogy ha korábban szól, népének „gondot tűrni” kevesebbet kellett volna. Ez a feltevés ma, netán, mosolyt fakasztónak tetszik. És életidegennek, ám a maga idejében egyáltalán nem számított annak, főleg pedig nem volt pártidegen.

Cáfolhatatlan bizonyíték rá a Csoóri-filológia valamikor legtöbbször hivatkozott cikke, Nagy Péternek az *Új hang, új látás, új tehetség* címmel megjelent írása az Irodalmi Újság 1953. augusztus 15-i

**LOIS VIKTOR, Terpeszben hintázni, 2008;
Ádám, Éva és az alma, 2013**

LOIS VIKTOR, Négykézláb, 2005;
Has-döngető, 2014

számából, amely segíthet eldönteni azt a még ma is sűrűn felmerülő kérdést, hogy vajon a *Röpirat* és a vele egy időben megjelent tucatnyival több vers a hatalommal – jelesül a Rákosi-rezsimmel – szembeszegülő Csoórit mutatja-e. Vagy egyenesen azt az értelmiségit, aki – Mátraházi Zsuzsánka adott interjújában maga állítja – nem 1977-ben vált „ellenzéki íróvá, hanem 1952-ben”. Nos, mit is vet fel a Csillag és az Irodalmi Újság az évi augusztusi számaiban közzétett, ám már az év elején elkészült költeményekkel kapcsolatban a kritikus? Ezt: „Visszagondolva az elmúlt hónapokra, csak sajnálhatjuk, hogy nem jelentkezett velük korábban. Talán a mezőgazdaság problémáinak gyorsabb felismeréséhez hozzájárult volna, ha már februárban olvassuk a *Mikor a falum határában jártam...*-ot; talán az új kormányprogram hamarabb született volna meg, s könnyebb lett volna megértetni az emberekkel, ha már januárban közkézen forog a *Röpirat*.” A kor politikai és gazdasági voluntarizmusa esztétikába történt oltásának ez a friss hajtása Révai József 1952. őszi beszéde nyomán sarjadt ki – ahogy erre (az ekkor már Borisz néven a belügyet ügynöki jelentéseivel szolgáló) Nagy Péter utal is. Bár nem jelölte meg a forrást, könnyen kideríthető, hogy abból a zárszóból idéz, amely az MDP Központi Előadói Iroda Kultúrpolitikai Munkaközösségében rendezett tanácskozás, a Déry-kérdés, a *Felelet*-vita végére is pontot tett, és amelyik újfent felszólított a sematizmus elleni harcra.² A népművelési miniszter a világfájdalom, a halálhangulatok megjelenését, továbbá „a szekszualitásban való naturalista turkálást” egyaránt a polgári ideológia befolyásának tulajdonítva „a mai élet ábrázolásánál” két veszélyre figyelmeztetett: „az egyik: lebecsülni az újat, a fejlődőt, azt, ami születik, és turkálni a felület bajaiban, hiányosságaiban. A másik: lebecsülni a régi maradványait, a régi befolyását és elhanyagolni az ellene való harcot.” A magának is feltett kérdésre, hogy melyik a nagyobb veszély, „Sztálin elvtárs kiváló mondásával” felelt: „mind a kettő rosszabb”. És ezután a fő feladatok közé sorolta, mégpedig „Meg kell az életet ismerni” címszó alatt, a Nagy Péter által is idézettek: „Az író alulról is és felülről is – a kormányzat szempontjából is és a nép szempontjából is – igyekezzék az életet megismerni. Az író, az irodalom feladata – azonkívül, hogy az államnak segít nevelni a népet –, hogy segítsen az államnak és a pártnak megismerni az élet teljes gazdagságát, a nép konkrét életét, a kiszámíthatatlan, előre nem látható fordulatokat, amelyek az életben bekövetkeznek, a nép alakuló, fejlődő érzéseit.”

A nagy csokor Csoóri-vers épp azért volt – az Irodalmi Újság kritikájának vastagon szedett bekezdése szerint – „nagy tett irodalmunkban”, mert a Révai diktálta „követelményt lírikusaink közül az utolsó hónapokban egyedül Csoóri váltotta valóra teljességében”. Vagyis megnevezte a bajokat – „kevesül a bér”, a paraszt „bizalmatlan és szűkölködve él” –, de nem „turkált” bennük, az pedig, hogy lebecsülje az újat, a fejlődőt, még idegenebb volt tőle. E kettősséget szemléltette a hetilap tördelése, amikor a *Röpirat* mellett a másik hasábon a *Bízó reménnyel* című verset szerepeltette.³ „Nem új lobogók, nem új szavak, eszmék / kellenek, hanem újabb számvetés, / mely latra téve nemzeti erőnket / helyesen újra mindent számbavész” – szölt a januári keltezésű vers, a júliusi, azaz már a kormányprogram utáni pedig így bízott, biztatott és buzdított, röpirathoz illően: „Nagy lesz az út! De kit verhetne ez le? / Kit rémíthet a gond, a munka el, / ha látja önnön sorsában értelmét / annak, amiért fáradozni kell?” A két héttel később, tehát a kritikával együtt közölt *Levél Barátomnak* ugyanazzal a bizalommal szólítja meg, majd szólítja fel a címzettet. Előbb mintegy megfeddi, kétkedése miatt – „Már téged is rág / valami féreg? / Nem, nem, ez nem lehet igaz!” –, a végén pedig inti: „Nagy a mi korunk, nagy a kötelesség. / Barátom, állj ki, számít rád a nép! / Ne húzd meg magad! / Dolgozz, harcolj, / hogy a szavak / s törvényeink valóra váljanak”. Jellemző, hogy az Ady-versek „poéta adminisztrátora”, a szocialista realista irodalom feladataival számoló Földessy Gyula ezt a verset – ő írta így – „élvezte” a legjobban, mert „nemcsak ideológiailag, hanem művészileg is kitűnő költeménynek” tartotta. Minek utána kifejtette, más alkotásaiban hányszor vét a költő a ritmus egységének s a rímelésnek a törvényei ellen, pedig – figyelmeztetett – legnagyobb lírikusainkhoz hasonlóan „Pártunk nagy költői: József Attila, Gábor Andor szintén nagy formaművészek voltak”.⁴ A költészet mesterség is, amit meg kell tanulni – fejtegette –, amivel az érintett később sem szállt vitába. Földes Annának adott interjújában „esztétikailag vérszegénynek” tartotta ekkori, „röpirat-szerű” verseit. „Ki kell mondanom: a korszak sematizmusa ellenében én is csak amolyan ellenszematizmussal tudtam szembefordulni” – vélekedése szerint azonban így is „lázító” hatásúak voltak.

A korabeli fogadtatás, láttuk és látni fogjuk, másként ítélkezett ugyan, ám van egy olyan történeti mozzanat, mégpedig az elsőbbség dolga, amire még érdemes kitérni. Nagy Péter is érinti ezt – volt róla szó –, amikor azzal a gondolattal játszik el, hogy a *Röpirat* és a többi vers korábbi megje-

lenése esetében netán a kormányprogram is hamarabb születik meg – de aztán emlékeztet: ne áltassák magukat, egyetlen folyóirat sem közölte volna őket, a „kispolgári hangulatok” megnyilatkozásainak tartva valahányat. Földessy Gyula más oldalról közelít a költő „túlzó méltatójának” feltevéséhez, azt hangsúlyozva a pártzsargon nyelvén, hogy „ez a túlértékelés szinte úgy hangzik, mintha az ifjú poétának mindenkinél mélyebb belátása lett volna népköztársaságunknak azokba a nehéz kormányzati problémáiba, amik a régi félfedális és kapitalista rend romjainak eltakarítása után s az új szocialista gazdasági és kulturális élet kialakítása folyamán nem voltak könnyen megoldhatók”. Csoóri, utóbb is, a problémák másokénál gyorsabb felismerését és megfogalmazását hangoztatta. Mintha egykori verse, a *Ki írta versbe, szóba le?* többszörösen összetett kérdő mondatának – „Ki írta versbe, szóba le, / hogy fárasztó, nehéz / az életünk, s harc, / melynek e nép elébe néz; / s hogy szép reménnyel / kövezett utunkon / mind gyakrabban találkozunk / a gondok seregével?” – egyedül ő lett s maradt volna az alanya, megnevezetlen szereplője. Ezért taglalhatta Hatvani Dánielnek 1980-ban, hogy „nyilván valamit fölfedeztem; valami olyasmit, amiről 1952-ben az írók nem írtak le egyetlen sort, még az asztalfiókjuknak sem”. Földessy, ha még él, esetleg felveti: az ifjú költőnek nem nyílhatott belátása kollégái íróasztalfiókjaiba, mert különben észreveszi, hogy vannak ott sorok, leírva, mintegy magánhasználatra, a megjelenés reménye nélkül. S ha a Hatvani-interjú nem olyan feszült helyzetben, zaklatott állapotban készül, mint ahogy készült, és került végül a Forrás helyett a Mozgó Világ hasábjaira,⁵ akkor a kérdezett is bizonyára körültekintőbben fogalmaz. Kifejti például, amit majd Szakolczay Lajossal beszélgetve is csak érint, hogy mire alapozva von párhuzamot közte és Juhász Ferenc, Nagy László között, azt állítva, ők „ugyanúgy átestek a szocializmusból fakadó fertőzésen, amin átestem én is, de, idősebbek lévén nálam, gyorsabban kigyógyultak belőle”. A magyarázathoz pedig segítségül szolgálhatott volna Nagy László vallomása, az *Életem*:⁶ „Jártam szülőhelyemre, vártak panasszal, észbontóan tragikomikus helyzetet láttam, meggyalázott embereket s néptől idegen erőket. Az 56-os nemzeti tragédia ekkor kezdődött. Az 52-es év mutatja már küszködésemet, s nemcsak magammal. A *Január, Bolyongó, Téli krónika, Aszály* című versemet hiába vittem szerkesztőségbe, annyira nyíltak, nyílt törések voltak. De megtanított a helyzet fogalmazni is. A következő évben Király István elfogadta őket” – az emlékezés kísértetiesen ugyanolyan helyzetet rögzít, mint amilyenbe Csoóri került. Ő többek mellett Mátraházi Zsuzsának és Bedecs Lászlónak is lefestette a maga kálváriajárását, kiemelve, hogy 1953 elején hiába próbálkozott az Új Hang, illetve a Csillag szerkesztőségében költeményei közlésével, a kormányprogram kihirdetése után viszont az utóbbi folyóirat főszerkesztője, Király István kereste, milyen verseket is küldött nekik. Bement hozzájuk, és a szerkesztőségi tagok előtt olvasott föl vagy tíz-tizenöt verset – az augusztusban közöltek –, mire nem győztek álmélkodni. „Hát ez fantasztikus! – mondták. – Te fél évvel ez előtt megjósoltad, hogy mi következik be” – emlékezik. Ismét csak a korabeli kritikákra támaszkodva a különbség a verseik fogadtatása között valójában abban mutatkozott meg, hogy a *Röpirat* és elsősorban a *Bízó reménnyel* a pártközpont Agitációs és Propaganda Osztálya értékelése szerint a kormányprogram „jó hatásaként”, a kommunista párt dicséreteként jött számításba,⁷ Nagy Lászlót pedig Juhász Ferencsel együtt az 1954-es írószövetségi közgyűlésen Révai utódja, Darvas József népművelésügyi miniszter úgy emlegeti, mint a „dekadens pesszimizmus” képviselőit. Az előbbitől a *Balladát*, az utóbbitól a *Rezi bordalt* s az *Őszi intelmet* idézi, intve: „A halál vízióival, a lét végső értelmével viaskodni ma, pláne olyanok számára, akik előtt a harc szép kötelessége áll s akiket munkásosztályunk, népünk győzelmei az *értelmes lét* mind magasabb régióiba emelnek: célvesztést jelent, megfutamodást jelent.”⁸ Ha az *Életem* említette versekből idézünk, akkor is olyan sorokra lehetünk, amelyek – ahogy Darvas József ítélkezett – „nem nevelnek, hanem elcsüggesztenek”, nem buzdítanak harcra. A *Bolyongóból* a kancabiztatót: „Röpíts, te állat, szinte már rikát / szülőhelyemnek szóltan konoksága!” Az *Aszályból*: „Dal hamis húron pendülni ne merjen, / dühös az ember, bar-mok búslakodnak, / gyullad az élet... //... // Szép lesz a termés, – szól a tudósító. / Ó, de szeretném buktatni a földre, / kemény földünket hazudozó szája / hadd csókolgatná!”. Felhangzott aztán a *Virágének* jajszava is: „Emberek, mivé lettem! / Örömem elvesztettem” Hasonló hangulat kifejezése Juhász Ferencétől, 1952-ből a *Téli földek*: „Vacog, nyüszt a táj, / dörög az ég kopár / magasa. Emberek, gondoltok-e / a tavaszra?” A *Novemberi elégia*: „Ideje nincs most az álomnak, a könnyű tiszta dalnak: – / végig-nem-gondolt eszmék, át-nem-élt forradalmak, / lázak, emlékek, vágyak örvénylenek a szív csatakos / mélyeiben, ellentmondások patája tapos!” Az *Áprilisi elégia*: „a szó is nehezebb, mint a só, kristályokban / a szívre rakódik az elhallgatott, a kimondhatatlan”. És folytatni lehetne

LOIS VIKTOR, Éva az Új Édenből GMO gyümölcsökkel, 2015

LOIS VIKTOR, Fejre állítva, 2016

a Darvas kifogásolta vers két sorával: „Minden ős régi, minden ős mégis / új keserűség, új szomorúság”. Hogy ez idő tájt ki, melyik kritikus fedtte meg e költőket, mondván, „helyben topogással veszélyeztetik a szocializmus építését”, borúlátásukat „megcáfolta már az élet”, vagy hogy a korábbi „üres derűvel egy viharos-borús, ködös életképet” állítanak szembe – a pontosabb és hosszabb hivatkozások fellelhetők Görömbei András monográfiájában⁹ éppúgy, mint Bodnár Györgyében.¹⁰

Hogy végül is ki mikor esett át és gyógyult ki ama fertőzésből, nemcsak esztétikai, hanem talán morális tekintetben is másodlagos kérdés. Kiváltképp negyedik társuk, Kormos István 1951-es diagnózisának, a *Testvérek* című versének ismeretében. „Fázó fiúk, ne fázzatok, / ez új jégkorszak kezdete” – féltette, ugye, egyrészt az Iszkázi Rimbaud-t, másrészt a rímgörgető Yukont, figyelmükbe ajánlva: „hártásodik a pocsolya”. Erre a fagyos világra emlékezve Csoóri Sándor talán akkor értékeli helyénvaló tréfás nagyvonalúsággal az 1953-ban felkapott, később, a gyűjteményes és a válogatott kötetéből mégis kihagyott költeményeit, amikor Földes Annának így beszél róluk: „Arra jók voltak, hogy bekerüljek általuk az irodalmi életbe, mint sündiszó a bálterembe vagy a pártirodára, de másra nemigen.”

1955–58

Noha maga mondta „vaskalapos petőfieskedésnek” pályakezdése látás- és kifejezőmódját, hogy igazából, egy ciklusnyi vers kivételével az első két kötetét – *Felröppen a madár* (1954), *Ördögpille* (1957) – mellőzve, a harmadiktól (*Menekülés a magányból*, 1962) számítsa költői indulását, a szakmai s a hivatalos elismerés hamar jött. Előbb kapott, 1954-ben, József Attila-díjat, mint ahogy a bemutatkozó kötete megjelent volna, s közgyűlési beszédében Darvas József azok között emlegette, Nagy László, Simon István és Jobbágy Károly társaságában, akik esetében „önálló költői egyéniségek mind gazdagabb kibontakozásáról” lehet beszélni. A népi demokrácia – egykori elnevezéssel élve – „új szakasza” ellentmondásokkal és ellentétekkel teli pártirányításának, húzd meg, ereszd meg művelődéspolitikájának Csoóri akkor lett ismét szereplője, amikor a Darvas vezette minisztérium lapja, a *Művelt Nép* mintegy megelégette vagy inkább túlzónak találta a Király István szerkesztette *Csillag* egyeduralkodó voltát, kezdeményező szerepét az irodalmi élet lehetőségeinek kitégítésében, gazdagításában. Csak emlékeztetőül: ez a lap közölte elsőnek Weöres Sándort, miután '53 márciusában Németh László tanulmányát, később a *Galilei* című drámáját is közreadta, itt jelentek meg Szabó Lőrinc versei, Juhász Ferenc *A tékozló országa*, Illyés Gyula *Dózsa* darabja. A *Művelt Nép* névtelen szerzőjű, azaz a szerkesztőség álláspontját tükröző, 1954. augusztus 8-i írása (*Megjegyzések a Csillag júliusi számához*) nem a korábban „elhallgattatott írók” megszólalását kifogásolta, hanem a sajtóban már előbb is bírált számok után a júliusi „apolitikus”, illetve „ellenzéki” írásait bírálta. Az ítékezés szerint Karinthy Ferenc *Ifjúság, szerelem* című novellája „magánügy jellegű”, akkortájt és sokáig használatos szóval privatizáló felfogású, Tardos Tibor esszéje (*Nagyon lírai úti jegyzetek*) egyenesen ellenzéki, Csoóri verse, *A nyugalom és a természetesség dicsérete* pedig nem más, mint „a természet és a társadalom (reakciósan) romantikus antagonizmusa”. Ez az „apolitikus” jelleg vagy – Kiss Ferencnek az *Ördögpille* darabjairól adott jellemzését követve¹¹ – az a mód, ahogy a hangoltságot „a konkrét eseményektől elszakítva, politikailag indifferensnek tetsző közegbe oltja”, lírai szemléletének ez a változása megóvta attól, hogy az év legmérgezőbb vitájában, a Darvas József *A túllicitálásról* című cikke nyomán támadt polémiában bármely alkotása vagy esetleg a személye céltábla legyen. A *Szabad Nép* 1954. november 21-i számában megjelent írás felelőtlenséggel és gyávasággal vádolta az írószövetségi és különböző sajtóviták résztvevőit, megengedhetetlennek tartva az 1953 előtti hibák (tegnapi szóval:) turkálását, (maival:) túllicitálását, és hogy „kezd újra nagy hangot kapni a mindenre való tekintet nélküli őszinteség követelése: a kispolgári ösztönösség nézete”. „Ne engedjük, hogy egyesek kritika címén destruáljanak” – ezen a tiltáson alapszik majd az MDP Központi Vezetősége 1955. márciusi határozata a „politikai helyzetről és a párt feladatairól”, azzal a megállapítással a középpontban, hogy „pártunk helyes politikája sikeres végrehajtásának a jelenlegi szakaszban a megnövekedett jobboldali veszély képezi fő akadályát. Ezért a párt fő feladata e káros jobboldali nézetek ideológiai szétzúzása.”¹² Innentől kezdve nemhogy évekig, de évtizedekig elhúzódó pártcsetepaték oka s tárgya: a jobb- vagy baloldali veszély-e a „fő veszély”.

Mindenesetre Sarkadi Imre mindjárt a Szabad Nép-cikk megjelenése után állította: „a baloldali szektarianizmus a fő veszély, az irodalom alkotó lendületét örökké nyirbálni akaró, guggoló ijedség a fő veszély... A nép valóságos problémáit feltáró irodalomtól féltő esztéticizmus a fő veszély.”¹³ A hozzászólóknak már nem volt merszük igazságosztóként Sztálint idézni: „mind a kettő rosszabb”.

Nyilvánvaló, Csoóri Sándor hozzászólhatott volna a viták valamelyikéhez azelőtt is, hogy a márciusi határozat bírálta az új szakasz politikáját, követelte a politikai irányvonal megváltoztatását, rá egy hónapra pedig (április 14-én) egy újabb Központi Vezetőségi határozat Nagy Imrét kizárta a vezetésből, megfosztotta posztjaitól, majd pár nap múlva Hegedüs András lett a miniszterelnök. Tisztázatlan okokból csak ezután ragadt tollat, hogy kifejtse véleményét az Írószövetség elnöke, Veres Péter *Öregek és fiatalok* című, az Irodalmi Újság 1955. július 30-i számában megjelent eszmefuttatásáról. Hogy a cikk íróját mi készítette vitaindítóra, kiderítetlen. Ha igaz Standeisky Éva feltételezése,¹⁴ miszerint az 1955. tavaszi rákosista visszarendeződés után Veres Péter szorongani kezdett, nem ment-e túl messzire az előző évben „a parasztcentrikus ideológia felelevenítésében”, akkor elképzelhető, hogy a régi-új helyzetben a parasztpolitikusi szerepet az irodalompolitikusira gondolta fölcserélni. Az viszont szinte biztos, hogy fiatal kortársát, későbbi patronáltját más bírta rá a hozzászólásra, nem őmiatta törte meg a hallgatás csöndjét. Szokolczay Lajosnak ugyanis azt mondta, kisé bizonytalanul, a vita idejét illetően, hogy „egyszer majdnem összeugrasztottak Péter bácsival” – hogy kik voltak az intrikusok, a bajkeverők, s mi cél vezette őket, arról nem beszélt. Lehet, nem is voltak, hiszen az emlékezést így folytatja: a cikkel „én kezdtem el vitatkozni”, azaz nincs szó külső befolyásolásról, arról ellenben igen, hogy „a legnagyobb tisztelettel, de fiatalos lendülettel nekimentem Péter bácsinak, mert jelképekbe bagyulálta a mondanivalóját. Nyíltabb beszédre kell áttérnünk, ez volt az én írásom lényege.” A címszereplők sorrendjét felcserélő válasz, a *Fiatalok és öregek*¹⁵ ha osztja is a vitaindító kérdésbe foglalt aggodalmát – „Ki tudja, nem fricskázunk-e félre mi is a holnapi József Attilákat, a Flaubert-eket, Thackeray-eket?” –, mégsem az ifjú tehetségek kibontakozásának esélyeivel van elfoglalva. „Támogatjuk az új tehetségeket, de nem hagyjuk őket élni (költőileg értem). Úgy teszünk velük, mint a nagyon önző gyerekek a fiaverébbel: spárgát – a mi tegnapi esztétikai fogalmaink és ízlésünk kócmdzagát – kötünk a fél lábára, és úgy akarunk gyönyörködni a repülésükben” – Veres Péter eme példázatát Csoóri voltaképpen igen kurtán intézi el. Ekképp: „ha Péter bácsi azt írja a fiatal tehetségekről, hogy »nem hagyjuk őket költőileg élni«, a fiatalok az öregek mellett az irodalompolitika hullámfutású változásaira is gondolnak”. Hozzátehetné, de minek, hogy a hullámokat viszont a pártpolitika kelti, sodorja, a veszéllyel, hogy öregeket s fiatalokat egyaránt magukkal ragadhatnak. E tekintetben nincs különbség a generációk között, fejtegeti a vitázó: egyelőre egyikük sem találja a helyét a „szocialista világnézetben belül”. A hullám után új hasonlattal szemléltet: „Megegyező gondjaink áramkörébe itt kapcsolódik bele az irodalompolitika kisebb-nagyobb arányú kisülései közben – eszménk és gyakorlatunk gyakori konfliktusa.” A feladat szerinte: „Ezekről az *irodalmon kívüli* dolgokról kellene már világosabban és határozottabban vitatkoznunk.” Vagy ahogy Kuczka Péter ajánlja s teszi – hozzászólása címével –: *Egészen nyíltan*.¹⁶ Kísérletekre, a vélemények tisztázására alkalmas, akár kis példányszámú folyóiratok kellenének, veti fel, a gondok, ellentmondások, „verejtékhullató” munkák ábrázolásához, mert „az irodalom *nemcsak* a napi politika agitációs feladatait kell hogy elvégezze”. A hozzászólók közül Déry Tibor véleménye esik a legmesszebb attól, hogy az irodalom (egyik) feladata: agitálni, osztja viszont az irodalompolitika – az ő szava – „tökéletlenségére” vonatkozó nézeteket. Különös, mondhatni, bizarr eszszéjének – egy prózaantológia szélére jegyzetel, de sem az összeállítás címét, sem a szerzőit nem nevezi meg – nyomatékos gondolata nyelvünk „sivatagi elszegényesedése”. A jelen ostoba irodalmi divatja – figyelmeztet – a „közérthetőség” ürügyén „csak a pongyolaságot terjeszti, a henyéséget hizlalja, a tehetségtelenséget tenyészt, s megfojtja a bátor nyelvi képzeletet. Hozzájárul ehhez az ún. mozgalmi nyelvnek minden néprétegbe való szétáramlása, mely amúgy is betegeskedő nyelvérzékünket százfelől sorvasztja.”¹⁷

A vita a hetilap hasábjain hamarosan lezárult, hogy más színterekre tevődjék majd át. Nem a korábbi, hanem a későbbi fejleménnyel kezdve: három év múlva *Az MSZMP Központi Bizottsága Kulturális Elméleti Munkaközösségének állásfoglalása a „népi” írókról* azért marasztalja el Veres Péter cikkét, mert „jelentős szerepe volt a viták felszításában s különösen a helytelen, ellenzéki magatartás kifermálásában”. Az állásfoglalás szerint az írószövetségi vitákban a felszólalásai, illetve Illyés Gyulának a pesszimista költészetről írott esszéje is „biztatást jelentettek az ellenzéki szellemnek”,

és a cikk hatása sem az lett, hogy „a fiatalok a »szocialista világnézeten belül« harcolták meg a maguk harcát, hanem az, hogy a »világnézeti kötöttségek« elleni küzdelem címén a marxizmus, a Kommunista Párt ellen indult meg a támadás”. Mind a cikknek, mind az azt követő vitának „politikai hatása káros volt” – állapítják meg, a végkövetkeztetés pedig: 1956 tavaszán a – következetesen idézőjelben szerepeltetett – „népiek” magatartásukkal, megnyilatkozásaikkal „együtt tartottak a revizionista ellenzékkel”. Ideológiájuk és a revizionisták nézetei között sok volt a rokonság, az előbbieket „az ifjúságra gyakorolt hatásuk révén tömeget szállítottak a revizionistáknak”.¹⁸

A vitának, pontosabban Csoóri hozzászólásának, igen meglepő módon, volt korábban is folytatása. Vagy következménye. Szintén a Szokolczay-interjú adja elő, roppant élvezetesen és szemléletesen, hogy mind Hegedüs András, mind maga Rákosi Mátyás ki akarta használni a nemzedékek közötti ellentétet, ezért kapcsolatba léptek az ifjú költővel. Megjelent a lakásán egy ávós, mondván, a pártfőtáskár kerestetik, ám mivel ő nem volt otthon, a tiszt meghagyta a Rákosi-titkárság telefonszámát. Hazatértét követően, nem lévén telefonja, lement egy trafikba, megdermesztve az üzletben tartózkodókat, akik azt hitték, örült, aki így szól bele a kagylóba: „Rákosi elvtársat keresem”. A titkárság egy munkatársa tudta, miről van szó, s tudatta, Rákosi elvtárs „sok mindenben nem ért velem egyet, de jó néhány kérdésben igenis egyetért velem. Hogy a fiataloknak valóban másképpen kell megszólalniuk, mint az öregeknek.” A fő pártvezetővel való találkozás ugyan elmaradt, a történet azonban tovább folytatódott: legközelebb Hegedüs András titkára kereste meg, ám nemcsak őt, hanem néhány nemzedéktársát is. Abody Béla, Kamondy László, Szabó István, Sánta Ferenc, Galgóczi Erzsébet és Takács Imre nevére emlékszik, akiket azért hívatott be a friss miniszterelnök, hogy följajánljon nekik egy folyóiratot, „de csak akkor, ha mi az idős nemzedékkel szembeszállunk”. A lapindítás dolgában nem tudtak megegyezni, másodsorra sem, amikor a kormányfő újra hívatta őket. Most volt az első alkalom, amikor az írók utasították vissza egy hatalom lapalapításának gondolatát, és nem az övékét utasította el a hatalom. A szembeszegülés sajátos formája lehetett ez is, ám hogy jobb- vagy baloldali elhajlásnak minősült-e, az érintettek maguk se igen tisztázták. Nem volt rá idejük.

Mert nem sokkal az Irodalmi Újság-beli vita után olyan – elsősorban párt-, másodsorban művelődés- és csak harmadsorban irodalomtörténeti jelentőségű – esemény következett, amelyik nyíltan megmutatta, a Déry kárhoztatta mozgalmi nyelven szólva, hogy a haladásért, a szocialista fejlődésért vívott harc frontvonalában ki melyik oldalon áll. És Csoóri Sándor is szereplője az eseménynek. Frontharcos, egy aláírás erejéig: szignózza azt az 1955. október 18-án kelt levelet, amelyet a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségéhez intéz a kommunista művésztársadalom csaknem hatvan tagja, Kossuth-díjas írók, színészek, zeneszerzők csoportján túl újságírók, dramaturgok, szerkesztők. Déry Tibortól Major Tamáson és Gábor Miklóson át Kadosa Pálig, Fábri Zoltánig, Nagy Lászlótól kezdve Ruttkay Éváig és Örkény Istvánig hosszú a névsor, a „hajlíthatatlanoké”, ahogy a szintén aláíró Aczél Tamás és Méray Tibor szerzőpáros fogalmaz majd az ügyet részletesen tárgyaló *Tisztító vihar* című emlékiratában.¹⁹ A levél később *Memorandum* néven vált közismertté – tartalmát és címzettjét tekintve az uralkodóhoz intézett felirat-irodalomhoz volna sorolható, de a röpirathoz is, ha a pártközpont helyett (vagy mellett) a nyilvánosság elé is röptethetik. Újságírók kezdeményezte tiltakozás volt, azzal a feltétellel, hogy „csak a párt tagjai írják majd alá”.²⁰

Ennek, mármint a párttagságnak a következményeket tekintve lesz majd jelentősége, Csoóri esetében is, aki interjúiban – például a Bedecs Lászlónak adottban – csak arról beszél, hogy (1953 tavaszán) hiába „gyötörték” a párttagsággal, ám arról nem ejt szót, mikor lépett be végül. A memorandum előbb általában, mintegy elvszerűen tiltakozik a kultúrát sújtó „erőszakos beavatkozások” ellen, majd tényszerűen sorolja ezeket. Leváltották az Irodalmi Újság két felelős szerkesztőjét, a legutóbbi lapszámot elkobozták; megakadályozták Kónya Lajos *Naplójegyzeteinek*, Benjámín László és Nagy László versesköteteinek megjelenését; kísérletet tettek egyes írók esetében „előzetes cenzúrát” bevezetni. *Az ember tragédiája*-ügy „súlyos kárt okozott pártunknak”, csakúgy, mint Németh László *Galileijének* levétele a Nemzeti Színház műsoráról, vagy *A csodálatos mandarin* körüli huzavona – írták, súlyosan kifogásolva azt is, hogy „a legutóbbi tíz hónap alatt eltávolították a Szabad Nép szerkesztőségéből a nevesebb kommunista újságírók jelentős részét”, másokat kizártak a pártból vagy megbüntették. Végül kérték az aláírók, mégpedig tisztelettel, a Központi Vezetőséget: „biztosítsa a kultúra, a sajtó munkásai számára az őszinte, tiszta, kommunista pártélet légkörét s ami ezzel egyet jelent: a nyugodt, a népet és a szocializmus ügyét szolgáló alkotómunka lehetőségét”.

A levél aláírói nem tömörülhettek volna egy Felirati Pártba, mint 1861-ben az Októberi Diplomát, illetve a Februári Pátenst elutasítók Deák Ferenc vezetésével tették. Amire ugyanis a válasz egy újabb határozat formájában – címe: *Az irodalmi életben mutatkozó jobboldali jelenségekről* – megszületett, alig maradtak páran, a többségük visszavonta az aláírását. A címzett a memorandumot, „az akció szervezett jellege” miatt is, „a párt és az állami vezetés ellen” történt támadásnak, „pártellenes platformnak” nevezte, s úgy rendelkezett, meg kell vizsgálni „azoknak az íróknak az ügyét, akik szembehelyezkedtek a központi vezetőség márciusi határozatával, és ellenzéki csoportosulást próbáltak szervezni a párton belül”. Csak emlékeztetőül: itt már nem ilyen-olyan elhajlás, hanem ellenzéki szervezkedés a vád! A vizsgálatot – az Aczél–Méray kettős könyve nevezi így – a pártbíróóság, a Központi Ellenőrző Bizottság folytatta le, az alábbi ítéleteket hozva: szigorú megrovásban, utolsó figyelmeztetésben részesült Déry, Benjámín, Zelk Zoltán és Aczél Tamás, szigorú megrovásban Erdei Sándor, Kuczka Péter, Háy Gyula, Kónya Lajos és Méray Tibor, megrovást kapott Karinthy Ferenc és Vészi Endre. Losonczy Géza és Szervánszky Endre büntetése ugyanaz volt, mint Déryké, Haraszi Sándor és Vásárhelyi Miklós újságírókat ellenben kizárták a pártból.

Csoóri Sándor nem szerepel a megbüntetettek listáján. A *Tisztító vihar*, illetve *Az író helye*, Rainer M. János monográfiája közli azok között a nevét, akik semmilyen nyomásra sem voltak hajlandók visszavonni az aláírásukat: a fentiek közül nyolcan – Déry, Zelk, Benjámín, Aczél, Haraszi, Vásárhelyi, Losonczy és Szervánszky –, s mind megkapták a maguk súlyos büntetését. Minderre tán fölösleges lett volna kitérni, ám azóta felbukkant egy másik névsor, amely hat, igazi hajlíthatatlan nevét tartalmazza: az előbbiek közül kihagyja Harasztit, Vásárhelyit és Losonczyt, feltünteteti viszont Csoórit. A forrás: Rigó Béla *Tanúk és tanulságok. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából* című dolgozata,²¹ ezen belül is egy feljegyzés arról, „amit Király István 1955. december 20-án mond a szovjet követségen V. Kélin attasénak”. A hitelesség szempontjából fontos tudni, hogy nem az irodalomtörténész írott szövegéről, hanem egy beszélgetés valamilyen módon, esetleg jegyzőkönyvileg rögzített változatáról van szó – apró eltérés, hogy ez a dokumentum 58 aláíróit említ. Az egész azzal válik érdekessé, hogy Csoóri évtizedek múlva az *Agitív antológiaköltészet Magyarországon 1945–1956-ig* című kötetrel kapcsolatban figyelmeztet az egyoldalú elemzés veszélyeire, mondván, az ő – és Zelk és Benjámín – Rákosihoz írt verse mellé oda kell tenni a memorandum szövegét. És tudni kell azt is, hogy a hatalom fenyegetőzése ellenére ők hatan vállalták a benne foglaltakat, holott „hajlíthatatlanságunkat nem a hősiesség tudata lengte körül, hanem az életveszély”.²²

És itt érdemes egy pillanatig megállni. Amiatt is, mert a Csoóri munkásságát javarészt a politikai szerepvállalásai alapján vizsgáló s ismeretlen dokumentumokat – például Aczél Györgyhoz írott, de el nem küldött leveleit – közlő legfrissebb monográfia szerzője, Pálffy G. István mintegy elmarasztalóan hozza szóba az ügyet, a történészek hibájául róva fel, hogy a memorandum „is tartósan elkerüli a ráhivatkozás örömeit”.²³ Igaz, ő is megfoszt attól az örömtől, hogy legalább a Mérayék memoárjára hivatkozna, s majd csak az összevetés után fogadná el az *És egy levélnek* a Szakolczay-interjúban is megerősített állításait. Ha hitelt adunk a szovjet levéltárból előkerült dokumentumnak, főként pedig Csoóri szavainak, helyesebben: ha nekik adunk hitelt Mérayék és Rainer ellenében, akkor lényeges politikátörténeti s hatalomgyakorlási kérdéshez jutunk el. Ahhoz, amit a *Tisztító vihar* is felvet, anélkül, hogy tisztázná a pártbüntetések kiszabása után előállított helyzetet. Nevezetesen: a párt csakugyan nem elégedett meg a szankciókkal, hanem „titkos utasítások mentek a könyvkiadókhöz, a szerkesztőségekbe, a rádióhoz, a filmgyárhoz: minden közlést, minden jövedelmet, mindig jogdíjat leállítottak”? Az „életveszély” a kiéheztetés volt, az egzisztenciális ellehetetlenítés? Akkor viszont, egyedülként az aláírásukat vissza nem vonók közül, hogyan maradhatott büntetlen Csoóri Sándor, és hogyan maradhatott meg az Új Hangnál a versrovat vezetőjének, egészen a folyóirat megszűntéig, 1956 ősziéig? Méghozzá olyan körülmények között, amikor – a Czine Mihállyal együtt a lap próza és kritika rovatát vezető Tamás Attila finom fogalmazása szerint – a lap „hivatalos elfogadtatása nem nélkülözte a komoly zökkenőket”. A memorandum-ügy lezárásának hónapjában, decemberben a lapszámuk „egyenesen botrányt kavart”. A szerkesztőség helyzete erősen elbizonytalanodott, miután a DISZ Központi Vezetősége Intézőbizottsága maga elé idézte a szerkesztőséget, és mivel „a leglényegesebb pontokban nem fogadták el maradéktalanul” a véleményüket, szükségesnek tartották a szerkesztőség megerősítését, továbbá „a vitát a párt elé vinni, és a megoldáshoz a párt segítségét kérni”.²⁴

Mindezek ellenére a párt bizalmat táplált volna az ifjú munkatárs iránt, noha a kétoldalú – a memorandum, illetve az Új Hang – el nem hajlásával, azaz a hajlíthatatlanságával nem érdemelte ki? Tovább lehetne kérdezni, ám a következő esztendő, 1956 nem a válaszok éve, legalábbis hónapokon át nem az: nincs az a sajtópolemia (pedig bőséges a számuk), különböző irodalmi dolgokról s társadalmi gondokról folytatott vita, amelyhez hozzászólna, nincs ott a Petőfi Kör népszerűséget szerző szereplői között, de költeményeivel, szépírói alkotásaival sem hívja fel magára a figyelmet. Az egyik okra bizonyára Tamás Attila világít rá: azért „nem sodródik bele nemkívánatosnak ítélt irodalmi-politikai küzdelmekbe”, amiért a lapja sem: mint ahogy főszerkesztője, a „jobbára szelíd, csendes” alakú Simon István, hasonlóképpen ő is erősen idegenkedik az olyan „újsütetű ellenzéki hangadótól”, mint Aczél Tamás vagy Méray Tibor.²⁵ A másik ok: az idejét mintha egyedül a rovatvezetői munka töltené ki. Nem is a munka: a lelkesedés, a rajongás két költő, Juhász Ferenc és Nagy László iránt, akiknek úgy gondozta a verseit, hogy napokig nem adta nyomdába őket, hanem magánál tartva újra s újra gyönyörködött bennük. „Ihletők voltak – mesélte Bakonyi Istvánnak –, s arra kényszerítettek, hogy találjam meg én is a magam korszerű hangját.” A hangkeresés közben találkozott aztán a forradalommal. Vagy eközben a forradalomban találta magát.

Erről is Szokolczay Lajosnak beszélt a legrészletesebben, az eseményeket, eseteket megjeleltő elevevéssel. Október 23-ról, ahogy este az Országház előtt a tömeggel együtt várja Nagy Imre megjelenését, s elterjed a hír, hogy a Rádió előtt már ölik a magyarokat. Másnapról, ahogy az Írószövetség székházába tartva „a halálfélelem kattog” benne, s aztán ahogy Kamondy (Tóth) Lászlóval nekiindulnak kideríteni, a Rádiót nem ellenforradalmárok foglalták el, s a „szürrealista” út végén telefonon tudatják is: az épület körül nem huligánok és nem fegyveres bandák táboroznak. Emlékezéseinek másik részét a kollegiális, baráti beszélgetés helyett hivatalos okirat őrzi: Déry és társai kihallgatási jegyzőkönyve 1957. április 12-ről. Tanúként beidézve a következőket adta elő, szellemesen és eléggé magabiztosan: „az írók telefonharcot folytattak: Pártvezetőkkel, miniszterekkel vitáztak: váltsák le Gerőt, Nagy Imre pedig legyen miniszterelnök. S mikor miniszterelnök lett, ővele hadakoztak, ne kullogjon az események után, szüntesse meg a fegyveres harcot, teremtsen meg a nemzetőrséget, amely segít a gyors konszolidációban.” Majd vádbeszédbe nehezen foghatóan lírai kitérőt tett: „Ezenkívül ideges, fáradt tekintetekre emlékszem, és arra a bennem lévő homályos dühre, hogy semmi haszna nincs senkinek abból, hogy élek.”²⁶ Nincs híján némi furfangnak és ravaszságnak az sem, amit november 3-ra emlékezve előad: a bölcsészkar hallgatói a nagygyűlésükre két írórt hívtak meg, Déryt és őt, és „a szenvedélyes eszmecsere után” nem az Írószövetségbe, hanem a Parlamentbe siettek. Miről folyt az eszmecsere, s milyen álláspontot foglaltak el ők, akár a szövetség képviselőjében, akár a saját véleményükkel érvelve? – minderről egy szót sem szól. Helyesen érzékeli, távlatosan gondolkodva a kihallgatók előtt is, hogy mindezek eltörpülnek ahhoz a tényhez képest, amely érdemes a közös történelmi emlékezetben való megtartásra: nevezetesen, hogy ezen a napon Illyés Gyulának a világ íróihoz szóló francia nyelvű felhívását kellett volna fölolvasnia a Rádióban, ám Tildy Zoltán megtiltotta neki. Csoóri a nagygyűlésen történtek helyett, jó taktikusként, Illyés dühögését, szitkozódását ecseteli. Kifakadását: „Még mindig vannak gyávák és hazaárulók.”²⁷

A forradalom idején vállalt egyéb szerepéről, feladatáról vallomásai, interjúi sem beszélnek. Az bizonyos, hogy a forradalmi sajtóban sem jelentek meg írásai, lettek volna azok bármilyen műfajúak. Az egy év múlva, 1957 októberében A „nemzeti kommunista” *mezben jelentkező ellenséges tevékenység felderítésének és elhárításának szükségessége* című belügyi jelentés úgy nevezi meg, nyolc fiatal íróval együtt, mint akiket Nagy Imre és csoportja „november 4-e után a sztrájk szervezésére, a munkástanácsokkal való kapcsolatok tartására használt fel”.²⁸ Ugyanitt kiemelik – a jelenre értve –, hogy szívesen foglalkozik vele Németh László, és hogy élen jár „az elsősorban Illyéshez kapcsolódó mozgolódásban”. A szovjet inváziót, a forradalom eltiprását követő időkből a jelentések és feljegyzések más tényeket is rögzítettek. Arról viszont egy újság, a Népakarat tudósított, hogy november 19-én szovjet újságírók látogattak el az Írószövetségbe, ahol a „megérkezésük hírére a terembe tödült fiatal írók szenvedélyes felszólalásai” nyomán „drámai hangulatú beszélgetés, szenvedélyes vita alakult ki”. Hogy a fiatalok, a berohanók között ott volt Csoóri Sándor is, mégpedig a tört országgal megszólaló Moldova György, továbbá Szabó István és Kamondy László mellett, ez Fekete Gyula emlékezetében maradt meg.²⁹ Ennél súlyosabban eshetett volna a latba, ám nem lett komoly következménye, hogy a november 21-én a Fészek Klubban megalakult Magyar Értelmiség Forradalmi Tanácsa és az Írószövetség között az utóbbi megbízásából az összekötő Lakatos István után

Csoóri lett. Ez szintén a Déry-per során merült föl, ám főként abban az összefüggésben, hogy Déry, Keresztury Dezsővel együtt, a tanácsban és a MÉF bizottságában is az Írószövetség képviselője volt. Az íróperek fő vádlottját egyébként szinte baráti szálak fűzték ifjabb kollégájához. Ennek és hiszékenységének tanúsítója lehet egyik naplőbejegyzése: „Csoóri S. egy aktív főhadnagy ismerőstől megtudja, h. napiparancsban ismertették: az orosz városparancsnokot leváltották, s felelősségre vonják Pest pusztulása miatt. Az egyes harci osztagok, tankoszlopok vezetői ellen vizsgálat az indokolatlan pusztítások miatt, a károkat 20 év alatt tartoznak megtéríteni. Az orosz katonaság naponta borotválkozzék, tiszta fehérenemű, éreztesse a lakossággal, hogy segítségnek érkezett, nem ellenségként. Magyar tisztnek szalutálni tartoznak.”³⁰

Amikor az egyik beszélgetőtárs – Mátraházi Zsuzsa – 1957 eseményeihez érve arra kérte Csoórit, hogy meséljen a „kettős életéről”, vagyis arról, hogy az első kötete után elég gyorsan megjelent a második, miközben már a Lakatosipari Vállalatnál dolgozott tisztviselőként, nos, ekkor a kérdezett szinte kifakadt, mondván, a ténynek „alig van köze az élethez, a valósághoz”. A valóság az volt, ecsetelte, hogy a forradalom miatt, mivel az Új Hangot – az ő kiemelése – az „ellenforradalom szálláscsinálójának nyilvánították”, kidobták az állásából. Amit kiegészítésként hozzátesz, hogy „oly sok író” ereszettek még szélnek, azért lényeges, mert más folyóiratokat, lapokat is felszámoltak, megszüntettek (Csillag, Művelt Nép, Irodalmi Újság) vagy jobbik esetben szüneteltettek, mint a vidéki fórumok java részét (Alföld, Tiszatáj), és a különböző pártdokumentumokban nincs nyoma annak, hogy szálláscsinálói voltak miatt. A tisztviselői állás dolga sem csupán azért érdemes a kiegészítésre, mert az 1957-ben háromévi börtönre ítélt Zelk Zoltán szerezte neki még a letartóztatása előtt, az új év elején, ami Fodor András naplójából tudható: ő jegyzi fel január 11-én, hogy találkozott Csoórral, aki „egy kereskedelmi vállalatnál dolgozik napi 10 órát 900 forintért”.³¹ Fontos hozzátenni, hogy ha nincs a következő év októberében kiszabadult Zelk, akkor is támogatóra talált volna. Mozgalmi nyelven szólva: segítő kezét a párt nyújtotta ki felé. Pontosabban: felé is. Történések is ritkán szokták emlegetni, még ritkábban minősíteni azt a módszert – mézesmadzag-politika?, egyik kezemmel ölelek, a másikkal csapok? –, amit az ún. konszolidáció kezdetekor a párt az „ellenforradalom során” kompromittálódott írókkal szemben alkalmazott. Az eljárásmodot az MSZMP KB Tudományos és Kulturális Osztálya és a Művelődésügyi Minisztérium 1957. december 4-i keltezésű közös dokumentuma – cím szerint: *Orbán László és Aczél György javaslatai az MSZMP KB Titkársága számára az irodalmi élettel kapcsolatos kérdésekről, valamint a Titkárság állásfoglalása* – ismerteti. Abból indul ki, hogy „megoldatlan egyes letartóztatott írók családjának és egyes letartóztatásban volt, de szabadon bocsátott íróknak a megélhetése”, s magának a pártnak kell intézkednie, mert fennáll az a veszély, hogy „ezek segélyezésére »Fehér Segély« mozgalom alakul ki”. A régi kérdésre, hogy mi a teendő, a következő válaszokat adják. Javasolják „ezek” adminisztratív munkakörbe, de nem kulturális funkcióba való elhelyezését. Ugyanilyen munkakörben való alkalmazását javasolják azoknak a kompromittálódott íróknak, akik „írói munkásságukból pedig megélni nem tudnak, mert publikálási lehetőséget csak szűk keretek között engedélyezünk számukra”. Egyes esetekben – a feltételekről nem esik szó – azt is elképzelhetőnek tartják, hogy némelyek üzemi könyvtárban, üzemi kultúrotthonban dolgozzanak, és így „a munkássággal közvetlen kapcsolatba kerüljenek”. A javaslatokat a Titkárság két módosítással fogadta el. „1. A letartóztatott írók családtagjainak megélhetéséről gondoskodni kell. 2. Az ellenforradalom alatt kompromittált [sic!] írók [...] nem kulturális területen tisztviselői munkakörbe elhelyezkedjenek.”

Csoóri Sándorra is egy ilyen munkakör betöltése várt – a dokumentumhoz tartozó *Feljegyzés az írók elhelyezésének január 15-ei állásáról* azok közé sorolja, akiknek az elhelyezését a Könyv- és Irodalomügyi Minisztérium vállalta, miután a személyek kiválogatásáról a Művelődésügyi Minisztérium, a Szakszervezetek Országos Tanácsa a pártközpont tudományos és kulturális osztályával egyetértésben döntött. Csak az érdekesség kedvéért, kire várt még könnyűipari munka: Déry Tibornéra, Gáli Józsefnéra, Galgóczi Erzsébetre. Behívták és személyesen megbeszélték velük, miben tudnak a segítségükre lenni: Fekete Gyula, Benjámin László, (F.) Nagy László, Sipos Gyula mellett említődik Gergely Mihály és Lukács Imre, Erdei Sándor és a két Lajos (Kónya, illetve Tamási) is – azzal a megjegyzéssel, hogy „általában örömmel fogadták, illetve fogadják a segítségünket”. És itt következnek a kivételek. Hogy Háyné megpróbált „magas lóról beszélni és szemtelenül viselkedni”. Hogy az elhelyezkedést Vészi Endre és Keszi Imre, Gergely és Lukács, továbbá Fekete Gyula és Reményi Béla nem vállalta, mert indoklásuk szerint „írásból megélnék”. Végül: kiderült, hogy

Eörsiné, Márkus Istvánné, továbbá Csoóri Sándor már dolgoznak, „így elhelyezésükről nem kell gondoskodni”.³²

Az interjúk, önéletrajzi emlékezések árulhatták volna el, hogy Csoóri a lakatosipari munka miatt utasította-e el a könnyűipari segítséget, vagy büszkeségből, önállósága megőrzése érdekében tette. Mindenesetre 1957 nem lehetett a legszegényebb és a legszerencsétlenebb éve. Nemcsak az *Ördögpille* juttathatta jövedelemhez, hanem az az antológia, a *15 fiatal költő 105 verse* is, amelyeknek a kiadását azért javasolta '56 decemberében Csanádi Imre – aki majd a válogatás és a szerkesztés munkáját is végezte –, mert tartott attól, hogy Nagy László és Simon István versei után másokét aligha tudja a Magvető megjelentetni. A helyzet végül kedvezőbben alakult: márciusban eldőlt, hogy Csanády János és Fodor András mellett Csoóri is beadhatja a kötetét³³ ahhoz a – népi írók főhadiszállásának tartott – írószövetségi Magvető Kiadóhoz, ahol Révai József 1957. júniusi országos pártértekezleteti felszólalása szerint egészen addig működött a „fehér segély”.³⁴ A tizenöt költő sorában található Csoóri Sándor mellett Csukás István, Fodor András, Garai Gábor, Kalász Márton, Szécsi Margit, Takács Imre és Tornai József is, azok tehát, akikkel ismét együtt szerepel majd 1964-ben a *Tiszta szigorúság* című antológiában. S a két kötet között ott volt az irodalompolitika feltétel nélküli támogatását bíró, később több mint egy évtizeden át a szocialista elkötelezettség példaként hivatkozott antológia, az 1958-as *Tűz-tánc*. Amelyről már készítése közben elterjedt, hogy „valamiképp ellenkötete lesz” a tizenöt költőt felvonultatónak, a „közéleti lírát” favorizálja az „apolitikussal” szemben. Utóbbi miatt Simon István szabadkozott is az előszóban: „Kár azonban, hogy napjaink közvetlen politikai kérdései kimaradtak verseikből, vagy a közvetlen politikai harc igénye csak itt-ott tűnik fel.” A válogatás meg is kapta a magáét: a Magyar Ifjúság 1958. február 1-jei számában Földeák János fölényesen kérdezte: „Fiaim, mivé züllöttetek?” A két válogatás összehasonlítására Bóka László vállalkozott,³⁵ dicsérve, hogy a *Tűz-tánc* költői „mint a szocialista világnézet vallói s politikai harcosai jelentkeznek”. Sajnálta bár az olyan tehetségek, mint Csoóri Sándor, Fodor András, Szécsi Margit és Takács Imre kimaradását, ám hiányuk ellenére úgy ítélte meg, „ez a tömörülés egészében rokonszenvesebb és indokoltabb: közös cél, egyhevű szenvedély, egymást erősítő harci kedv hitvalló szándéka fogja őket egybe”.³⁶

A kritikák egybehagzottak: mind a *105 vers*, mind az *Ördögpille* alapján Csoóri költészete „politikailag indifferensnek” számított, nem pedig a harcos közéleti líra képviselőjének. E miatt a szerepfelfogása, költői magatartása miatt azonban nem vált kegyvesztetté, noha, nyilván, előnyei sem származtak belőle. A hatalom, a politika iránta tanúsított bizalmának jeleként értékelhető, hogy ott van a szeptemberben induló folyóirat, a Kortárs szerzői között, például Weöres és Pilinszky, Jékely és Mészöly Miklós, Vas István és Nemes Nagy Ágnes vagy éppen Sinka István és Tamási Áron társaságában. De másképp is számítanak, számítanának rá. Az *asztal* című esszéjében körvonalazza, majd a Szokolczaynak adott interjúban részletesen beszámol róla, hogy valamikor 1957 végén vagy '58 tavaszán megkereste Mezei András, aki Benke Valéria művelődésügyi miniszter „keze alatt dolgozott”, hogy „konszolidálni kellene az irodalmi életet”, mégpedig a fiatalokkal kezdve, hisz „ők a rugalmasabbak” – s „az irodalmi élet megújításához kellene két hiteles fiatal író: egy urbánus és egy népies. Az urbánusok címeres embere Garai Gábor lehetne, a népieseké pedig én”. Muszáj más forráshoz fordulni, hogy világossá váljék, a megújítást ki hogyan képzelte el, milyen módon és formában a politika, s milyenben az írók. A forrás: Fodor András naplója. 1957. október 30-án íródik az első bejegyzés arról, hogy felkeresi Garai Gábor az ötlettel: „memorandumot kellene készíteni, s folyóiratot kérni”, s őt, Fodort „mint az ifjak közti legtekintélyesebbet” szeretnék megnyerni az ügynek. A minisztérium jó taktikusként bizonyosan egyetért a gondolattal, Benke Valéria azonban a helyettesét, Aczél Györgyöt bízta meg, hogy tárgyaljon a fiatalokkal. Feltűnő azonban, hogy az ifjak között egyik alkalommal – február 19-én, illetve március 5-én – sincs ott se Garai, se Csoóri. Aczél először így indokolja a döntés elhalasztását: „nem lát garanciákat arra, hogy mi igazából szocialisták vagyunk”. A „mi” a tárgyalók: Csanádi Imre, Tóth László, Simon István és B. Nagy László – az utóbbi nem fél kifejezni aggodalmát: „a futtatott új kurzusköltők megint az új sematizmust, dilettantizmust viszik »diadalra«”. Másodszer Nagy Lászlóval együtt már „népes gyülekezet” ment tárgyalni, ám Aczél – Fodor megítélése szerint – mindjárt játszani kezdte a felháborodottat. „Hol vannak a kommunista fiatalok: Györe, Csepeli Szabó, Hárs György?”, kérdezte, s leszögezte: „nem akarják elkövetni még egyszer azt a hibát, hogy háttérbe szoruljanak azok, akik nehéz időkben a párt mellett határozottan kiálltak”. Természetesen ez a megbeszélés sem hozott semmiféle eredményt – hogy aztán

Mezei András a „tárgyalások” melyik szakaszában akarta megnyerni a folyóirat-indítás ügyének, nem tudható. Az sem, hogy mit takar a napló 1957. november 8-i bejegyzése, miszerint Féja Géza „összeszedte a népi ifjakat”, mégpedig Juhász Ferencet, Nagy Lászlót, Jobbágy Károlyt és Csoóri Sándort. Összeszedte, de miért s mire?³⁷ Akármint is történt, a politika nem ért célt Csoórral – akár Hegedüs András, akár Benke Valéria, illetve Aczél György volt a csábító, az ifjú ellenállt a hatalom kísértésének. A Mezei András közvetítette ajánlatra – fejezi be az interjú a történetet – kiverte a veríték: „Déry, Zelk, Háy Gyula, Fekete Gyula börtönben ül, s közben én egy új kurzus vőfényeként lakodalomba hívom a fiatal írókat. Nem! Ez lehetetlen!” Magamagát a szerepre alkalmatlannak mondva javasolta Váci Mihályt felkérni. Ami meg is történt. Ez a poén annak a folyóirat-alapítási tárgyalásnak a végére is pontot tesz, amelyik végül mégis eredménnyel zárult: a Váci és Pándi Pál szerkesztette (felelős szerkesztő: Illés Lajos) Új Írás elindulásával, 1961-ben. Fodor András 1960. november 4-i feljegyzése: Váci és Illés közlik vele: „egyelőre kútba esett szerkesztősködésem terve”, mert Pándi javaslatát elfogadva nem akarnak írókat alkalmazni.³⁸

Visszakanyarodva 1957. nyár végére, őszére: ebben az időben, akárcsak két évvel korábban, Csoóri ismét egy memorandum aláírói között találta magát, illetve a nevét. Korábban elmarasztalás, büntetés, sújtás járt a MDP és az állami vezetés elleni tiltakozás szervezett jellege miatt – most az utódpart, az MSZMP szervezte kitartó igyekezettel és különböző ígéretekkel az akciót egy világszervezet, az ENSZ ellen. A magyar munkásmozgalom – ha van ilyen – és szocialista pártjai történetének legsötétebb lapjaira való história, ami *A magyar írók tiltakozása az ENSZ ötös-bizottsági jelentés közgyűlési tárgyalása ellen* címet viselő dokumentummal történt. Nincs lehetőség, természetesen, kitérni minden apró, ám fontos részletre, megelégednénk, mint Csoóri Sándor is, az alaphelyzet tisztázásával. Azzal, hogy a tiltakozás napilapokban (Népszabadság, Magyar Nemzet), illetve az Élet és Irodalomban (1957. szeptember 13.) történt közreadása elégséges bizonyíték-e az aláírt dokumentum létezésére. Mert az eredeti levélnek vagy másolatának azóta sem bukkantak a nyomára. Az, hogy volt „aláírási kampány”, s hogy készült felirat, kétségbevonhatatlan, és bizonyos az is, hogy többen aláírták, abban reménykedve, amiről Molnár Miklós Szász Bélához írott, 1957. október 12-i levele beszél: az íróperekben „felmentő, illetőleg nagyon enyhe ítéleteket ígértek a nyilatkozatért cserébe”.³⁹ Mindezek tudatában Kenedi János mégis meggyőződéssel és meggyőző érveléssel állíthatta, hogy „nagyraoszt fikció”, amit a tiltakozással összefüggésben „történelmi ténynek” állít be a sajtó egy része és a történészek egy csoportja, hiszen vagy az Új Magyar Központi Levéltárban, vagy a Művelődési Minisztérium, illetve a Külügyminisztérium irattárában, netán a pártarchívumban csak megőrizték volna az új hatalomnak megkönnyebbülést hozó feliratot. Domokos Mátyással közösen felállított hipotézise, hogy az Írószövetség betiltása után a helyette működő Irodalmi Tanács elnöke és egyben az Irodalmi Alap vezetője, Bölöni György összegyűjthetett ugyan néhány aláírást, „de az írók jó részének nevét egész egyszerűen lemásolta az Írószövetség és/vagy az Irodalmi Alap taglistájáról. Feltevésüket példák egész sorával bizonyítják, külön kitérve Illyés, Szabó Lőrinc, Kodolányi János, Féja Géza esetére, kérdezve, hogyan írhatták alá a nyilatkozatot betegen, vagy mint Sinka István, fél oldalára bénán. Az egész história „felmelegítését” rögtön a rendszerváltoztatás kezdetén egy koncepció erőltetésének és elültetésének tulajdonítja: azt akarják bizonyítani vele, hogy „a népi írók behúzták a farkukat 57-ben, és aláírásaikkal készségesebben adtak reverzalist a hatalomnak, mint az urbánus írók”. Ez esetben ugyan mi szükség lett volna az MSZMP KB 1958-as állásfoglalására a népi írók ellen?! – kérdezi Kenedi.⁴⁰ Felvetésére dühödött és gúnyos válaszok érkeztek: előbb Eörsi Istvántól,⁴¹ aki az *Emlékezés régi szép időkre* című, szamizdatban kiadott memoárjában már pellengérré állította a tiltakozás némely aláíróját, aztán Csurka István jelentette ki: *Kenedi megint akciózik*.⁴² Csoóri Sándor később, két év múlva szólal meg, miután vallatóra fogják: „szinte bizonyos vagyok, hogy nem írtam alá”, jelenti ki a riporternek, hozzátéve, ha másképp volna, „nagyon szívesen megmondanám, mert ezt én nem bűnnek tartanám, hanem félrevezetésnek”. Nyilatkozatnak ennyi elég lett volna, ám ő – Pálffy G. István kivételesen elfogulatlan véleménye szerint is⁴³ – elköveti azt a hibát, hogy nagyon meg akarja magyarázni, miért nem emlékszik pontosan, „és nagyon meg akarja érteni Németh Lászlót és Illyést, bár arról sincs tudomása, hogy ők aláírtak vagy sem”. A *Zsarolás vagy alku?* című írásában⁴⁴ az „öt-hat világégést végigélt” nemzedék két jeles alakjának szerepét indokolja. Ekképp: „úgy gondolták, hogy úgylis a nagypolitika dönti el végső soron, hogy mi történik Magyarországgal, hogy ők igazában csak egy olyan helyzetet tudnak teremteni, amelyekben alku révén természetesen, kiegyezés révén – de egy másfajta élet indulhat el, amelyik az itt lakók java

részének próbál valamilyen életfeltételeket teremteni. Ez nem a szigorú erkölcs világába tartozik, ez a politikai alkuk világába tartozik természetesen, s azt, hogy ezt írók követték el, ez nagyon nehezen feldolgozható az irodalom számára.”

A politikai alkuk természetén töprengve tán kevésbé vette számításba Illyésék egykori, feltételezett céljait, mint amennyire a maga „félig bevallott élete” évtizedeinek eredményeit és kudarcait.

(Folytatjuk)

JEGYZETEK

- ¹ Ld. CSOÓRI Sándor, *Az elhalasztott igazság. Beszélgetések 1971–2010*, Nap, 2011.
- ² Ld. *Irodalmunk egyes kérdéseiről = Irodalom és felelősség*, szerk. SZABOLCSI Miklós, Művelt Nép, 1955, 138–158.
- ³ Irodalmi Újság, 1953. augusztus 1.
- ⁴ FÖLDESSY Gyula, *Csoóri Sándor versei és egy kis ars poetica*, Irodalmi Újság, 1953. október 10.
- ⁵ Ld. HATVANI Dániel, *Tilalomfák árnyékában*, Püski, 1997, 48–58.
- ⁶ NAGY László, *Adok nektek aranyvesszőt*, Magvető, 1979, 35–37.
- ⁷ Ld. STANDEISKY Éva, *Gúzsba kötve*, 1956-os Intézet, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2005, 219.
- ⁸ Ld. *Beszámoló a Magyar Írók Szövetségének közgyűlésén = Irodalom és felelősség... i. m.*, 226–227.
- ⁹ GÖRÖMBEI András, *Nagy László költészete*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2005, 116–120.
- ¹⁰ BODNÁR György, *Juhász Ferenc*, Balassi, 1993, 20–27.
- ¹¹ KISS Ferenc, *Csoóri Sándor*, Magvető, 1990, 13.
- ¹² Idézi: RAINER M. János, *Az író helye. Viták a magyar irodalmi sajtóban 1953–1956*, Magvető, 1990, 160.
- ¹³ SARKADI Imre, *Új feladatok előtt = Uó, Cikk, tanulmányok*, Szépirodalmi, 1974, 632.
- ¹⁴ Ld. STANDEISKY, *i. m.*, 363.
- ¹⁵ Irodalmi Újság, 1955. augusztus 6.
- ¹⁶ Irodalmi Újság, 1955. augusztus 13.
- ¹⁷ *Meditáció a fiataliságról*, Irodalmi Újság, 1955. augusztus 27.
- ¹⁸ *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962*, Kossuth, 1979, 263.
- ¹⁹ ACZÉL Tamás, MÉRAY Tibor, *Tisztító vihar*, JATE, Szeged, 1989, 336–368.
- ²⁰ Ld. RAINER M., *i. m.*, 208.
- ²¹ *Tekintet*, 1993/1–2, 36–41.
- ²² CSOÓRI Sándor, *Rövid megjegyzés Ács Margit egyik szövegéhez. És egy levél = Elveszett utak*, Nap, 2003, 284–290.
- ²³ PÁLFY G. István, *Így lássa Csoóri Sándort – aki látni akarja*, Noran Libro, 2016, 134–135.
- ²⁴ Ld. *A könyvészeti leírás elé = Új Hang repertórium*, Megyei Könyvtár, Debrecen, 1980, 19.
- ²⁵ *Uo.*, 15.
- ²⁶ Ld. STANDEISKY Éva, *Az írók és a hatalom 1956–1963*, 1956-os Intézet, 1996, 41.
- ²⁷ *Uo.*, 93–94.
- ²⁸ Ld. KISZELY Gábor, *Szellem a célkeresztben*, Magyar Egyetemi Kiadó, 2007, 16.
- ²⁹ Ld. STANDEISKY, *i. m.*, 135.
- ³⁰ *Uo.*, 171.
- ³¹ FODOR András, *Ezer este Fülep Lajossal*, Magvető, 1986, I, 470.
- ³² *Zárt, bizalmas, számozott. Tájékoztatáspolitikai és cenzúra 1956–1963*, szerk. CSEH Gergő Bendegúz, KALMÁR Melinda, PÓR Edit, Osiris, 1999, 84–87.
- ³³ Ld. FODOR, *i. m.*, 467., 481. és 515.
- ³⁴ Ld. RÉVÉSZ Sándor, *Aczél és korunk*, Sík, 1997, 77–78.
- ³⁵ BÓKA László, *Egy lírikus nemzedék*, Valóság, 1959. január.
- ³⁶ Idézi és ld. MURÁNYI Gábor, „Az irodalomban nincs légtér”. *Évkönyv*, 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutató Intézete, 1995, 4, 139–144.
- ³⁷ Ld. FODOR, *i. m.*, 512., 534–535., 539.
- ³⁸ *Uo.*, 735.
- ³⁹ Ld. *Irodalmi Újság. 1957–1989*, Argumentum, 1993, 20.
- ⁴⁰ KENEDI János, *Októberi rémálom*, Magyar Hírlap, 1991. október 24.
- ⁴¹ EÖRSI István, *Mit állít Kenedi János?*, Magyar Hírlap, 1991. október 25.
- ⁴² CSURKA István, *Kenedi megint akciózik*, Új Magyarország, 1991. október 29.
- ⁴³ Ld. PÁLFY G., *Így lássa... i. m.*, 159.
- ⁴⁴ PÁLFY G. István, *Zsarolás vagy alku?*, Népszabadság, 1993. január 23.

LOIS VIKTOR, Éremarc fürdik mosolyában, 2014; Fejköszörülő, 2015

JUHÁSZ ANDREA (1973) Budapest

JUHÁSZ ANDREA

Regény az internáltságból

A Felleg a város felett keletkezése,
szövegváltozatai, kompozíciója

Az 1914–18-as nagy háború a 20. század első, mindent átalakító traumája volt – senki és semmi nem maradhatott ki belőle. A majdnem öt évig tartó öldöklés Európa társadalmait, közösségeit, az egyes embert, a szellemi teljesítményeket és a gazdasági viszonyokat is megváltoztatta. Mindezt azonban 1914 nyarán, a hadüzenetek idején, a mozgósításkor még senki sem tudhatta. Az emberiség másra számított, azt hitték sokan: csupán néhány hónapig tartó „villámháború” vette kezdetét. Ezért is voltak jó páran, akik rohantak önként is a frontra, bár mások, épp ellenkezőleg, azt keresték, hogyan maradjanak ki. Közülük nem mindenki volt annyira szerencsés, mint Romain Rolland: őt a biztonságos Svájcban érte a háború kitörése. Akadt, aki egészen meglepő stratégiát talált ki: Karinthy Frigyes például első rémületében kivetette a vakbelét a kor leghíresebb sebészprofesszorával, a bélvarrógép feltalálójával, Hüttl Hümérrel, mert úgy számította, a lábadozás végére a háborút is befejezik, és ő megússza a behívót és a katonáskodást.¹

A háborúról szóló egyik legismertebb magyar irodalmi mű, Kuncz Aladár önéletrajzi *Fekete kolostora* különleges szempontból ábrázolja a világégést: az internált civilek szenvedéseinek története ez. A középiskolai tanár Kuncz az 1914-es nyarat is – ahogyan 1909 óta mindegyiket – Franciaországban töltötte. A *Fekete kolostorban* az áll, hogy a mozgósítás hírére Kuncz szó szerint futva indult haza a kis breton fürdőhelyről, Carantecből. Már késő volt, csak Párizsig jutott, és nem sikerült elérnie egyetlen, Monarchiába induló vonatot sem. A Franciaországban rekedt ellenséges állampolgárok internálását így nem tudta elkerülni.² Igaz, protekcióval szert tett ugyan Párizsra szóló tartózkodási engedélyre, ami talán egész más folytatást is lehetővé tett volna a számára, Kuncz azonban nem élt vele. Ferenczi Sárinak írt levelében döntését azzal indokolja, hogy nem volt pénze, ezért nem maradt Párizsban.³ Ugyanakkor barátja, az éppen ekkor megismert Németh Andor kissé másképpen emlékszik majd Kuncz internálásba kerülésére az 1950-es évek elején született *Emlékiratok* című művében.⁴ Németh szerint, miután Kuncz úgy okoskodott, hogy harcolni semmiképpen sem szeretne a németek oldalán a franciák ellen, inkább választotta az internálást, ami akkor csupán pár hónapnyi kellemetlenségnek és mindenképpen a kisebbik rossznak tűnt a helyzetükben. Már csak azért is, mert a hatóságok azzal a – később hamisnak bizonyult – ígérettel kecsegtették őket, hogy az internálásból semleges országba engedik majd tovább az ellenséges állampolgárokat. Ha valóban így történt, Kuncz döntése is egyfajta tudatos kimaradási kísérletnek tekintendő.

Kuncz Aladár tehát Franciaországban rekedt. Kimaradt a harcokból, ám a háborúból nem – az ő osztályrésze az internáltság, az ártatlanul elszenvedett, közel öt évig tartó fogság lett. Ennek az emlékirata a *Fekete kolostor*. E fontos könyv egyszerre tartalmazza – többek közt – az egyénnek a történelemmel szembeni drámai kiszolgáltatottságát, a magyar nyugatos értelmiség frusztráltságát, a békebeli úri osztály tagjainak találkozását az egyszerű emberekkel. Sőt, tágabb értelemben a Monarchia és benne Nagy-Magyarország hatyúdalát, a birodalom utolsó megfogalmazását is magába foglalja, mintegy a belle époque tragikus lezárásaként. 1931-es megjelenését követően ugyanakkor a nagy közös élmény, a háború általuk át nem élt, szinte egzotikus oldalára vethettek pillantást a *Fekete kolostorban* az olvasók.

Kuncz Aladár életműve nem csak a legmagasabbra értékelt *Fekete kolostorból* áll. Kuncz kritikus, szerkesztő és jelentős irodalomszervező is volt, a *Fekete kolostoron* kívül pedig a regénytrilógiának szánt, de torzóban maradt *Felleg a város felett* is az ő szépirodalmi alkotása. Utóbbi a cím első két betűjén túl is mutat párhuzamokat a háborús emlékirattal. Egy időben, közel egymáshoz jelentek meg könyv alakban (1931), és mindkét mű a félmúlt problémáinak feldolgozására vállalkozik. Mint erről lesz még szó, jó okkal gondoljuk azt, hogy szerzőjük nagyjából egy időben dolgozott mindkettőn.

A *Felleg a város felett* című regény először folytatásokban, az Erdélyi Helikon 1929–30-as számaiban jelent meg.⁵ A lap szerkesztője ekkor Kuncz Aladár volt. Az utolsó publikált fejezet végén ez olvasható: „[v]ége az első résznek”⁶. A második részt azonban már nem közölték soha. A folyóiratban addig megjelent szöveget 1931 őszén, nem sokkal a *Fekete kolostor* publikálása és Kuncz halála után megszerkesztve, könyv formában kiadta az Erdélyi Szépmíves Céh.⁷ A kiadó ekkor rövid bevezetővel látta el a művet. Utóbbi szerint a könyv megjelentetése kegyeleti gesztus.⁸ Elmondták továbbá, hogy egy regénytrilógia első darabjáról van szó; hogy a második és harmadik rész nem készült el, ám ez a befejezetlenül megjelentetett mű mégis olvasható teljes regényként. Egyszerre kapta kezébe tehát az olvasó a frissen felfedezett írónak, a nagy sikerű háborús emlékirat szerzőjének egy újabb művét, és szembesült azzal a veszteséggel, hogy sohasem ismerheti meg a folytatást, a regénytrilógia két befejező részét.

A megjelenést követő kritikák – Kovács Lászlóét kivéve – nem dicsérték a művet.⁹ Megállapították, hogy a regény szerkezete aránytalan, érthetetlenek a különböző részek hangnem- és stílusváltásai, a főhős a regény végére teljesen valóságosvá válik, az olvasó pedig elveszíti érdeklődését, hogy életét kövesse. Azért erényei is vannak a műnek: Halász Gábor felhívja a figyelmet arra, hogy a regény első felét kitevő kisvárosi miliő és társadalomrajz ígéretes, hogy jól felépített jelenetek sora mutatja be a háború előtti magyar városi elit egyes rétegeit: a középiskolai tanárokat és a vármegyei arisztokráciát, a hangnem pedig helyenként mikszáthian anekdotikus.¹⁰ Ez a városi társadalom az, ami a konfliktusaival együtt eltűnik a regény felénél, és átadja a helyét a középiskolai igazgató főhős és a főispán ifjú leánya között fellángoló szerelem történetének; a 19. századi ízü lélektani romantika keveredik itt kissé giccsbe hajlóan dekadens, ugyanakkor szimbolistának tűnő elemekkel. Ráadásul a történet nem fut ki sehova: sem a főhős, Szentgyörgyi Tamás nagy életproblémái, sem a felvezetett társadalmi konfliktusok – a felekezetieskedés, az arisztokrata korlátoltság okozta provincializmus – nem oldódnak meg. A sikerületlenség fő okát az elemzők a mű befejezetlenségében látták. Ezzel nagyjából meg is cáfolták a kiadó optimizmusát.

A regény keletkezéséről Kovács László, az Erdélyi Szépmíves Céh munkatársa, a mű kiadói szerkesztője és egyben egyik első kritikusa ezt írja: Kuncz Erdélyben hosszú évekig csupán szerkesztéssel és irodalomszervezéssel foglalkozott, de élete utolsó periódusában befelé fordult, és megírta háborús emlékiratát, valamint a Kolozsváron játszódó regényét.¹¹ Az ő tanúsága szerint tehát a két nagyepikai mű – ahogy a bevezetőben már utaltam rá – nagyjából egy időben, talán párhuzamosan vagy gyors egymásutánban, a húszas évek végén keletkezett. A Kuncz-filológia az ő nyomán máig ezt a datálást fogadta el – legalábbis semmilyen ennek ellentmondó információt nem kutatott fel. Kovács állítását két okból is helytállónak vélték: egyrészt mert az adott időszakban – Kuncz utolsó éveiben – ők valóban közeli munkakapcsolatban voltak, így feltételezhető volt, hogy a művek születésének is tanúja lehetett, másrészt pedig logikusnak tűnt, hogy a kvázi Kolozsváron játszódó *Felleg a város felett* ötlete a húszas években már ott élő, az erdélyi irodalomért dolgozó szerző fejéből pattant elő, sőt, hogy elsősorban az ottani, erdélyi olvasóközönségnek is szánta a művet. Előzményként mind ez idáig egy novellát, az 1925-ben a kolozsvári Ellenzékben publikált *Az államtitkár látogatása* címűt emlegette a szakirodalom.¹² A középiskolai óralátogatási jelenetet elbeszélő mű motivikusan kapcsolódik a *Felleg a város felett*-hez, ráadásul a regény erdélyi születésének említett hipotézisébe is jól illik.

A regény keletkezési idejének kérdését mindamellet problémássá teszi az a – szakirodalom által eddig figyelembe nem vett – rövid portré, ami 1922-ben jelent meg a nem sokkal korábban elindult Pásztortűzben.¹³ A kis írás a lap leendő szerzőjeként mutatja be Kunczot, akinek terveiről a következőt tárja az olvasók elé a cikk szerzője, Tövisi Géza: „készülőben van egy nagyobb terjedelmű, éppen Kolozsvárról szóló, reprezentánsnak ígérkező regénye”¹⁴. Aligha vonatkozik ez a megjegyzés másra, mint a *Felleg a város felett*-re. Kuncz eszerint 1922-ben – amikor még Budapesten élt – már dolgozott a művön.

Mint említettem, a *Felleg a város felett* egy regénytrilógia nyitó része. Az olvasókat természetesen mindig is foglalkoztatta, hogy vajon miképpen folytatódott volna a mű, hogyan fordult volna jobbra, esetleg rosszabbra a város és a főhős félbehagyott, el nem rendezett sorsa. Az „Oltváron”, valójában Kolozsváron játszódó regény cselekménye 1913 szeptemberében, a tanév első napján kezdődik. Az idegenből érkező új iskolaigazgató első konfliktusait, lángoló szerelmi életét karácsonyig követjük nyomon. Mármost a folytatásban – többen úgy vélték – alighanem a háború időszaka

LOIS VIKTOR, Cukorasszony fekszik a cukorstrandon, 2017, Zong Ye Múzeum, Tajvan

kellett, hogy következzen, a trilógia vége pedig már a Trianon utáni Erdélyt kellett volna, hogy bemutassa.¹⁵ A címben szereplő *felleg*-motívumot a harmincas évek eleje óta úgy értelmezték, hogy az az Erdély elcsatolását megelőző helyzet metaforája. Nos, e feltételezésekhez képest tudunk némi meglepetéssel szolgálni a következőkben.

Szerzőnk egy 1927-es cikkében az irodalmi szövegek különös sorsáról gondolkodik.¹⁶ Többek között arra mutat rá: jóval több mű tűnt el végleg vagy vár valahol a felfedezésre, mint amennyit ismerünk. A Kuncz-életmű egy része is az ilyen különös sorsú szövegek közé tartozik. A Kuncz Aladár Összegyűjtött Munkái címen az Országos Széchényi Könyvtár és a Kriterion közös kiadásában folyamatosan megjelenő életműsorozat harmadik köteteként immár megjelent a *Felleg a város felett* című regény. A kiadás előkészítése közben a mű mindmáig nem ismert töredékei bukkantak elő Jancsó Elemér kolozsvári irodalomtörténész hagyatékából, amelynek nagy részét az Országos Széchényi Könyvtár őrzi.¹⁷ Előkerült az eddig ismert szöveg gépiratának nagy része, másrészt felbukkant egy kéziratköteg, amely döntő hányadában a soha el nem készültnek hitt folytatást tartalmazza – sajnos, csak töredékesen. Bár úgy tűnik, a gépiratos szöveggel sem foglalkozott mostanáig a Kuncz-filológia, az igazi újdonságot a kézirat szöveg jelenti. Az eddig nem ismert szöveg, amelynek még létezését sem tételezték fel, a ránk maradt kéziratban összesen 69 oldalt tesz ki.¹⁸

A kézzel írott oldalak, négy kivételével, középen felül ceruzás sorszámmal vannak ellátva. Ezek az oldalszámok nyilván eggyessel kezdődtek – az első megtalált oldal azonban a 33. sorszámu –, és a 225-ös az utolsó meglévő számozott lap. A számozatlan további négy oldalon minden kétséget kizáróan a regény további folytatása, azaz a harmadik rész töredéke látható. Az utolsó számozott lap, a 225-ös alján két, alapvetően fontos információ olvasható. Az egyik: „vége a második résznek”, a másik a bejegyzés dátuma: 1917. január 10. Mindkét adat jelentősen módosítja a regény születésével kapcsolatos eddigi elképzeléseinket: ránk maradt a korábban meg sem írtak hitt második rész egy töredéke, sőt, még a harmadik részből is fennmaradt pár oldal; bebizonyosodott továbbá, hogy a mű ötlete és annak első változata még a háború, a francia internáltság idejében, nem pedig a húszas évek Erdélyében született.

A *Fekete kolostor* referenciális vagy fikcionális jellegével kapcsolatban különböző elképzelések léteznek – a *Felleg a város felett* kézirat-töredékének ismeretében a másik mű azon részei is biztosabban a valósághoz kötődőnek látszanak, amelyekben arról kapunk hírt, hogy az elbeszélő regényírásba kezdett. A XI. fejezet 2. részében az 1915. év novemberi eseményeknél járunk. Ekkorra a foglyok belakják Noirmoutier erődjét, Kuncz és társai az „5-ös” toronyszobájába veszik be magukat. A szoba „ura” Maravics, lakótársai pedig Németh Andor és Kuncz Aladár. Az ott töltött minden napokról olvassuk a következőt: „[Maravics] Külön kis asztalt készíttetett számunkra, a három szalmazsákból nappal díványt alakítottak, ez elé állíttatta az asztalokat; tintát, tollat, papírt készíttetett rájuk, s nekünk Németh Andorral dolgozni kellett. Németh Claudel-darabokat fordított, én meg regény írásába fogtam.”¹⁹ Később az erődöt meglátogató börtön-főfelügyelő kérdésére válaszolja az entellektüel főlényével Kuncz, hogy regényén dolgozik, azért nem megy sétálni.²⁰ Ez a regény pedig a fentiek alapján igen jó eséllyel a *Felleg a város felett* első változata volt.

Az előkerült kézirat a regény tervezett struktúrájáról is szolgál némi információval. Jelenlegi ismereteink alapján látjuk, hogy Kuncz már a kezdetekben legalább három részt tervezett. Hogy a most megismert 69 oldalnyi szöveg mekkora részét tette ki a regénynek – ezt nehéz megítélni. Egy nemrég megjelentetett, korábban nem ismert Kuncz Aladár-levél alapján tudjuk, hogy szemben a korábbi, éppen a *Fekete kolostor*-ból származó információval, egy fogolytársának cipőtalpába rejtve Kuncz nem két novellát,²¹ hanem csak egyet, mellette viszont egy gépelt regényfejezetet küldött haza.²² A regényről egyébként további információkat is megoszt ekkor barátjával: még nincs készen vele, tanácstalan, hogy mit fog kezdeni a művel, aminek terjedelme ekkor 350-400 oldal.

A kézzel írott lapok tartalmát vizsgálva rögzítsük, hogy azok főként a korábban nem létezőnek hitt folytatáshoz tartoznak. Mindamellét az első hat kéziratlap – tartalma alapján – az ismert, kiadott első rész első változatának látszik: ez jelentős átdolgozáson ment át a későbbiekben. (A kéziratban semmi sem jelzi az első rész végét.) A főbb szereplők karaktere, a helyszínek, az események fő iránya, hangulata ugyanaz, a szövegben azonban mondatnyi terjedelmű azonosság sincs, az események körülményei, részletei, sőt még a szereplők nevei is mások a megjelent változatban – már a főhős sem Szentgyörgyi, hanem Pór Tamás az első verzióban. Ha sor került volna a második (és harmadik) rész kiadására a szerző életében, vélhetően azokban is komoly változtatásokat eszközölt volna Kuncz.

Hogy miként folytatódik a most megtalált kéziratban az oltvári iskolaigazgató története? Az első rész szerelmi történetének végén a főispán lányát feleségül kényszerítik egy fiatal erdélyi arisztokratahoz. (Pór) Tamás a második rész elején hamar túleszi magát a csalódáson, és most már a városi politika igazgatója. Barátaival polgári radikális irányú ellenzéki „pártot” szervez, indulnak a „városatya”-választáson, és győznek is. Ott vagyunk az új közgyűlés nyitónapján, ahol az ellenzéki képviselők sorra terjesztik elő szociális javaslataikat. Az első politikai győzelmek leírása után sajnos 57 oldal hiány következik a kéziratban, az itteni történéseket csak a következményeikből lehet rekonstruálni. Amikor újra föl vesszük a történet fonalát, Tamást a báli szezon nagy eseményére, a jótékonyági célt szolgáló farsangi bálra, az úgynevezett „Virágbazárra” rángatja el egyik kollégája. A rendezvényen a főhős passzívan szemléli a felvonuló városi establishmentet. Kiderül a párbeszédéből és utalásokból, hogy az előző fejezetek alatt az igazgató olyannyira kiheverte arisztokrata szerelmének elvesztését, hogy megnősült, elvette Adélt, a zsidó gázgyárigazgató szép lányát. A „Virágbazáron” azonban nem együtt jelennek meg, a feleséget ugyanis épp az előző napokban megszóktatta egy ifjú huszártiszt. Tamás ezen túl az iskolában is nehéz időszakot élt át – a klerikális államtitkár látogatta meg az intézményt, és fegyelmet helyezett kilátásba a renitens igazgató ellen. Azt viszont olvashatjuk, hogy a bál után nem sokkal Tamás Budapestre utazik, hogy elégtételt vegyen a feleségszóktató tisztén. A párbaj lezajlik, meglepetésre az ifjú tanár sebesíti meg súlyosan a huszártisztet, közben pedig kiderül, az államtitkár megbukott, utóda Tamás progresszív szemléletű mentora lett. A politikából – a városi életben elszenvedett kudarcok és vereségek miatt – épp kiábrándult igazgató a nyári szünetben Franciaországba indul egy kolléga-barátjával. Párizsból egy breton faluba utaznak tovább, ahol „népünnepet” szerveznek egy ott nyaraló magyar íróval, pihennek, napoznak, úszkálnak a tengerben, Tamásnak egy lengyel kamaszlány udvarol gyermeki kedvességgel, de ő egy érett asszonnyal kezd futó kalandba. A tökéletes idillnek azonban a hadüzenet és a mozgósítás híre véget vet. Tamás a baráttal és a magyar íróval meg egy hozzájuk csatlakozó némettel futva indul Carantecből, hogy elérje a párizsi vonatot. Itt ér véget a második rész. Az enklávészerű provincializmusban élő regionális elit körében megélt enyhén pikareszkizű „kalandok” ilyen módon futnak bele a nyári franciaországi vakációval egy erősen önélet-rajzinak tűnő cselekménybe, aminek egyes elemeit a *Fekete kolostor*ban is viszontlátjuk.

A harmadik részből, mint említettem, egyelőre csupán négy oldal került elő. A két külön epizód mindegyike két lap terjedelmű. Az elsőben Tamás és barátja taxival kitérnek a párizsi pályaudvarra, hogy felszálljanak az őket internálásba szállító vonatra: a felszállás közben egy rövid affér ráébreszti a főhőst, hogy polgári életének vége. (Magyar úrinőknek segítenek a csomagokkal felszállni „inkognitóban”, ezek pedig pénzt adnak a francia munkásnak nézett férfiaknak.) Majd a következő két lapon valahol, a fogság egy helyszínén ugyanez a két szereplő – két további személlyel – beköltözik egy apró szobába. A szoba padlóján ürülék van, azt kell eltakarítani – a takarításban az események hatására teljesen magán kívül lévő Tamás nem bír részt venni, két egyszerű munkás fogoly dolgozik. Világos, hogy az önéletrajzi ihletésű *Fekete kolostor* világában vagyunk, anélkül, hogy az említett jelenetek abban is szerepelnének.

Az eddig elmondottakból is nyilvánvaló: a kézirat előkerülése egészen új perspektívába helyezi a *Felleg a város felett* című regényt. Megerősítést nyert, hogy Kuncz – egy adott időszakban mindenképpen – trilógia írására készült. A töredékes kézirat átrajzolja a mű kompozíciójáról, a főhős alakjáról, a regény rétegeiről alkotott képünket. Láthatjuk, ahogy az első részben az ifjú, művészambíciókkal, nyugatias kultúrával és általános elvekkel rendelkező iskolaigazgató a város klerikális és arisztokrata vezetőivel kerül ismeretségbe és részben konfliktusba. A most előkerült folytatásban már a város dzsentri, de különösen a polgári vezető rétegével, a politika és közigazgatás irányítóival, a gazdagabb polgárokkal kerül kapcsolatba, adott esetben ellentétbe. Mindkét vezető társadalmi rétegnek meg akar felelni (ennek szimbóluma, hogy beleszeret előbb a főispán, utóbb a gyárigazgató lányába). Ugyanakkor minden konfliktusában elbukik. A mű egy rétegében Kuncz a háború előtti magyar világot mutatja be, a magyar vidéket, a kisvárost, ahol hiába van az európai műveltségű jobbát akarás, nincs kiút a provincializmusból. A harmadik részben vélhetően főleg a fogság témájáról lehetett (volna?) szó.

Említettem, hogy a megjelent első rész kritikusai a mű aránytalanságát kifogásolták, illetve azt, hogy a cselekményben nincsenek végigkövetve a társadalmi jellegű konfliktusok. Ezt kissé korrigálja a megtalált folytatás, még ebben a töredékes formájában is. Itt ugyanis kiegészül a társadalmi tabló, a szerző továbbviszi a közéleti konfliktusok fonalát. Ugyanakkor folytatódik a főhős viharos, romantikus szerelmi élete is. Ha stendhali mélységeket nem is érünk el, az előkerült folytatással

LOIS VIKTOR, *Tetováló gép*, 2016 (MODEM-archívum);
Stációk 8.2., 2017 (MODEM-archívum)

Tamás jóval kidolgozottabb, összetettebb karakterré válik. Az is nyilvánvalóbbá lesz, hogy a regény legfőbb témája a főhős személyiségének ábrázolása. Szentgyörgyi – a kéziratban még Pór – lelki reakcióinak, érzelmeinek, belső vívódásainak végső tétje az adott közegben, társadalomban lehetséges legnagyobb szabadság és függetlenség elérése és megtartása. A kezdetektől meglehetősen szabad iskolaigazgató elveszített harcaiból egyre megerősödve jön ki, szerinte minden külső elköteleződés csak akadálya az igazi szabadságnak, ami egyfajta új morál megszületésével együtt válik majd megingathatatlan erejévé.

A *Fekete kolostor* alapján is látjuk, hogy Kuncz alapvetően lírai alkat, és bár prózát ír, műveiben a valóság és élet hangulati és érzelmi aspektusai kerülnek előtérbe: lírai diszpozíciókat, hangulatokat ábrázol. A *Felleg a város felett*-ben sem a külső eseményeken van a fő hangsúly, hanem azoknak a szereplőkre, különösen a főszereplőre tett hatásain. A külső valóság is elsősorban érzelmi benyomások formájában van jelen. Ezért nem részletezi különösebben az elbeszélő az egyes regénybeli események körülményeit, inkább azoknak a szereplők lelkivilágára gyakorolt hatását, a rájuk adott lelki reakciókat mutatja meg. Ezek az aránytalanságok okozzák, hogy – a kinyomtatott első részben éppúgy, mint a kézirat szövegben – a belső kétségei között vergődő főhős tétovának, elveszettnek tűnik.

Végére jutott-e Kuncz akár a fogságban, akár később a trilógia első változatának? Erre jelen ismereteink alapján nem tudunk választ adni. Elképzelhető, hogy már Franciaországban felhagyott a tervvel, mert maga sem tudta, hogyan végződik a fogság és a háború.

Önmagában fontos tudnunk, hogy Kuncz rendszeres írói tevékenységet végzett a fogságban. A háború előtt biztos polgári állással bíró Kuncz szabadságát, egzisztenciáját egy pillanat alatt veszítette el a háború kitörésekor – ez a teljes polgári megsemmisülés ugyanakkor felszabadította és ténylegesen elindította őt az áhított művészi pályán. Nemcsak a témát adta a kezébe, hanem a folyamatos alkotás lehetőségét is, ami a fogságban a szellemi túlélést is jelentette.

Most már biztosnak tűnik, hogy a *Felleg a város felett* és a *Fekete kolostor* első verziója egyaránt a háború, a fogság alatt készült, és azután még mindkettő mintegy tíz éven át, párhuzamosan érlelődött. A két mű között motívumszintű összefüggés is van. A kézirat második részének végén olvasható franciaországi nyaralás epizód sok elemében megegyezik a *Fekete kolostor* első fejezetében olvasható eseményekkel. Ma eldönthetetlen, hogy ezeknek milyen kapcsolódásuk van Kuncz tényleges élményeihez. A kéziratrészletben a nyaralásnak egyfajta impresszionista ábrázolását kapjuk, érzelmes hangulatokra, az érzelmi és érzelmi benyomások megjelenítésére fókuszál a szerző, a *Fekete kolostor* megfelelő részében viszont az otthonosság illúziójának szétrobbanása, az ártatlan, barátságos magyarok ellenségévé válásának bemutatása, a belle époque utolsó pillanatainak drámai bemutatása kerül a középpontba. Kuncz nyilván a *Fekete kolostor* írásakor is szelektál és kiemel, hangsúlyossá tesz, motívumokat értelmez. Mindkét mű publikálás előtti javítása, átírása nyilvánvalóan a húszas évek végén történt, ahogy arra Kovács László is emlékezett. Lehetséges, hogy a regényváltozaton dologozott korábban Kuncz, ugyanis azt kezdte korábban, 1929-ben publikálni. Viszont talán azért nem folytatódott a *Felleg a város felett* közlése, mert a munka közben a szerző arra a következtetésre jutott, hogy a fogság története önmagában is elég drámai egy nagyszabású epikai műhöz, így véglegesíthette előbb a *Fekete kolostor* szövegét. A *Felleg a város felett* feltételezett harmadik részének kidolgozására pedig talán már nem maradt ideje.

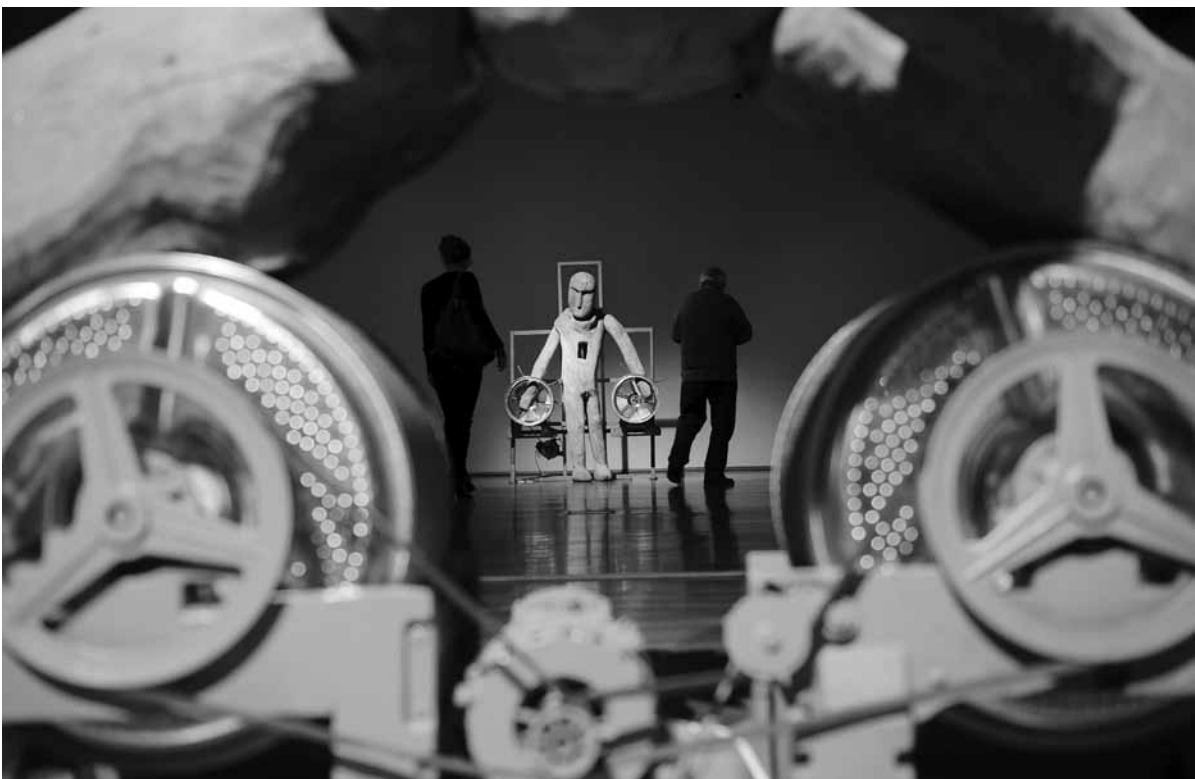
A *Fekete kolostor* egyik rétege arról a küzdelemről szól, ahogyan a főhős a fogság körülményei között próbálja megőrizni autonómiáját, intellektuál viszonyulását az őt körülvevő világhoz, és leginkább szellemi szabadságát. Maga Kuncz a fogságban folyamatosan feljegyzéseket készített az eseményekről, benyomásairól, a fogolytársakról. Belekezdett egy regénybe, ami a *Felleg a város felett* első változata volt – amelynek témája (a magyar vidék ábrázolásán kívül) éppen a függetlenség és szabadság kiküzdése, megtalálása, még Pór (Szentgyörgyi) Tamás internálásba kerülése előtt.

A most megtalált kéziratrészletek egyrészt megcáfolják a korábbi feltételezést, hogy a *Felleg a város felett* ötlete, koncepciója a húszas évek folyamán Erdélyben élő, tevékenykedő Kunczban született meg. (A regény első részének közreadása idejére ugyanakkor érvényes az adott kontextushoz kötődő intenció és értelmezés, amely már szorosan kötődik az akkori erdélyi léthelyzethez.)

Kuncz Aladárt a nagy háború embertelen, kiszolgáltatott helyzetbe kényszerítette – sajátos módon éppen az általa tisztelt kultúra és civilizáció vetette ártatlanul fogságba. Ebben a rabságban hzagondolt, és megpróbálta a háború előtti világot átfogni, irodalmi művé alakítva megérteni. Ezzel ráértett arra a nagy témára is, ami a háború utáni életét fogja majd megszabni.

JEGYZETEK

- ¹ NAGY Lajos, *A menekülő ember*, Magvető–Szépirodalmi, Budapest, 1977 (30 év), 11.
- ² KUNCZ Aladár, *Fekete kolostor*, kiad. JENEY Éva, Kriterion–Országos Széchényi Könyvtár, Kolozsvár–Budapest, 2014 (Kuncz Aladár Összegyűjtött Munkái, I), 31–58.
- ³ KUNCZ Aladár, *Levelek (1907–1931)*, kiad. JANCsó Elemérné MÁTHÉ-SZABó Magda, jegyz. JUHÁSZ András, Kriterion, Bukarest, 1982, 23.
- ⁴ NÉMETH Andor, *Emlékiratok = N. A., A szélén behajtva*, s. a. r. RÉZ Pál, Magvető, Budapest, 1973, 583.
- ⁵ KUNCZ Aladár, *Felleg a város felett*, Erdélyi Helikon, 1929, 530–539., 629–640., 725–737., 816–823., 1930, 57–72., 144–154., 227–240., 321–329., 408–421., 498–520.
- ⁶ KUNCZ Aladár, *Felleg a város felett*, Erdélyi Helikon, 1930, 520.
- ⁷ KUNCZ Aladár, *Felleg a város felett*, Kolozsvár, Erdélyi Szépmíves Céh, 1931.
- ⁸ Kuncz Aladár halála megrendítette a kolozsvári és az erdélyi irodalmi életet, és a szélesebb olvasóközönséget Erdélyben és Magyarországon is. A *Felleg a város felett* kiadása mint kegyeleti gesztus ennek természetes következménye.
- ⁹ KOVÁCS László, *Felleg a város felett*, Erdélyi Helikon, 1931, 725–727.; RÉDEY Tivadar, *Kuncz Aladár: Felleg a város felett*, Protestáns Szemle, 1932/12, 775–777.; HALÁSZ Gábor, *Felleg a város felett*, Napkelet, 1932, 204–205.; KRISTÓF György, *Két kolozsvári regény*, Budapesti Szemle, 1932, 474–477.; TÖRÖK Sophie, *Felleg a város felett*, Nyugat, 1932/17.
- ¹⁰ HALÁSZ Gábor, *Felleg a város felett*, Napkelet, 1932, 204.
- ¹¹ KOVÁCS László, *Felleg a város felett*, Erdélyi Helikon, 1931, 725–727., 725.
- ¹² KUNCZ Aladár, *Az államtitkár látogatása*, Ellenzék, 1925. január 11., 11–12. Kötetben: Uő., *Egy márványdarab*, kiad., FILEP Tamás Gusztáv, VARGA Ágnes, Kriterion–Országos Széchényi Könyvtár, Kolozsvár–Budapest, 2015 (Kuncz Aladár Összegyűjtött Munkái, II), 149–154.
- ¹³ TÖVISI Géza, *Kuncz Aladár*, Pásztortűz, 1922/36., 319.
- ¹⁴ Uo.
- ¹⁵ Lásd erről: POMOGÁTS Béla, *Kuncz Aladár*, Kriterion, Kolozsvár–Bukarest, 2001 (Kriterion Közelképek), 197. és BÁGYONI SZABó István, *Sorok a Felleg a város felett újrakiadása ürügyén = Kuncz Aladár, Felleg a város felett*, Kráter, Pomáz, 2004 (Re-Vízió, 2), 242–243.
- ¹⁶ KUNCZ Aladár, *Az irodalmi siker titkaiból*, Ellenzék, 1927. április 18., 16.
- ¹⁷ *Kuncz Aladár kéziratok. Jancsó Elemér hagyaték*, OSZK Kézirattár, Fond 399.
- ¹⁸ A korábban ismert regény és a most előkerült kéziratot szöveg együtt jelent meg. Lásd: KUNCZ Aladár, *Felleg a város felett*, kiad. JUHÁSZ Andrea, Kriterion–Országos Széchényi Könyvtár, Kolozsvár–Budapest, 2016 (Kuncz Aladár Összegyűjtött Munkái, III).
- ¹⁹ KUNCZ Aladár, *Fekete kolostor*, kiad. JENEY Éva, Bp., Kriterion–Országos Széchényi Könyvtár, Kolozsvár–Budapest, 2014 (Kuncz Aladár Összegyűjtött Munkái, I), 257
- ²⁰ Uo., 260.
- ²¹ Erről lásd: JUHÁSZ Andrea, *Kuncz Aladár írói törekvései az Egy márványdarab című novella tükrében = A hajnal frissessége. Esszék, tanulmányok, versek Láng Gusztáv tiszteletére*, szerk. FÜZFA Balázs, SUP, Szombathely, 2006, 170–181.
- ²² KOSZTOLÁNCZY Tibor, NEMESKÉRY Erika, *Egy márványdarab*, Kortárs, 2016/7–8., 108–115. A szerzők egy korábban nem ismert – Laczkó Géza hagyatékában talált – Kuncz-levelet közölnek. Ezt a franciaországi internálásból küldte Kuncz, rajta december 29-i dátum szerepelt. Feltehetően 1916-os küldeményről van szó, tartalma az 1917-ben a Nyugatban megjelent *Egy márványdarab* című novella kézírata és – ugyanazon a papíron – egy rövid, Laczkónak szóló levélüzenet volt.

TANOS MÁRTON

A befogadás kínjai

Művészetproblematika Krusovszky Dénes

Múzeum, nappal és *Múzeum, éjjel* című verseiben

TANOS MÁRTON (1986) Budapest

MÚZEUM, NAPPAL

*Ahogy a tárgy küzd a térrel,
ezért vagyok itt én is,
fogadásokat kötök, melyik bírja tovább.*

*A fehér falak szorongó jólneveltségében
a puszta forma perverz öröme,
miközben komótosan meglóbálja magát.*

*Az acél, a kátrány a zománccfesték.
Köszönettel tartozom azért,
hogy könnyebben bomló anyagból vagyok.*

MÚZEUM, ÉJJEL

*Az anyag sötét önarcképe,
nem igaz, hogy nem mutat
meg semmit önmagán túl.*

*Elképzelem ezt a termet
éjszaka, ahogy a sötétben
egyszer csak felragyog a sötét.*

*A kátrány hirtelen megszólal,
és amit akkor rólunk állít,
azt jobb lenne meg sem hallani.*

„Mert most tükör által homályosan látunk [...]”, hangzik Szent Pál szállóigévé lett gondolata – Károli Gáspár fordításában (1Kor 13,12) –, egyik első fönmaradt példajaként azon szövegeknek, amelyben a tükör ismeretelméleti metaforaként szerepel. A tükör – hol felületének ambivalens volta, azaz a testtől elkülönülő kép okán, hol a „torzító tükör” jelensége által – a dolgokra irányuló megértésünk egyik legalapvetőbb alakzatává vált, legyenek azok konkrét vagy akár elvont természetűek. Elemi befogadási sémánk például a művészettel kapcsolatban, hogy a műalkotásra mint a világ vagy legalábbis valamilyen reália – jelenség, eszme, probléma – tükrére tekintünk, de nemritkán egy műalkotásban egy másikat pillanthatunk meg, amely mozzanatban egyszersmind föltárul kapcsolatuk lényege is.

A Páltól vett idézetben azonban nemcsak tükrőről, hanem látásról is olvashatunk. Ha a gondolatot allegorikusan értelmezzük, a tükör metaforája mögött a megértésnek egy még alapvetőbb metaforáját, a látást találjuk. A látás és a megértés metaforikus összefüggése számos nyelvben – köztük a magyarban is – jól dokumentálható. Úgy vélem, Krusovszky Dénes két verse, a *Múzeum, nappal* és a *Múzeum, éjjel* egymáshoz való viszonyának jellemzéséhez a tükör, közös értelmezésükhöz pedig a látás és a fény megértés-metaforái felőli megközelítés vihet közelebb. A két vers, mint címük és kötetbeli elhelyezésük¹ is magától értetődően intencionálja, párba rendeződik, ebben a viszonyban azonban – a tükör-párhuzamnál maradván – egyszerre van jelen az ellentétes szituáltság is.² De mint látni fogjuk, a versek éppen nem reprodukálják, sokkal inkább fölül-, sőt újraírják az értelmezés e jól megszokott vizuális sémáit.

A TÁRGYIASSÁG KÉRDÉSEI

A fentiekkel összefüggésben áll az a szerző eddigi kötetein alapuló olvasói tapasztalat, hogy Krusovszky költészetét az elvontság, a gondolatiság és a tárgyiasság fogalmi íráskörül, tehát leginkább a tárgyiasság költészet hagyományába illeszthető bele. A tárgyiasság fogalmát azonban sokan és sokféleképpen alkalmazták már különböző szerzői poétikák leírásához, így értelmezéstől függően (látszólagos transzparenciája ellenére) eltérő referenciák alakultak ki e meghatározásra vonatkozóan. Ennek ellenhatásaként az utóbbi időben egyre többen kísérlik meg a tárgyiasság

használatának reflektálttá tételét – jellemzően a Nyugat vagy az Újhold szerzőire koncentrálna – és jelentésének pontosabb körvonalazását.³ Szabó Zoltán például megemlíti 1998-as összefoglalásában, hogy a kanonizált irodalomtörténet stílusirányzatként nem is számol a „tárgyas-intellektuális” költészettel.⁴ Egyértelmű azonban, hogy az irodalomtudomány mégis ekként alkalmazza számos szerzői életmű jellemzésére, megértésére, tehát mind gyökereinek földérite, poétikai vizsgálata, mind a világirodalom hatástörténeti láncába való beillesztése valamilyen formában megtörtént már.

A fogalom körül mostanság is bonyolódó diskurzus alakulásába való betekintés tehát nem csupán a két vizsgált vers, a *Múzeum, nappal* és a *Múzeum, éjjel* megértése szempontjából lehet hasznos, hiszen úgy tűnik, a tárgyalt Krusovszky-versek beszédmódja erősen kötődik Nemes Nagy Ágnes és az Újhold fémjelezte lírahagyományhoz, de ez az eddigi verskorpusz más darabjairól is elmondható.⁵ Hernádi Mária a Nemes Nagy prózaverseinek szentelt monográfiája elméleti bevezetőjében a következőképp állítja szembe az általa vallomásosnak nevezett hagyományos és az ezt „meghaladó” tárgyas költészet irányait:

„A vallomásos lírában, bármilyen külső tényező is legyen a vers »tárgya«, a lírai szubjektum érdeklődése eredendően a saját belső történéseire és állapotára irányul, a szövegben megjelenő külvilág pedig mint ezeknek a belső folyamatoknak a tükré, leképezése vagy egyenesen projekciója kap szerepet. A lírai én tehát saját állapota tükrözésére használja mindazt, ami a nem-én. A »külvilág«, vagyis az énen kívüli létezők adott csoportja tehát nem célja, hanem eszköze az önábrázolásnak. Ezzel szemben a tárgyas költészet lírai szubjektumának figyelme olyan kizárólagossággal irányul a versben megjelenített »külső« valóságra, hogy ő maga mint beszélő, mint megfigyelő alany gyakran még nyelvtani értelemben is eltűnik a versből. Az »én« érdeklődésének fókusza tehát nem önmaga, hanem a tárgy, a »Ding an sich« értelmében, úgy, ahogy az van. A tárgy mint »másik« nem eszköze, hanem célja az ábrázolásnak: nem kifejez, nem tükröz, nem szimbolizál valami saját magától különböző dolgot, hanem *mint önmaga* van jelen.

A vallomásos költészet esetében a lírai szubjektum figyelme csak bejárja az énen kívüli világot, a tárgyakat, de ez a figyelem nem állapotodik meg rajtuk, bennük, hanem visszatér saját magához: célja és nyugvópontja önmagában van. Ezzel szemben a tárgyas költészet beszélő szubjektumának figyelme a tárgyban mint »másikban« talál nyugvópontot, s nem tér vissza önmagához [...]”⁶

Az idézet nagy vonalakban számba veszi a kétfajta költői megszólalásmód különbségeit. A tárgyas költészet meghatározásában azonban egy alapvető probléma is lappang: az önmagát axiómaként föltüntető „Ding an sich” fogalma a 20. és 21. század filozófiai és pszichológiai tapasztalatai féltől tekintve nem tűnik fönntarthatónak. Véleményem szerint a lírai alany befolyásoló jelenléte akkor is szükségszerű, ha csupán rejtett formában, grammatikai megnyilvánulás nélkül van jelen, hiszen az alany és a verstárgy viszonyát az előbbi sajátosságaként definiálható – szorosabban vagy átvittem is érthető – perspektíva jelöli ki. A versek elemzése is e megfontolás figyelembevételével történt.

Természetesen korai lenne szilárd poétikát megfogalmazni egy olyan alakulófélben lévő költői pálya esetében, mint amilyen Krusovszky Dénesé, de kétségtelen, hogy lírájában a tárgyas költészetre jellemző hangoltság már első kötetétől kezdve egyértelműen jelen van. Krusovszky költészete esetében azonban másról van szó, mint csupán a magyar tárgyas líra hagyománykövető folytatásáról. Két vizsgált szövege megszólalásmódjában – eltérve némiképp a Hernádi fölvázolta tárgyas („újholdas”) hagyománytól – nincs elrejtve a versbeli szubjektum, sőt karakterisztikusan jelen van, nemcsak az igeragokban, hanem a személyes névmás testesült jelenléte által is („ezért vagyok itt én is”). E jelenléte pedig egyúttal az a nyom, amely rávezetheti az értelmezőt, hogy valójában (a szövegek eltávolító effektusai ellenére is) a szükségképp szubjektum szemszöge (és értelmezési kerete) uralkodik, még ha azt implicite már a *Múzeum, nappal* kezdősorában is mint önmagától függetlent érzékel(tet)i. A versbeli beszélő azonban mindezek ellenére sem csupán önmagáról – sőt nem elsősorban önmagáról – beszél a műtárgy és a tér küzdelmén keresztül.

De nemcsak a szubjektum és a tárgy viszonyában tapasztalhatunk eltérést az újholdas tárgyas poétikához képest. A lírai alany explicit jelenlétéből fakadóan nincs a versekben olyan Hernádi említett „nyugvópont” sem, amely véglegesen háttérbe szorítaná a versbeli szubjektumot, a versek fókuszának változása sokkal inkább egy folyamatos oszcilláló mozgásként határozható meg (a személyes és az általános, illetve a konkrét és az elvont pólusai között – e megállapítás pedig a versvégi konklúziók szempontjából lesz fontos). A verseknek eszerint végső soron sem a lírai alany,

sem a szemlélt tárgy nem képezi szilárd és elsődleges középpontját. (A két vizsgált versnél ráadásul valójában a tárgy és a tér *viszonya* áll a szubjektum pólusával átellenben.) Krusovszky tehát úgy valósítja meg a tárgyias líra hagyományának továbbvitelét, hogy közben a lírai alany érzékelhetően erősebb jelenlétével kell számolnunk.⁷ A két vers középpontját bár korántsem a szubjektum alkotja – még rejtetten sem –, ellenben az sem áll, hogy figyelme teljesen nélkülözné az önreflexiót. Ezt a köztességet mutatja a versek beszédmódja, amely pontosan a szubjektivitás és objektivitás határmezsgyéjét célozza meg, egyszerre mutatva mindkét irányba.

A MÚZEUMI TÉR ONTOLÓGIÁJA

A szerző egyébként is filozófiai nyitottságot mutató költészetétől korábban sem volt idegen a művészeti problematika szerepeltetése, amely azonban sosem csupán az önmagában álló „l'art pour l'art” esztétikum, hanem a műalkotás jelentéséhez való egzisztenciális kötődés szintjén valósult meg.⁸ Krusovszky *Chris Burden-másolata*iban például tematizálódott az eredetiség és utánpótlás problematikája, valamint – jelen tanulmány témájára reflektálva – leginkább az alkotás kínjai. Míg tehát *A felesleges part* kötet említett szövegeiben a performansz esztétikájának és etikájának az alkotói oldal felőli kérdései domináltak, addig jelen vizsgálat tárgyainál egy (csak utalásszerűen vázolt) képzőművészeti tárgy befogadása tételeződik egzisztenciális kérdésként. A szerző *Elégiazaj* című kötetében több helyütt is előkerül a múzeum motívuma, hol személyesebb, hol elvontabb kontextusban, ezért egy tágabb, a kötet egészére nyíló megértési kísérlet szempontjából is fontos lehet a múzeumi tér ontológiájával való foglalkozás.

Mint a szövegekből látható, Krusovszky két verse egyetlen múzeumi befogadáshelyzetet eltérő aspektusokból vázol föl: a két vers fő tematikáját a *Múzeum, nappal* első sora jelöli ki. A versek egyes szám első személyű lírai alanya, beszélője a befogadó pozíciójában szemlél, ami dikciójának jellegét is alapvetően meghatározza, a két szöveg pedig más-más módon mutatja be a befogadó, a műtárgy és a tér viszonyát.

A múzeum egy különleges tulajdonságokkal felruházott hely, hiszen kitüntetett szerepet tölt be a kultúra előállításában és közvetítésében. Mióta a művészet (kultikus jellegéből vesztve) a kultúra önállóult jelenségévé, megválaszolandó kérdéssé, sőt a 20. század eleje óta önmagát folytonosan megújító és újradefiniáló diskurzussá vált, azóta a képzőművészet esetében elsődlegesen a múzeum tölti be a műalkotások és a befogadók speciális találkozási helyének szerepét, a látogató a műveken keresztül itt szembesül e kérdéskomplexummal. Ez a reflexió, ha tudat alatt megy is végbe, a köznapitól különmű térként a múzeum egymással akár ellentétes emocionális hatásokat is képes kiváltani. Peter Sloterdijk filozófus érzékletesen fogalmazza meg ezt a múzeumhoz fűződő alapvető érzelmi ambivalenciát, amely a befogadókban kialakulhat:

„A muzeológia az idegenség-tudomány, a xenológia egy formája – a múzeumtudomány az idegennel való érintkezés kulturális stratégiájának fenomenológiájához tartozik. Ez megmagyarázza a *muzeális* szó mélyen gyökerező ambivalenciáját. Ha a múzeum per se xenologikus intézmény, úgy szükségszerűen részese az idegenség kétértelműségének. Mint az idegen szépséggel való találkozás helye xenofil, idegenbarát tapasztalatokat közvetít, [...] a csúf idegen bemutatásának helyeként pedig a múzeum xenofób, idegengyűlölő tapasztalatokhoz kapcsolódik, a nem-énnel szembeni védekező reakcióhoz. [...] Ezen ambivalencia teszi a modern múzeumot neuralgikus ponttá, ahol a kultúra munkáját egyidejű elsajátításként és elutasításként tanulmányozhatjuk.”⁹

Az önelvű, modern művészet tehát új típusú, önállóbb hozzáállást követel meg a befogatótól, hiszen választás elé állítja: az értelmezés során vagy elutasítja az értelmezés feladatát, vagy pedig vállalja az intellektuális kihívást, és erőfeszítéseket tesz a mű jelentésének megalkotása érdekében. Hans-Georg Gadamer találó megfogalmazása szerint „A polgári műveltségkultusszal s annak műélvezet-szertartásaival [sic!] való egyfajta szembenállás volt az, ami a mai művészt így vagy úgy arra az útra csábította, hogy a mi aktivitásunkra is igényt tartson [...]”¹⁰ A versek értelmezése szempontjából azonban a Sloterdijk kifejtette kettős viszony azért bír alapvető jelentőséggel, mert elméletében a befogadó és a műtárgy viszonyának alakulása határozza meg a múzeumhoz mint speciális térhez fűződő viszonyt is.

A párversre vonatkoztatva az eddigi tapasztalatokat elmondható, hogy a lírai szubjektum számára egyértelműen a befogadási aktus kétféle lehetséges idegensége közül a negatív oldal mutatkozik meg. Ennek ellenére kétségtelen, hogy a versbeli beszélő számára a befogadás élménye ugyanúgy feltétlenül esztétikai jellegű, ez azonban nem azt jelenti, hogy a szemlélt tárgy – köznapi értelemben – „esztétikus”, ahogy erről az első vers végén álló befogadói reakció is tanúskodik. A Sloterdijk említette idegenség tehát itt semmiképpen sem xenofil jelleget mutat, sőt ellenkezőleg, elidegenedésként fogható föl a műalkotás irányában.

A TÁRGY ÉS A TÉR KÜZDELME – A BEFOGADÓI PROJEKCIÓ

A versek szorosabb elemzésére áttérve, a tárgyias költészettel kapcsolatban egy vitatott fogalmat, a projekciót alkalmaznám, bízva abban, hogy a két szöveg poétikai eljárásának ismertetése később igazolni fogja ezt az elemzői döntést.¹¹ Előfeltevésem szerint ugyanis a befogadás élményszerűségét a két versben a projekció adja.

Kenyeres Zoltán egy 1971-es tanulmányában, amely az Újhold szerzőinek és poétikájának egyik első kanonizációs kísérlete, számot vet az általa elvont tárgyiasságként definiált költészeti irány és az élményszerűség kapcsolatával. Meglátása szerint az újholdasok „[...] létük élményeinek olyan mélyrétegeibe buktak alá, amely eddig jobbra csak a filozófia bűvárharangjával volt lehetséges. Ez okozta a kritika zavarát, amikor az ún. intellektualizmusról beszélt. Az elvont tárgyiasság ugyanis nem az élményköltészettel számolt le, hanem csak a látványköltészettel [...]” Nem sokkal később e megállapítást így nyomatékosítja: „Verseikben nem az intellektuális tartalom volt új, hanem az, hogy az intellektualitást sikerült bevonniuk az élményköltészet körébe.”¹² Az élmény mint a vers forrása Kenyeres véleménye szerint tehát az Újhold szerzőinél is alapvető fontosságú volt. Krusovszky két versében pedig azt tapasztalhatjuk, hogy az élménynek még nyilvánvalóbb szerep jut: bennük kifejezetten a befogadás aktusa tematizálódik élményként, mégpedig a maga folyamatszerűségében, a beszélő tudatán és nyelvén keresztül. Krusovszky tárgyiassága véleményem szerint e versekre vonatkoztatva elsősorban abban nyilvánul meg, hogy az ambivalencia gyújtópontjaiba látszólag nem a befogadó kerül, hanem a tárgy és a tér. Azonban a versek (a diszharmonikus viszony ábrázolása révén) mégis a befogadás folyamatának belső mozgását közvetítik. Ennek tükrében egyik elemzési előfeltevésem, hogy a szöveg maga a befogadói projekció nyelvi terméke.

A projekció aktusa azáltal lehetséges, hogy a befogadás szubjektív jellege a versbeli beszélőben nem tudatosul. Azonban érdekes módon már az első vers felütésétől (első két sorától) kezdve mégis nyilvánvaló, hogy a lírai alany egyfajta médiumként tekint önmagára a tárgy és a tér küzdelmében betöltött szerepét illetően („ezért vagyok itt én is / fogadásokat kötök, melyik bírja tovább”). Befogadását aztán a nyelvi produkció során kivetíti a fizikai térre, ezzel hozva működésbe a szöveget. Véleményem szerint a versbeli műalkotás – sejtetőleg szobor – befogadásának személyessége érzékletesen nyilvánul meg a mozgás versbeli képzelet által: az első versben beszélő szerint a forma „komótosan meglóbbálja magát”; e térbeli mozgást azonban maga a tárgy mozgásaként, nem pedig a saját tudatműködéseként érzékeli. A projekció aktusa azonban a második versben még nyilvánvalóbbá válik a képzelet síkjára helyeződés és a fény-sötétség ellenpontosító működése által, amely azonban már továbbvezet a látás és tükrözés ismeretelméleti metaforáinak konkrét versbeli működése felé.

A TÜKRÖZÉS ÉS A LÁTÁS METAFORÁI

Első látásra is szembetűnhet az olvasónak, hogy a két vers formailag tökéletes tükörképe egymásnak – három versszakuk három-három sorból áll, szedésük is teljesen megegyezik; de emellett gondolati szerkezetükben is van hasonlóság –, mindezek ellenére lényegében külön-külön belső logikát követnek, amelyek eltérősége már inkább a látással áll összefüggésben. A két vers végig ellentétekkel, paradoxonokkal és hiányokkal terhelt, ezek határozzák meg gondolati szerkezetüket. A továbbiakban azt fogom megvizsgálni, hogy a két vers miként működhet a fiktív befogadáshelyzet két stációjaként.

Múzeum, nappal: 1. fázis – elutasítás

Az iménti megállapításhoz igazodva, a sorrendben elől álló *Múzeum, nappal*-nak mindhárom strófája egy-egy ellentéppárra épül. A paradoxonokra alapozó felépítés belső feszültségét tovább fokozza, hogy a vers egészének – a lezáratlanság, a bizonytalanság érzékeltetéseképp – a jelen idő grammatikája kölcsönöz dinamizmust. Már az első versszak legelső sora mintegy tételszerűen definiálja a kiállítótér és a múzeumi tárgy feszültséggel teli viszonyát – amely föltevés szerint tehát a projekció aktusának megnyilvánulása. A második, kifejtő logikájú versszak antropomorfizált fogalmak segítségével szemlélteti a küzdelem forrását, a tárgy és a tér között fennálló erős diszharmoniót: a statikus falak fehér színének semlegességével éles kontrasztban áll a műtárgy formájának dinamizmusa. Ezt az ellentétet a „szorongó jólneveltséggel” szemben álló „perverz öröm” jelzős szerkezetei teszik reprezentatívvá. A versbeli beszélő, a klasszikus poétikai eljárás szerint, ekkor is (akár az első versszakban) saját gondolat- és érzésvilágát vetíti bele a tárgy és a tér kontextuális viszonyába. A harmadik versszakban azonban, követve a befogadás hermeneutikáját, kicserélődik az ellentét egyik pólusa, ugyanis ott már a narrátori test és a műtárgy viszonyában képződik meg az alapvető ellentét, amelynek alapját az élettelen és az élő dolgok hangsúlyosan különmű anyag-szerűsége képezi; a műtárgy anyaghasználatának ridegségével szemben a biológiai test (itt fanyarul pozitív jelentésű) „könnyebben bomló” anyagisága áll. Ez az ellentéppár képezi egyúttal az első vers konklúzióját is, amelyben a beszélő befogadási eredménye tulajdonképpen mindössze az, hogy az elutasítás gesztusaként fizikai és filozófiai értelemben egyaránt élesen elkülöníti önmagát a műtárgytól.

Itt érdemes egy rövid kitérőt tenni, hogy összehasonlításként megnézzük, Krusovszky szövegéhez képest Rainer Maria Rilke híres, *Archaikus Apolló-torzó* című versében hogyan alakul a befogadó és a műalkotás viszonya, hiszen a költemény – bár teljesen transzparens vizuális közegben – szintén egy szobor olvasását tematizálja. Ha visszaemlékszünk a szövegre (amelynek zárlata Tóth Árpád fordításában így szól: „[...] mert nincsen helye egy sem, / mely rád ne nézne. Változtasd meg élted!”), azt tapasztalhatjuk, hogy Rilke versbeli beszélője a műtárgy anyagának a kidolgozásból fakadó életszerűségét értékeli, valamint a töredékessége ellenére létrejövő organikus teljességet, amely aztán továbbvezeti az idézett bölcséleti önfelzólítás, a ráébredés katarziséhoz. E versben a befogadás pozitív oldalával szembesülünk, hiszen a lírai alany, miután befogadta a szobrot, létrehozta a műalkotás jelentését, afirmatív módon képes önmagára vonatkoztatni azt. Ezzel szemben az első Krusovszky-vers zárlatában egyértelműen ennek ellentéte valósul meg, sőt, föltevés szerint a *Múzeum, nappal* verszárlatában létrejövő hiány teremt meg a lehetőséget a szimmetrikus, kétpillérű, kifejezetten a fény és a sötétség bináris ellentétére épülő verskompozíció létrehozására.¹³ A félúton elakadt befogadás csak egy másik stratégia szerint folytatódhat.

Múzeum, éjjel: 2. fázis – megértés

Megfigyelésem szerint a *Múzeum, éjjel* szerkezetét is, párverséhez hasonlóan, a feszültségek határozzák meg, ezek azonban más természetűek, mint a *Múzeum, nappal*-ban tapasztalt kiélezett, kifejezetten ellenétező szerkezetek. Az első versszak feszültségét a benne megmutatkozó kettős tagadás okozza („nem igaz, hogy nem mutat / meg semmit [...]”), amely azonban logikai értékében egyértelműen burkolt, indirekt állításnak minősül. Ezt csak még inkább nyomatékosítja az első versszakot alkotó mondat meglehetősen szokatlan szófűzése. A vers tehát azzal a premisszával indít, hogy az anyag önmaga „sötét önarcképeként” valójában túlmutat önmagán – vagy másként fogalmazva: önmaga *felszínén* –, de csakis akkor, ha *láthatatlan*. Ezt az anyagiságon túlmutató referenciát azonban a beszélő egyelőre nem határozza meg közelebbről, csak evidenciaként közli, hasonlóan járva el, mint az első vers felütésében. A *Múzeum, éjjel* második versszakának feszültségét egy önmagában is kettős paradoxon hordozza, amely révén a már elemzett tükörviszony nemcsak a kétpillérű kompozíció makroszerkezetében erősíti meg, hanem egyúttal a második vers mikroszerkezetében is érvényre juttatja a tükröző működést. A sötét egyrészt paradox módon önmagát tükrözve, azaz önmagában ragyog föl, amely vizuálisan lehetetlen tapasztalat, csak a metafora nyelvi világában értelmezhető. A sötétség tehát látszólag a fény tulajdonságaival telítődik, de egyúttal – a világosság és a sötétség pólusaihoz kapcsolódva – e szöveghelyen válik explicitté a látás és nem látás motívumának fontossága, oppozíciójuknak pedig az első versre visszamenőleg is hatása van.¹⁴ Ekképpen pedig a korábbiaknál látványosabban jelentkezik a projekció mozzanata: a sötétség

ugyanis a versben a fénynek nem a fizikai, hanem a metaforikus tulajdonságaival ruházódik föl, méghozzá azon jelentéseivel, amelyek a megértésre utalnak. A projekció tevékenységének eluralkodását a versszaknyitó „Elképzelem” ige vezeti be, amely után a vers fokozatosan egy interiorizált, belső, képzelt térbe helyeződik át, amely mégis tükörképe a *Múzeum, nappal* valóságú(bb) terének.

A második versszak elejétől tehát határozottan képzelet- vagy álomszerűséget tapasztalhatunk a szövegben. Ennek a produktív képzeletműködésnek legfőbb hatása, hogy a szemlélt múzeumi tárgy a versbeszédben fokozatos antropomorfizáción megy keresztül, ami a második verszárlattal be is tetőződik. Az antropomorfizációs folyamat azonban tulajdonképp már az első versszakban megkezdődik az önarckép metaforikus fogalmának megjelenésével. Az élő és élettelen minőségek határának elmosódásaképp a szobor később további antropomorf jegyek birtokosává válik, amikor „a kátrány hirtelen megszólal”; érdemes megfigyelni, hogy ahogy a vers az elképzelt fénytelenességben folytatódik, a befogadás folyamatában már nem a látás, hanem a hallás érzéke válik uralkodóvá. Az antropomorf tulajdonságokkal felruházott szobor pedig határozottan ellentétbe kerül a *Múzeum, nappal* rideg, életteleniséget érzékeltető anyagleírásával (a harmadik versszak első sorában, amely végül az első konklúzió levonásához is vezetett). A *Múzeum, éjjel*-ben megkezdődött folyamat eredményeképp azonban a megelevenedett műalkotás végül mintegy automatikusan beszélni kezd egy közelebről nem meghatározott ágensől, azaz „rólunk”, amely egyértelműen általánosságban az emberrel azonosítható (egyik versben sem jelenik meg ugyanis olyan címezett, ami leszűkítené, konkretizálná a többes szám első személyű ragozott személyes névmás jelentését). A konklúzió azonban sem tartalmában, sem formájában nem nevezhető épp szokványosnak.

A HIÁNY KOMPOZÍCIÓS EREJE

Láthattuk tehát, hogy az első vers konklúziója ellenére a második szöveg végére valamiképp mégis betetőződik a jelentésalkotás folyamata. A verstárgyként kibomló befogadástörténet során azonban a műalkotás végül nem a fényben, hanem a sötétségben, azaz valójában a múzeumi kontextuson kívül esve, a lírai alany egyénített belső terében tárja föl önmaga működését – még ha ez csupán a befogadó képzeletének kreatív működéseként történik is meg. A sötétben való megszólalás mozzanata végül egymáshoz közelíti a befogadó és a műtárgy az első versben még olyan távolinak tűnő minőségeit, hiszen egyfajta „azonosulás” megy végbe köztük. A versbeli beszélő számára eképpen a nem látás vagy pontosabban a belső képalkotás révén válik elérhetővé a műalkotás jelentése. A küzdelem és a megértés konklúziója azonban túllép a szubjektum keretein, és Rilke verséhez hasonlóan jelentésdimenziója általános érvényűvé tágul: a befogadási folyamat tétje ugyan a személyes jelentésalkotás, de ettől függetlenül a létrehozott jelentés a szubjektum határain túlmutató hatókörrel rendelkezik, kinyitva az objektivitás felé a konklúziót – mint azt a „rólunk” személyes névmás sugallja is.

Krusovszky kettős verskompozíciójának zárlata azonban mégis teljesen másképp alakul, mint Rilke verséé, amit, úgy vélem, elsősorban a szemantikai és szerkesztéstechnikai hiány használatának szempontjából érdemes megvizsgálni. A műtárgy jelentésének váratlan létrejötte, mint Rilke versében, itt is heurisztikus, azonban ennek ellenére korántsem pozitív kicsengésű – de csupán ennyit tudunk meg a beszélőben végbement befogadási aktus végeredményéről.

A világirodalomban Rilke versén kívül is számtalan példát találhatunk olyan szövegekre, amelyek a művészet és az élet vagy létezés viszonyát a műalkotás szempontjából boncolgatják. A tematikailag összevethető művek azonban általában valamilyen konkretizált – nemritkán erkölcsi – üzenetet hordoznak. (Hogy egy pozitív és egy negatív példát is említsünk: gondolhatunk például a *Dorian Gray képmására*, amelyben ha nem is a szűzsé, de az erkölcsi példázat betetőzése szintjén kézzel fogható konklúziót kapunk, vagy akár a Pügmalión-mítosz meglepően pozitív végkicsengése is eszünkbe juthat.) E verseknél az előbbi példákkal szemben mindössze annyi bizonyos, hogy a műtárggyal való *azonosulás* meghökkenítő, fordulatszerű módon, egyszerre paradox *elidegenedésként* is jelentkezik. Azaz e megállapítást kissé pontosítva, a versekben *kétfajta*, de egyként a műalkotás kiváltotta elidegenedést tapasztalhatunk: az első vers konklúziójaként a *nem értésből* fakadó elidegenedést, míg a másodikéban a *megértés*, a pontosan belátás elidegenítő hatását figyelhetjük meg.

A jelentésalkotás konklúziójának rafinált elhallgatása azonban nem az egyetlen komponált hiány a versekben: Krusovszky szikár, nominális stílusának köszönhetően több helyütt találkozunk verseiben hiányzó állítmánnyal vagy hiányzó tagmondatokkal; ez itt legszemléletesebben a szobor anyagának felsorolásában mutatkozik meg. Olvasatom szerint ugyanis az anyagok is csupán nyomként helyettesítik a szemlélt szobrot. Ebből következhet Krusovszky két versének egyik legnagyobb érdekessége: hogy valójában *hiányzik* belőlük az ekphraszisz mozzanata, azaz nem történik meg bennük a konkrét tárgyleírás, amely például segítene az olvasóban megrajzolni a szobor mentális képét. Ebből következhet tehát, hogy a végső, verbalizált formába öntött következtetés is csak hiányként, illetve nyomként lehet jelen.

Azonban az olvasó számára valójában ekkor nyílik meg a jelentésalkotás tere a maga teljességében, hiszen az állítás, amely „rólunk” szól, a személyes névmásban rejlő jelentéslehetőségből fakadóan kiutal a szöveg szűkös teréből az olvasó valóságának terébe is. S bár ez az elhallgatott üzenet sugalmazottan pesszimiztikus színezetű, sőt, kifejezetten a lírai alanynak az embertől való elidegenedését sugallja, mégis, a műalkotás mondanivalójának, állításának referencializálása, legyen akár a fiktív szobor vagy a róla szóló két szöveg, már a versolvasó személyes – kinnal járó – feladata.

JEGYZETEK

¹ Krusovszky Dénes, *Elégiazaj. Versek*, Magvető, Budapest, 2015, 36–37.

² Az *Elégiazaj* kötet 36. és 37. oldalán található versek átellenes elhelyezésükből adódóan konkrétan is vizualizálják a tükör-metaphorát.

³ KENYERES Zoltán, *Az Újhold költészete*, Kritika, 1971/11–12, 22–29.

⁴ SZABÓ Zoltán, *A magyar szépirodai stílus történetének fő irányai*, Corvina, Budapest, 219.

⁵ Ennek ellenére Krusovszky verseire is igaz az a megállapítás, amit Lapis József a legújabb líra megszólalásmódjáról tesz: „[...] a sorok, szótagok, ritmusok és összecsengések által szabályozott formaváltozatok helyett inkább a beszéd-forma szintaktikai alapú megköltése látszik dominálni. A sornál fontosabb lesz a mondat, a metaforánál gyakoribb a kimondás aktusához és a mondás alanyához érzékenyebben kötődő, zavarba ejtő, nemegyszer homályos hasonlat, háttérbe szorul a paródia, s előtérbe kerül a beszéd – játszi – komolysága.” LAPIS József, *Enyhe mámor. A legújabb líra kihívásai az ezredforduló után*, Alföld, 2009/12, 79.

⁶ HERNÁDI Mária, *A névre szóló állomás. Nemes Nagy Ágnes prózakölteményei*, Szent István Társulat, Budapest, 2012, 10.

⁷ A szerző utolsó előtti (*A felesleges Part*) és a legutóbbi (*Elégiazaj*) kötetében uralkodó beszédmódok összehasonlítása is egyértelművé teszi az objektumtól a szubjektum felé való elmozdulást.

⁸ Jó példa erre az előző kötet középpontjában álló görög mítosz, amely egy olyan művészeti versenyt tematizál (Marsziasz szatír és Apollón között), amelynek kimenetele a történet alapján szó szerint élet-halál fölött döntött.

⁹ Peter SLOTERDIJK, *A múzeum – megütközés iskolája*, ford. JUHÁSZ Emese = *Múzeumelmélet*, szerk. PALKÓ Gábor, Petőfi Irodalmi Múzeum – Kijárat Kiadó, Budapest, 19.

¹⁰ Hans-Georg GADAMER, *A szép aktualitása. A művészet mint játék, szimbólum és ünnep*, ford. BONYHAI Gábor = *Esztétikai olvasókönyv a szép aktualitása kérdéséhez*, vál., bev., jegyz. ORBÁN Gyöngyi, Polisz, Kolozsvár, 1999, 21.

¹¹ A szakirodalomban nem egységes a fogalom státusa: míg Hernádi Mária a „vallomásos” költészethez kapcsolja a fogalmat, addig Schein Gábor a tárgyiás költészet klasszikus felfogásának fogalmaként említi: „Így válik fontos fogalomná Kosztolányinál is a tárgyé, amelynek értelemmel telítettségét a személyiség projekciós aktusának tulajdonítja.” SCHEIN Gábor, *Kitérő: Az intencionált tárgyiasság kezdeti hagyományai a modern magyar költészetben* = *Uő, Poétikai kísérlet az Újhold költészetében*, Universitas, Budapest, 133.

¹² KENYERES, *i. m.*, 28.

¹³ A két vers tematikus-formai tükörviszonya, elhelyezése egyúttal ráirányíthatja a figyelmet a szöveg materialitására is. A tárgy és a tér tematizált küzdelme ugyanis nemcsak a verstörténés narratív szintjén, hanem a szöveg fizikai megvalósulásának szintjén, az írott szöveg és a hordozója között is folyik: a versekben domináló színnek, a fehér és a fekete hangsúlyosan ellentétező megjelenítése metaforikusan is kifejezheti ezt. Ez a jelentésmező azonban csak a vers terén kívül álló olvasó számára hozzáférhető, a lírai alany számára nem.

¹⁴ A Krusovszky-versek ugyan kifejezetten nem utalnak bibliai szöveghelyekre, de mégis idekívánkozik fogalmazásmódja, képi fölépítése révén *János evangéliuma* első fejezetének ötödik verse, amelyet Nadas Péter is mottóul választott az *Egy családregény végéhez*: „És a világosság a sötétségben fénylik, de a sötétség nem fogadta be azt.” A jelentésben itt is egyszerre van jelen a párhuzamosság és az ellentétesség mozzanata.

GÖMÖRI GYÖRGY (1934) Cambridge

GÖMÖRI GYÖRGY

Jegyzetek Aranyhoz

Az elmúlt év, 2016 nagy részét Békássy Ferenc angolul írt verseinek és leveleinek összegyűjtésével és kiadásával töltöttem. A 22 éves korában, az első világháborúban elesett költő, aki úgy ismerte az angol irodalmat, mint egy született angol (angol magániskolába és egyetemre járt), egyik, Noel Olivierhez írt levelében ezt mondja: „Arany János az egyetlen magyar költő, aki olyan nagy, mint Goethe vagy Dante. Legnagyobb versei a Balladák, és ezek – hát el tudsz képzelni egy költeményt, ami ugyanazt a hatást kelti, mint Shakespeare tragédiái?” (*The Alien in the Chapel*, 116.)

Lehet, hogy Békássy túlzott, és nem szabadna Aranyt a világirodalom legnagyobb alakjai közt emlegetni. A 19. század magyar irodalmából mindenképpen kimagaslik, nemcsak lírájával és epikájával, hanem fordításaival is: nemcsak a *Hamlet* első remek fordítása fűződik a nevéhez, de Arisztophanész is – hirtelen nem ismerek olyan költőt vagy drámaíró, aki angolból és ógörögből egyaránt tudott volna jól fordítani. Aranynak számos verse és a *Toldi* pár részlete pedig úgy beleivódott emlékezetembe, hogy alapozásul szolgáltak mindenhez, amit később a magyar versről gondoltam és tanultam. Igaz, akkoriban, ezelőtt hatvan évvel még gyakran kellett tanulnunk „memoritert”, vagyis verset könyv nélkül. Ezzel biztosan nem állok egyedül nemzedékemben.

Aranyról azt gondolom, hogy nagy színész vészett el benne: annyi alakjával tudott balladáiban és epikájában azonosulni. Petőfi pár szárnypróba után 1847-ban lehorgonyzott a világszabadságért küzdő poéta szerepében, és ezt játszotta haláláig. Aranynak sok szerepe volt, nem is mind férfi szerep: a walesi bárdoktól Toldi Miklóson és V. Lászlón át Rozgonyi Cicelléig. Ugyanakkor meg tudta őrizni legtartósabb szerepét: a nyelvnek elkötelezett magyar költőt, aki a reformkorban kezdte pályáját, majd túlélte a vesztes szabadságharcot, a kiegyezést és a Monarchia társadalmi átalakulását. Lehet, hogy utolsó éveiben nagyon egyedül maradt, de még elég ereje volt ahhoz, hogy kijavítsa Madách Imrét. Nélküle nem lenne annyira játszható az egyetlen világirodalmi mércével mérhető színdarab, *Az ember tragédiája*. És nélküle, az ő nyelvi gazdagsága és sokszínűsége nélkül nem lenne olyan elképesztően gazdag a 20. századi modern magyar líra.

MAGYAR MÓNKA, Szemem fényei, 2017

CUKOR GYÖRGY

„Szemfény”

Magyar Mónika kiállítása

(Sopron, Torony Galéria, 2017. április 28.)

CUKOR GYÖRGY (1951) Törökbalint

Három éve és három napja fogalmazhattam először Magyar Mónika műveiről. Különös idő volt az, a télies hideget nyári meleg lepte meg. Meleg nyár a tél végi időben, Sopronban. Most ismét kizökkent az idő, múlt héten virágos cseresznyefákra hullt a hó, s nem akart elállni. Fehér a fehérrel, hó a szírommal keveredett el. Ilyenkor kétségbe vonandó a kikeleti érzelgősség, mert megint olyan határon állunk, azon a kiterjedéstelen és időtlen helyen, ahova múlt–jelen, élet–halál és minden kontraszt egyszerre látszik oda, felfüggesztetik a Nagy Egység tavasziasan bódító érzülete és világunk Univerzum vezérelte ritmusa. Káosz áll elő, és zaklató identitászavar még a látásban is: mi hull a fejünkre? Nincs viharos pusztítás és letarolás, nincs halál, nem történik semmi. Semmi, csak éppenséggel e tavasz közepi tél tonnás piheütése ver fejbe... Valami ilyesféle állapotot idézzünk fel magunkban, s álljunk erre a seholsincs határpontra, ha e csupa tövis, értelmes–szomorú, reménykedő, elhullást és fölemelkedést elregélő képek útmutatása szerint próbálunk valami szorongással gyöttrő megoldhatatlant mégis megfejteni. Egyszerűbben: a kép legyen a domináns helyszín az identifikációs bizonytalanságban. Nem vérre menő találkozás ez a képekkel, valószínűleg majd kedélyesen el is beszélgetnek a művésszel, és szerencsésen haza is érnek vacsorára. Mert a kép oldja szorongásunkat. Az alkotó megfékezi a fenevadat. Illyés Gyula közismert mondatával: „ki szépen kimondja / a rettenetet, azzal föl is oldja” (*Bartók*). Ezért nem forgunk a kiállításon életveszélyben.

Közhellyel folytatom, pedig így igaz. Magyar Mónikát a teljesség foglalkoztatja. Annak metafizikai terében tükrözteti, láttatja sajátos érzékszervi és szellemi intelligenciával készült képei révén a mai időt. Így grafikái számtalan utalásra adnak módot, mintha egy-egy gondolatsor kapna formát. Témái olykor már jelkép mivoltuk szerint is (*Tükör, Égszakadás, Átjárók, Híd, Szem-sorozat*) olyan tudattartalmak felé nyitnak utat, melyek leírásával a szépirodalomban is találkozhattunk, vagy a néphit, szokások, világegyetemes elképzelések elemei, noha a figurális néprajzi ábrázolások vagy ornamentikává egyszerűsödött absztrakt díszítések hatása nem jelenik meg utalásosan a művein, hiszen kézművészetét korántsem rokoníthatnánk Schéner Mihályéval, sem a képekből kitetsző gondolatiságot az etnográfus-szociálpszichológus Lükő Gáboréval. Más módon egyedi az ábrázolásmódja, mely a mai kiállítás egyöntetűségén első pillantásra szembe ötlük.

A régebbi anyagból itt van a *Tükörkép*, az *Átjárók* és két feldolgozásban az *Égszakadás*. Eme erős hatású, gondos kidolgozású képek egyetlen jellemzőjét emelném csak ki, a további összefüggések fölmutatása végett: a két képteret, a fönt és a lent elkülönülő tereit. Földi és égi is lehet a nevük, vagy köznapi és ünnepi, világi és transzcendens. Általában igaz már a sámánhit óta, hogy az ember az ég felé törekszik, az eredetmitoszokban oda helyezi elődeit mint antropomorf lényeket, törzsének hőszeit és halottait, kik a világelemek rokonai. Vannak erről archaizmust kutató elmondások. Nincs hely itt részletesebb kifejtésre, az említett képeken a kétpólusú megjelenítésre célok.

És a *Híd* című grafikánál vagyunk. A kép egyszerre felül- és oldalnézeti. Monumentális. A híd a túlpartra visz, egy másik világba, melyhez átváltozással idomulunk, vélhetően lelki irányultságú metamorfózissal. („Vörös Rébék által ment a keskeny pallón, s elrepült, / tollázkodni, már mint varjú, egy jegenyefára ült” – Arany János: *Vörös Rébék*). A népmesében a híd alatt lakik az ördög, s azt engedi át, aki megfelel a találós kérdéseire. Enyedi Ildikó filmjében, *A bűvös vadászban* először egy csiga óvatoskodik át a hídon, aztán következik a merész jövés–menés, mert az első átballagó az ördögé. A délszláv háború idejéből a mostari Öreghíd története jellegzetes történelmi abszurditás. Szétlőtték tankkal. Nem hadászati céllal, inkább a bosnyákok lelkierejének megtörésére. Aztán a magyarok segítségével újjáépült régi formájában, és felavatták. Nagy ünnepséget csaptak. És ez az abszurd, mert a főtiszt, aki a hidat szétlövette, és aki az avatóünnepet rendezte, valaha együtt végeztek rendező szakon. A híd határon visz át. E háborús esemény megítélésekor a morális határon is. Emlékezzünk még vissza életre szóló olvasmányélményünkre, Ivo Andrić regényére, a *Híd a*

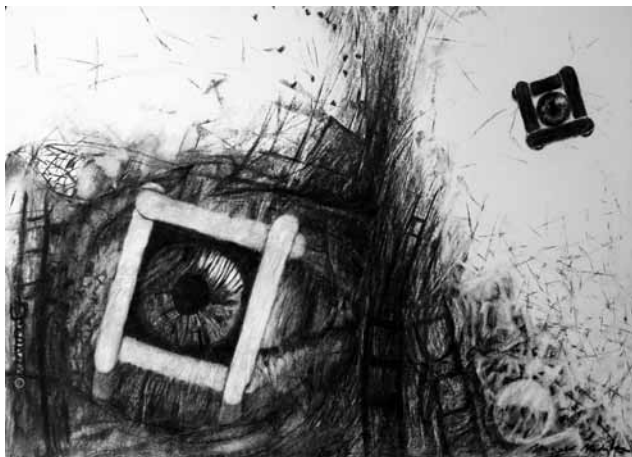
Drinán-ra. A rajz e többféle hidak ábrája. S mert képpé formált lét, a lenti és a fönti, az innenső és a túlnani, azaz a kettéhasadt egység összetartozásának vágyteli eszméje. Szimbólum. Menjünk át a hídon állításainkkal: alkotó és tárgy, ihlet és megvalósulás, kép és befogadói tudattartam összekötő ideája. Zaklatott, egymásra dobált vonalak és foltok, melyek közt – mert a látás még az absztraktban is figurálist keres – izgatottan hadonászó-íntegető emberalakokat veszünk észre. E kép elvontsága – a kettévált térfelek összekötése egy függőleges, sötétebb részlettel – a kiegyensúlyozottság, harmónia, találkozás iránti vágyból absztrahálódhatott. A két mező közti szakadéksáv repedezett jeget, befagyott folyót idéz, s benne emberfigurákat, melyek lassan belesemmisülnek a jég-fehérbe, és nyomuk sem marad. Ám e grafika halk szavú, megnyugtató kijelentése az is – s ehhez igazodik arányainak monumentalitása –, hogy az átkelés mégis lehetséges, mert az ember attribútuma nem egyedül *Sziszüphosz köve*, hanem a *Híd* is az.

A *Fal-kép-sor-tűz I-II.* című képekkel az alkotó országos pályázaton különdíjat nyert a mosonmagyaróvári kiállításon. A második képre tekintve felidéződik az *Átjárók* című, melyen az említett földi-transzcendens kontraszt vízszintes ábrázolású. Az előtérben van a mainak gondolható, padlataival időfölkavarodást és -elsimulást sejtető földi lét, onnan víz átjáró az örök fénybe. A *Fal-kép-sor-tűz II.* közepén a nagy, fehér folt már nem égi fénynek, inkább belövés-üregnek vélhető, mintha ugyanazzal a fehérrel volna ábrázolva hajdani önmaga hiánya. Ez már nem a túlvilág fénye, hanem a jeges úr. Az *I.* számú képen a szögesdrót hatású, tüskés vonal géppisztolysorozatban folytatódik. A barakkféle, tákolt épület ablaknyílásában fejek. Ebből az ablakból akasztófára látni, mert az impérium bosszújának nem akar vége szakadni a legázolt „kormányzóságban”. Talán ők következnek? Becsukták őket a barakkba, és kicsukták saját történelmükből. A másik ablak be van deszkázva. Szürke állandóság uralkodik mindenben. Az ablak alatt látszik egy fehér folt, de olyan idegen, mint ha egy másik bolygóról szállt volna ide. Vagy csak anyaghiba volna, jelentéstelen lyuk?

Továbbhaladva a „szem” szócikkből idézek, a *Jelképtárból*. „Fénybefogadó szervünk a felvilágosítás, intellektuális befogadás jelképe. A latin *lux* – viláosság – szó másik jelentése: szeme világa, felvilágosítás, megvilágosodás.” Az eddigiektől eltérő, inkább a portré műfajába tartozik a gyönyörű *Szem-sorozat* öt képe. Milyen láttelep állítható ki e képekről? A *Szemlátomás* című „morfofenetikai” jelenségre utal, a látás iránti elemi vágy erőtere formát, arcot idéz a szem köré, aminthogy a világra annak megképződő vízióját is képes visszavetíteni. Ekképpen a látvány úgy dolgozza meg és redőzi az arcot, hogy a szem sorstükör is. A *Szem II.* címűn az arc állandóan bomlik-épül a látás állandósága köré. Ember vagy madár? Madárember szemei az elpusztíthatatlan szemtanú pozíciójában? A *Szemfény* a kinti s benti világ metafizikus egymásra tükröztetése, mondhatnám, a naptári idő múlása a kép belső idejében, a virágos-pikkelyes arcon. Mintha a jajgató és boldog biogenetikában először az emberi szem alakult volna ki. A szem időérzékelő, pityang-gömbszerű, elszállnak róla az ernyős magok. (Gyerekjáték: az érett pityangra fújsz, s abból, hogy hányadrésze szállt el, mint a percek, tudhatod, hány óra van.) A *szem I.* egyik jelentése talán a következő lehet: nem az arcunkba csapódó kő vakít meg, az establishment falja föl a lét önmeghatározó képi látomásait. A szem állandó célpont. A képen ki van jelölve fehér kerettel. Vagy védve? És mintha Kondor Béla *Ostrom* című grafikájára is utalna a rajz, örökösen zajlik a fej ellen az ábrasokadalom létrás támadása. Felettük

a látás-látomás ellentéte a feketével keretezett szem, mint valami kiégett, sötét, szögletes Nap. Kettős portré is látható, felnőtt arcból eredő-folytatódó, autonóm gyerekarca, a *Szemem fényei* – apa és csillagszemű fia. Ennyi röviden a saját lát-lelet. A grafikusművészi attitűd tárgyszerű „definíciójáért” pedig forduljunk a költőhöz: „s hiába bánkódsz, / az igazak lehettek felhő / nem segít a te könnyeiden – / az én szememmel kell kisírnod mindent” (József Attila: *Esik*).

A *Jelet hagyni* szép, lassú lüktetésű és tárgyilagos kép. Lehet, hogy a kontrasztok feloldásáért, a harmóniáért munkálkodók emlékére készült? Mert a rajzoló a maga alkotói mivoltát

is mérlegre teszi itt. Megáll, belegendol. És nem lódít. Íme: kezdeményükbe visszahullt lény-vázok elveszelődése van a képen, s néhány portré, mintha az idő úthengere ment volna át rajtuk, egyéni léttérük elvákuumosodott és beszakadt, alig olvasható jellé egyszerűsödött, belefakul a halállal bágyasztó szürkébe. Mintha egy test heverne ott, bőre a takarója, kivarrva elfeslő-szintelenedő jelekkel. Az emberi jel sorsa lehet ez a kép, a jelé, mely a gondolkodás kezdetének első eszenciája. E rajz a homo sapiens kimért idejének emblémája, nincs vigasz. Pilinszky János-idézet: „Napunk, amit valóban annak / nevezhetnénk, / egynéhány kimerült / csillagra vetve fuldokol, / oly fényességgel, amivel / itt, mifelénk, egyedül az / mi elveszett, / világolhat és találkozhat” (A mi napunk).

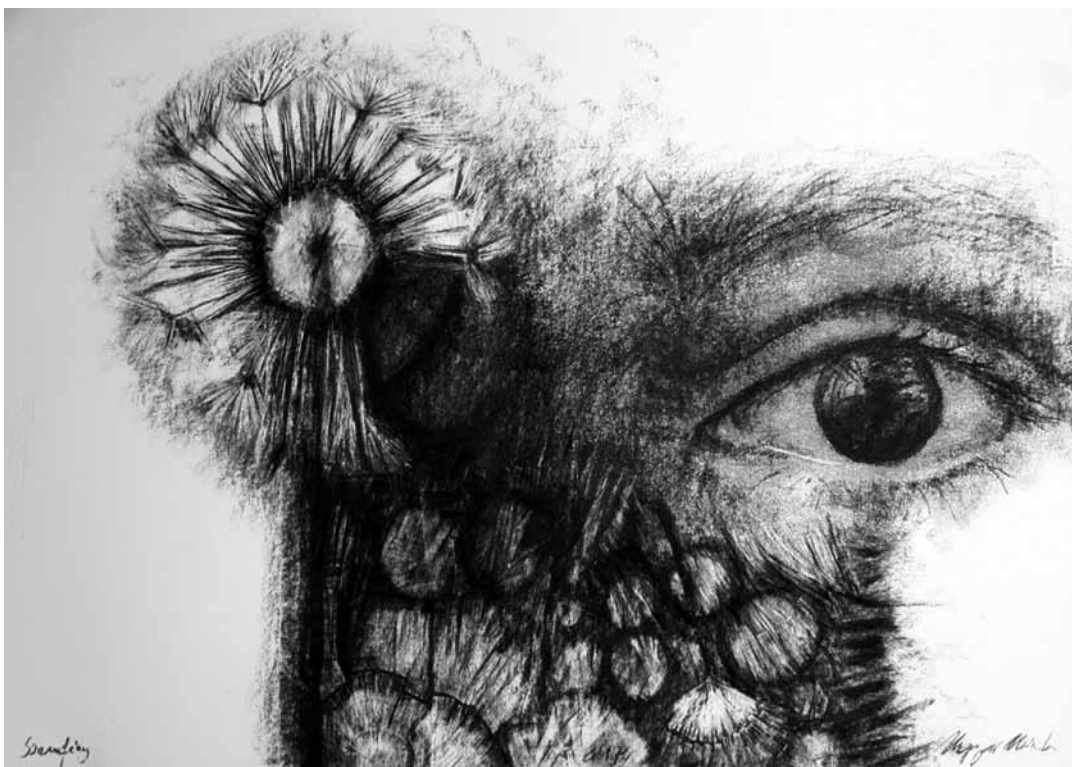
Mellette a *Soproni foltkép* sugall némi derűt. Havas tél van-e, vagy csak az emléke? Avagy nyár, mert ragyogás borít be mindent? E grafika tán a városélmény (lehetne a Festő-köz is) finom felidézése, lírai megjelenítése. Érződik rajta, hogy életünk buborékszerűen szétfröccsenhet bármikor, hogy minden pillanatnyiság veszélyben van. Igen, a Pillanat, bizonyos csendes, merengő emelkedettség képe ez, azé az időé, melyből életünk lényege mégis összeáll, s önfeledt naivitással feledkezünk bele. Természetes nyugalom, talán andante tempójú öröm. A kép – túloznék? – álomszerű érzületrajz. Ez a felsejlő harmónia mégis felelet a kettéhasadt világra, mégis ez az a földi hely, ahol az atlantiszi öröm a maga természetességével egyhuzamúnak tetszik. Mint az előző beszámolómban, ismét idéznem kell Tóth Árpádot, mert sorait találónak érzem Magyar Mónika alkotói munkálkodására, különösen erre a képre: „Áldott az árnyak test nélküli teste, / Titkos kelméjük lelkeimmel rokon.”

Mindezek csak benyomások a grafikákról, korántsem avatott, művészettörténeti igényű igazságok. Ám lehetséges, hogy amit szóba hoztam, arról is beszélnek a képek, meglehet, hogy az esendő tévedések mögött mégis kirajzolódik valami közös igazságunk.

Szerencsés vagyok, hogy évek óta figyelhetem a Torony Galéria tárlatait, rangot szerzett magának a városban, s azon is túl. Művészi igényű kiállításokat láthatnak itt a soproniak. Becsüljék meg, látogassák, érdeklődésükkel támogassák!

(Végül Debreczeni Zsuzsanna, a budapesti Váci Mihály Kollégium vezetője átadta a grafikuművésznek a *Raffaello-díjat*, azaz egy doboz édességet. – A teremben derűtség és lelkes taps.)

MAGYAR MÓNIKA, Szemlátomás, 2017; Szemfény, 2017

PALOJTAY KINGA

kritika

Krasznahorkai László:
Báró Wenckheim hazatér

Magvető, 2017

PALOJTAY KINGA (1984) Budapest

Godot-ra várni vagy a Messiásra, Irimiásra vagy báró Wenckheimre, mindegy is, hiszen várni jó, addig reménykedhetünk, táplálhatjuk szívünkben a kis rőzsetüzeket, hogy majd jön valami, lesz valami, ami jobb, mint ami most van, lesz valaki, aki helyettünk és nekünk megváltoztatja a dolgokat, a körülményeket, a rendszert, a politikát meg esetleg az időjárást, de az biztos, hogy legalább a várost és annak minden lakóját, rajtam kívül, természetesen, mert velem nincsen semmi gond, engem nem kell megváltoztatni, én csak a körülmények áldozata vagyok, bezzeg a postás, a könyvtáros, az iskolaigazgató és a polgármester, nem beszélve a plébánosról és a rendőrfőnökről – de ne feledkezzünk meg a hajléktalanokról és az árvaházi semmirekellőkről sem –, őket nagyon is és haladéktalanul meg kell változtatnia annak, aki eljön, mert azt mondta, hogy eljön, tehát megígérte, az újságok is megígérték, ide jön, hazatér, hisz mindenki hazakívánczik végül, miért pont ő ne, a báró, akit még az ifjúkori szerelme is visszavár, Marietta vagy Marika, oly mindegy (holott egyáltalán nem mindegy, de ebbe most ne menjünk bele), a lényeg, hogy várja epedezve és álmodozva, akárcsak a városvezetők – igaz, ők másféle álmokkal –, a helyi erők meg az aszszonykórus, készülnek cirkalmas beszédekkel, rezesbandával és az *Evita* legszebb betétdalával, hiszen mégiscsak nagy dolog: egy Argentínából hazatelepülő valódi báró, no igen, beszélnek valami kártyaszennvedélyről és gyöngye idegrendszeréről, de miért ne néznénk el ennyit (bármit!) egy ilyen nagy úrnak, aki ráadásul mesés vagyonát minden bizonnyal (a tévében is mondták!) szétosztogatja majd a város – szeretett szülővárosa – javára, nem mintha bárki elvárná, követelné, kicsalná tőle, ó, ilyesmiről szó sincs, de hát azért tüntették el az illetékesek az utcáról a szemetet, az albán gyerekkoldusokat és az ősi kastélyból az árvákat, azért hozattak négylovas hintót, azért szerveztek vidám vetélkedőket városszerete, hogy a hazatérő nábob minél otthonosabban érezze magát, kedvére nosztalgiazhasson és zavaratalanul feredőzhessen a múltból előhőmpölygő legszebb emlékeiben, s mindeközben – de ennyit csak csak remélhetünk – nem fog megfélekezni arról, mivel tartozik hazájának, szűkebb pátriájának és persze nekünk, akik ennyire, de még mennyire, min-

den igyekezetünkkel, erőnkkel – sőt, erőnkön felül! – készültünk a fogadására, s arról igazán nem mi tehetünk, hogy a hintó piszkos üvegén át az esti szürkületben nem látott semmit a régi épületekből, hogy végül nem a kastélyban, hanem szállodában akart aludni, hogy nem vett részt a tiszteletére rendezett díszvacsorán, hogy nem ismerte fel a hervatag Mariában az ő egykori hamvas Mariettáját, nem mi tehetünk róla, hogy mindenkit megtévesztve és kicselezve megszökött a szállóból, hogy a korszó helyett az erdei sínpáron sétált, hogy éppen akkor hajtott arra csapatnyi részeg vasutással a pályakarbantartó szelvény, nem, nem hibáztathat minket senki, amiért kiderült, hogy a bárónak egy vasa sem volt, hogy egyetlen pesót sem hozott haza abból az isten-tudjaha-hol-található rohadt Argentínából, hogy ettől persze mindenki megvadult, hogy ettől kezdve a városunkban olyan különös és borzalmas dolgok történtek, mindenki megbolondult, mintha nem lett volna elég nekünk egyetlen bolond, a Tanár úr, aki ahelyett, hogy tovább növelte volna városunk jó hírét világszerte elismert kutatásaival, otthagytott csapat-paport, állást és házat, de még a házvezetőnője, Ibolyka néni elsőrangú rácsos linzertjét is, és bevette magát az útszéli bozótosba, a Csipkebokorba, hogy aztán onnan lődözzön fűre-fára meg a saját lányára, szóval biztos, hogy megőrült, hiába volt olyan okos ember, hiába értett a föld összes mohájához és mind a filozófusokhoz (különös tekintettel Georg Cantorra), mégis elvesztette a józan esztét, de azt azért mégse értette senki, mit akartak tőle a bőrfejű motorosok, nyilván belekeveredett valamibe, mondjuk, nemcsak ő, hanem mindannyian, miközben még csak azt sem tudtuk, mibe, egyszerűen arra ébredtünk, hogy minden ház előtt, minden utcában benzinszállító kamionok állnak, egymást érték, mindenütt, ameddig csak a szem ellát, de a legijesztőbb nem is ez volt, hanem hogy nem mozdultak, nem csináltak semmit, csak álltak és vártak, de mire, néztünk egymásra kérdőn, némán, mire várnak ezek, nem értettük, egyáltalán nem, mint ahogy azt sem, miért írta (és ki írta!) azt a gyalázkodó, hazug, méltatlan és méltánytalan cikket rólunk, magyarokról, megtaposva minden rendes hazafi önérzetét, minden jóérzésű ember önértékelését; ilyeneket is csak valami örült irkálhat, valaki,

akinek nincsenek sem álmai, sem illúziói, sőt, akinek feltett szándéka, hogy másoknak se lehessenek álmai vagy illúziói, milyen ember az ilyen, milyen ember, aki olyan könyvet ír, amelyben minden egyes szereplő önző, sunyi, korlátolt és erőszakos, betegesen túlérzékeny, vagy éppen pszichopata módjára érzéketlen, többnyire buta és narcisztikus – ha pedig mégis értelmes, akkor antiszociális és mániákus –, milyen könyv az olyan, amely a népbetegséggé fejlődött ostoba önáltatástól indul, majd irracionális félelemmel és félelmetes irracionálissal lassan átítatódva banális apokalipszisba torkollik, amely sátántangó-lépésekben billeg bizarr haláltáncot, igaz, ami igaz, senki sem mondhatja, hogy nem figyelmeztették, hogy ő csak úgy gyanútlanul, a szükséges és észszerű elővigyázatosságot mellőzve, mondjuk, egy ígéretes fülszöveg vagy egy entellektüel társaságra jellemző, homályos, ám semmitmondó sejtelmességével felvillanyozó, kósza irodalmi pletyka hatására vette kézbe ezt a könyvet, aztán persze berántotta a szöveg, az ötszáz oldalnyi hömpölygés, ötszáznyolc, egészen pontosan, mert itt a pontosság is fontos, de még mennyire az, hiszen ebben a kötetben minden rendkívül pontosan, mondhatni, mérnöki pontossággal van kiszámítva, ami egyenesen nélkülözhetetlen ahhoz, hogy ezek a monumentális mondatkatedrálisok össze ne dőljenek, porba ne hulljanak, mint a regény utolsó oldalain a város víztornya és sok más épülete, de ne kalandozzunk el, a mérnöki pontosságnál tartottunk, vagy azt is mondhatnánk, hogy a kínos precizitással előadott zenemű pontossága ez, egy szigorú, vaskezü karmester vagy imp-

resszárió által megkövetelt pontosság, igen, éppen ő, ez a titokzatos impresszárió figyelmezteti a zenészeket (a szereplőket? vagy tán az olvasót?) már a harmadik (tulajdonképpen legelső!) oldalon, hogy *szenvadás, keserű, kimerítő, gyötrelmes munka vár rájuk*, meg arra is, hogy *hibázni, azt itt nem lehet*, hogy *nincs próba sem, nincs rákészülés* – hiába olvastunk már korábban egy-két Krasznahorkait –, s hogy *itt csak egyfélélt játszhatnak, és azt is csak egyféleképpen*, hogy *ők, a zenészek (mi, az olvasók?) úgy fognak muzsikálni, ahogy ő fűtyül*, no igen, nem túl kellemes szembesülni ezzel, lehet fészkelődni, lehet méltatlankodni, de előre figyelmeztet, hogy *se öröm tehát, se vigasz nem lesz* (ez volna a cél?), illetve azt is elárulja ez a mindenhatónak és mindentudónak tűnő, de éppenséggel sátáni hangvételű szónoklatot tartó figura – bizalmasan, a bibliai tiltott gyümölcsöt a kezében forgatva –, hogy neki magának sem öröm ez a munka, hogy egyszerűen *meg kell legyen* ez a produkció, *hogy többé ilyesmire már ne kerüljön sor* (tisztító özönvíz?), tehát kénytelen-kelletlen együtt csináljuk végig ezt, együtt zenélünk és hallgatjuk a többi szólamot, még akkor is, ha ott van a kotta alján (és a regény végén), hogy *da capo al fine* – tehát ismételni kell újra és újra, mintha sosem lehetne vége (örökös büntetés?) –, még akkor is, ha ő maga, a zenekar irányítója saját bevallása szerint olyan valaki, aki nem szereti a zenét, ő mindössze felügyel itt (a végítélet anyaga?), *nem létrehoz, csak jelen van minden hang előtt* (a teremtéstől undorodó Teremtő?), ő az (ki az?), *aki istenigazából ennek az egésznek csupán a végét várja*.

THIMÁR ATTILA

Krasznahorkai László: Báró Wenckheim hazatér

Magvető, 2016

Nem lehet első helyre tenni más kérdést, mint hogy miként vegyük kézbe, minként olvassuk ezt a könyvet. A szerző mögött már egész életpálya áll kitüntetésekkel, díjakkal, sikerrel, csendes bevonulással a magyar irodalmi panteonba. Ez a jó vastag könyv – 508 oldal – összegző mű? Az eddig megszerzett tudást és tapasztalatot, írástechnikát egybefoglaló végső, nagy eredmény? Vagy egy újabb út megnyitása, keresés, próbálkozás? Esetleg ismétlése, pusztán újramondása annak, ami már eddig is többször elhangzott, „hosszú mondatok, hosszú be-

kezdések”? Visszatérés a kezdetekhez, a *Sátántangó* víziójához? Az olvasónak szinte még az első oldal elolvasása előtt döntenie kell, meghatároznia saját beállítódását, akár tudatosan, akár a tudatalatti folyamataiban, ráadásul számot kell vetnie azzal is, hogy a könyv Aegon-díjat nyert 2017-ben.

Az mindenestre biztos, hogy Krasznahorkai öntörvényű alkotó, akit kevéssé befolyásolt épp megjelent műveinek sikere, népszerűsége, avagy éppen hűvös, gyér fogadtatása. Már az *Északról hegy, Délről tó, Nyugatról utak, Keletről folyó* 2003-as megje-

lenése megosztotta a magyar közönséget, hiszen sem az abban megjelenő világ, sem a körbejárt téma nem hagyott teret annak a némiképp underground kultikus befogadásnak, amit a szerző a *Sátántangó*val kivívott magának. Akik a korábbi kötetben magukra, saját világuk problémáira ismertek, azok eltévedtek Genji herceg otthonában s az ahhoz kapcsolódó keleti gondolatok labirintusában. A *Rombolás és bánat az Ég alatt* rátett erre egy lapáttal; sokan mondhatták: attól, hogy a szerző ösztöndíjat kapott Kínába, még nem vált izgalmassá saját élményeinek összefoglalása, feldolgozása. A *Seiobo járt odalent*-tel pedig végleg sikerült eltávolítani magától azokat a mainstream, avagy divatolvasókat, akik a magyar szépirodalmi könyvpiac jelentős részének vásárlói. Tudhattuk tehát, hogy Krasznahorkai nem nagyon veszi figyelembe azt, hogy a közönség hogyan reagál köteteire. Mindezek után mindenki óvatosan vette kezébe az új opust, még ha a cím nem engedett meg egy újabb japán vagy kínai kontextust, sőt, kifejezetten az életmű elejének *Sátántangó* illatú prózáját ígerte.

A tét nagy az olvasó, s nyilván az volt a szerző számára is. A szinte végtelenített mondatokba csomagolt függő beszéd személyes nézőpontú előadásmódja, amely a keleti (kínai, japán) világszemlélethez és -érzékeléshez jól illeszkedett, miként tud olajozottan működni a „Gémes kút, malom alja, fokok, / Sivata, lárma, durva kezek” világában a 21. században? A kritikai fogadtatás elsősorban a *Sátántangó* apokaliptikus témájához való visszatérésként értelmezte és ünnepelte a kötetet, s elsősorban az életmű korábbi darabjaihoz igyekezett láncolni azt az egyes szereplők, motívumok, gondolatok azonosításával. Érdekes látni immár azt is, hogy ez a kritikai nézőpont kevésbé vetett számot a közben eltelt idővel, tehát azzal, hogy ami 1985-ben világvége-próféciaként újszerűnek hangzott, mind az 2016-ban – akár a *Sátántangó* újraolvasása során is – egészen más hangfekvésbe kerül, olyan szimbolikus jelentőségű dátumok miatt, mint 1990, 2001.09.11., 2004, vagy olyan, időközben megjelent művek miatt, mint a *Sinistra körzet*, *Javított kiadás*. Az olvasói kontextus, amelybe a 2016-os mű kerül, meglehetősen más, mint amely 1985-ben körülvette az akkori nagy regényt.

A könyvet olvasván első kérdésként az merült fel bennem, hogy ez a narratív nézőpont mennyire tud távolságtartó s egyben mindentudó, minden helyi árnyalatot érzékeltető lenni egy olyan történetben, amely ennyire közöttünk játszódik. A narráció bonyolult távolságtartása nem engedi meg azt, hogy egészen konkrét allúziók, utalások, netán politikai áthallások legyenek. A valóságreferencia és a

művészi ábrázolás hangoltságának szabadsága egymás ellen feszülnek, mert várjuk az ismerősnek ható történet lehorgonyzási, kifeszítési pontjait, ám a szerző gondoskodik arról, hogy az egész szöveg és a regény epikai története egy szimbolikus térben mozogjon. Gondolom, a könyv megjelenése után százak kattintottak rá a Wikipédián a Wenckheim család történetére, ahonnan megtudhatták, hogy báró Wenckheim Béla Magyarország miniszterelnöke volt 1875-ben, valamint hogy a családnak tizenhét kastélya volt Békés megyében. De az is nyilvánvaló, hogy a „mi Bélánk” a könyvben nem ő, az egykori miniszterelnök, hanem inkább egy szimbolikus (talán allegorikus?) alak, aki sok mindent jelenít meg egy személyben, ami az 1990-es változások óta Magyarország életében megtörtént. Akár a korábban emigrációba kényszerültek hazatérésének polémiáit (beleértve itthoni fogadtatásukat és integrációjukat), akár az egykori arisztokrácia helyet keresésének és találásának, az ezzel összefüggésbe hozott kárpótlásának összes kérdéseit, s nyilván ezeken a kérdéssorokon keresztül egyáltalában a magyar történeti múlthoz való viszonyunk kacskaringósan összetett voltát. Másrészt mindezen valós és éppen ezért ezerarcú, ezer változatban lévő viszonyoknak személyes, emberi oldalát is: a gyámoltalanságot, idegenséget, naivságot, romantikus érzelmességet, töketlenséget. Az ismerős problémák és helyzetek valóságreferenciális azonosítása helyett egy olyan tapasztalati koncentrátumot kapunk, amely minden olvasónak ismerős, de egyedileg nem azonosítható.

Ezek után viszont az látszik a legfontosabb kérdésnek, hogy a művészi, áttételes ábrázolás meg tudja-e fogni mindazt a nagy téma- és problémahalmazt, amelyet ez a regény megcéloz. Lehetséges-e ezt megtenni ebben a történetet végig precízen, az élőmesélés ritmusával előadott narratívában, amely immár Krasznahorkai-védjegy lett? Ez ugyanis éppen az elbeszélés nehézségeire alapozva kellő körültekintéssel és az időt nem sajnáló alaposággal mondja el a történeteket, ami a felbukkanó témák-kérdések mennyiségét tekintve akár egy tizenötször ekkora terjedelmű könyvet is megkívánna.

A regény olvasható méretűre tömörítésének módszere az elliptikus szerkesztés. A kihagyások és az epikai történetesoroknak töredezett elmondása viszont éppen azt a távlatot szünteti meg, ahonnan ráláthatnánk az egész műre, s ahonnan megalogozhatnánk, leszűrhetnénk magunk számára azt az értékszerkezetet, amelyet a mű képvisel. A nagyon kihegyezett, poentírozott jelenetek (Béla báró leszállása a vonatról, esti találkozása az ágyát szerelő

ezeremesterrel) között vagy inkább közül alig-alig jut kilátás a további események és összefüggések tágabb tereire. Sőt, hozzátehetem, még az sem könnyű, hogy az egyes eseménysorokat – vagy akár regénybeli személyeket – egymás viszonylatából, szemszögéből tudjuk értelmezni.

Mindez azért lesz fontos, mert a szöveg alaptö-nusa egy, a narratívába épített erős irónia, amely kétségbe von minden, a narráció hatalma alá eső történést, személyt, helyzetet. Az viszont kérdés marad, hogy az irónia alapját szolgáltató értékrendszer honnan származtassuk. A regényben ugyanis minden ironikus színezetet ölt, nincs kijelölt érték-sík, amelyhez viszonyítani lehetne bármelyik eseményt, jellemet. Viszonyítani csak egy művön kívüli *sensus communis*hoz tudunk, ahhoz a józan értékrendszerhez, amelyet a felvilágosodás Európája alapozott meg és tett általánosan elfogadható érvényűvé. Eközben az is igaz, hogy éppen a 21. századi változások között már nem egyértelmű, hogy a busás borraivalot elfogadó kalauzok lúzerek-e, vagy éppen reális karrierépítők. A meglehetősen élehetetlen báró Wenckheim balfék-e, vagy csak egy alternatív egyén, akin segíteni kell a felzárkóztatás jegyében? A történet egyik főszereplője, a Tanár úr önbíráskodó magatartása és erősen önelvű gondolkodásmódja egy történeti alternatíva-e, amelyet a 21. század kényszerít saját szuperhőseire és McClane nyomozóira? A városka motoros bandája valóban önszerveződő, tévútra szaladt identitású fiatalok szabadcsapata-e, vagy a hatalom által szervezett és a szükséges pontokon bevetett, maffiás eszközökkel mozgósítható terrorista-sejt? Az irónia megszületésének egyik alappillére tehát a művön kívüli, amely ezért rendkívüli erővel érvényesülhet, ha a *sensus communis* erős (mint például 1985-ben), vagy éppen elgyengülhet, ha nem az, mint például napjainkban.

Az általános értékrelativitásnak, amelynek eredménye a nem állítás–nem tagadás, jó példája a *Magyarokhoz* című fejezet, amely kiemelt figyelmet kapott a kritikuskóttól. Az abban olvasható névtelen levél – retorikájában erősen emlékeztet Csurka Istvánnak annak idején a Magyar Fórumban közétett publicisztikai írásaira (a magyar tulajdonságokért egy gén a felelős) – az, amelynek közzététele a városka életének baljóslatú felbolydulását váltja ki. A levél publicitásának kérdése komoly feszültséget teremt a szabad sajtó mellett kiálló főszerkesztő és a városi potentátok között. Ám amíg ebben a viszonylatban a főszerkesztő a „sajtó-

szabadságot” védelmezi, pár oldallal odébb már éppen a „szólásszabadsággal szemben” hallgattatja el szerkesztőit egy szokásos módon lezajló és az elbocsájtásokat előrevetítő értekezleten. Minden és mindenki alattomos, agresszív és egyben buta e regényvilágban. A névtelen levél állításai így vákuumba kerülnek a művön belül.

Kétségtelen, hogy a történet könnyen rabul ejti az olvasót, s nemcsak azért nem lankad a figyelmünk, mert ha kicsit is nem koncentrálnak, akkor a narrátor pillanatok alatt kicselez bennünket, és már nem is tudjuk, kinek a beszédszólamát olvassuk, hanem azért is, mert a történet önmagában fordultatos, függetlenül attól, hogy éppen melyik szereplőnek szurkolunk.

A regény nagykompozíciós szerkezetében elsősorban egy zenei mű részleteinek egymás mellé helyezése érvényesül. A tartalomjegyzékben a csinnadratta zene hangjainak megjelenítése fejezetjelölőként mutatja ezt. Az egymást követő fejezetekben és szakaszokban egyes témák hasonló változatossággal bukkannak fel, mint egy szimfóniában. A szereplői szólások is mint egy-egy hangszercsoport lépnek az olvasó elé, s mindegyikhez külön-külön stilisztikai jellemző is társul. A kisebb szövegegységek, a mondatok szintjén is a hosszú, elhúzódó dallamosság, voltaképpen a megszólalás zeneisége lesz a domináns erő. Nem a tartalmi, epikai vagy akár dramaturgiai szerep, hanem a mondat hangzásának megformáltsága. Eszünkbe juthat, hogy annak idején Krúdy is hasonló prózai megoldással újította meg írásait, ezzel vívott ki magának azóta is egyedülálló rangot prózairodalmunkban. Ha a Krúdy-párhuzamot megemlítettem, érdemes elgondolkodni azon, hogy míg Krúdy egy sosem volt múlt megírásával, megörökítésével töltötte pályája nagy részét, Krasznahorkai egy folyamatosan a nyakunkra ülni készülő, apokaliptikus jövő ábrázolásával, megragadásával építette meg regényeinek jelentős hányadát. Mindkét szerző távolságot tart a jelentőtől, mintegy zsigerileg utasítva el azt.

A regény befejezése után számomra nem maradt kérdés, hogy a 2016-ban kiadott könyvek közül ez volt az egyik legjobb alkotás, azzal együtt is, hogy ez a speciális elbeszéléstechnika a 21. század elején már kevésbé tud erős hatásokat elérni, mint a múlt század utolsó harmadában. Méltán kapta meg az Aegondíjat. Igaz az is, hogy egy ilyen értékelő mondattal voltaképpen egész irodalmunkat minősítem.

KEMSEI ISTVÁN

Szakolczay Lajos: Jövőben a múltunk

Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó, 2016

KEMSEI ISTVÁN (1944) Budapest

Szinte lehetetlen a Szakolczay-féle maximalista igénynek eleget tenni: „Nehéz a kultúra (irodalom, színház, képzőművészet stb.), mert sokat kell olvasni, rengeteg kiállítást nézni és napról napra színházban (operában) üldögélni – aki tisztességgel akar ítélni, annak az egész Kárpát-medencét be kell barangolnia –, ám ha valaki meg akarja spórolni az ezzel járó nem kicsi (sőt, hatalmas!) munkát (hányan vannak, istenem, hányan vannak!), az több mint tisztességtelen játékos, bárki által mozgatható bábu. Az ilyen »ítésznek«, kánongyártónak, bármely tényérből van is etetve, semmi sem fekszi meg a gyomrát. Él, mint Marci Hevesen, mert a tudatlanság és tájékozatlanság szerinte jól kamatoztatható *életpótlék*.” (*Alkonyat?*)

S pláne nem könnyű ennek az állításnak ellene szólni, mert Szakolczaynak szinte mindenben igaza van. Az ember – a kor- és pályatárs leginkább! – azonban felületes és esendő, mint tudjuk. S mint felületes és esendő, a maga olvasottságára büszke akárki (dehogyan büszke, csak ebben a kontextusban jól hangzik), e magasra tett mérce olvastán kénytelen az iránymutató etalon lábai elé letenni a fegyvert.

Mert nem olvasott. Legalábbis eleget nem (vajon mennyi az *elég?* – a Szakolczay által felállított kívánalom szerint semmi nem az). Nagyon kevés kiállítást nézett. Még kevesebb színlelőadást. Esztendőik óta nem volt operában, hogy a teljes Kárpát-medence bebarangolásáról ne is beszéljünk. Labdába se rúghat.

Lássuk be, mint majd minden teljességigényben, Szakolczayéban is van nem kevés túlzás. Az életműnek ez a töredéke – még azt se mondhatjuk, hogy *nagyobb* része –, a majd félezer oldalas *Jövőben a múltunk* mégis a maga súlyosságával szerénységre és mértéktartásra inti a szemlélőt. Ugyanis a Szakolczay-jelenség mint nyilvánvaló anakronizmus a maga testi és szellemi valójában: igenis létezik. Vele egyetemben nagyon valóságos és erősen ható az a reformkort megelőző időkre jellemző lelkesültség is – majdnem-Kazinczyság, azért csak *majdnem*, mert tudtommal a szintén nagy levelező Szakolczay még nem szórta el postaköltségre vagyonát, mint a széphalmi mester, bár

ez sem egészen bizonyos –, ami arra predesztinálja, hogy a teljes magyar kultúra vigyázó szemű *őre* legyen. A Szakolczay-jelenség ma éppen fordított képét mutatja – igazából azonban talpra állítja azt, ami felfordult! – annak az erőszakoltan kánonképző, ugyanakkor fennhangon önnön magára egyedüli, mindenható mérce gyanánt mutogató és médiavezérelt világképnek, amely bármely művészeti megvalósulást az emberiség futó kalandjaként és a hiúság talmi vásaraként értelmez.

Kritikák gyűjteményére ritkán szokás a „jelentős mű” jelzős szerkezetet aggatni. Hiszen a kritika a maga nemében nem műalkotás, hacsak nem hordoz valamely *mögöttes*, a denotátumban rejtező vezéreszmét, amely a számtalan, kisebb darabból összeállt értékelő szöveget a *műalkotásról alkotott műalkotás* szintjére képes emelni.

A *Jövőben a múltunk* mégis, mindenképpen a „jelentős mű” értelmében vett módon áll egybe. És nemcsak amiatt, hogy szinte szépirói szerkesztőelvek alapján követi a próza- és drámaművek *nyitó egyensúly–folyamat–záró egyensúly* szerkezeti képzetét. Fontos sorvezető az olvasáshoz persze ez a tulajdonsága is. A *nyitó egyensúlyt* a kötet elejére helyezett esszéik sora, a *Toll*-ciklus, a *folyamatot* a vegyes anyagú, többnyire kisesszéket tartalmazó *Kronosz képzelmei*, a színikritikákat felvonultató *Gong* és a Kortárs folyóiratban megjelent recenziók sora, az *Olvasó-próba*, a *záró egyensúlyt* a *Búcsú és siratás* cím alatt sorjázó nekrológok „teremtik” meg.

A *folyamatban* lezajló változások végeredménye – éppen mint a tragédiákban – huszonhat halál (*Búcsú és siratás*). Nem éppen szívderítő végkicsengés, már csak azért sem, mert fájdalmasan sok került belőlük. Pláne, ha már maga a nyitány – a *Toll*-ciklus esszéi – is merő, balsejtelmes aggodalom a mesterségesen kettészakított magyar irodalom sorsa felett (*Roszkedvünk tele, merre a hiányzó Nagyok nélkül?*; *A varacsokos disznó vágta ösvényen, pettyes szárnyú lepkék sugarában*; *Bárdok cukormázsal*; *Az írástudók rothadása*). Amikor értékrendek harcolnak egymás ellen, meghal maga az értékrend. Az egymással vívott fölös küzdelemben pusztul, sekélyesedik az irodalom, s nem maradnak, csak pusztá nevek – művek nélkül. A nem olvassuk

a másikat, a másik sem olvas minket folyománya pedig nem más, mint az, hogy senki nem olvas senkit. Hogyan is épülhetne föl így egy eljövendő, objektív szemléletű irodalomtörténet?

Szokolczay persze olvas, bár ő is ritkán veti kritikus tekintetét a *túloldalra*. Jószereivel csak egy Esterházy-mű (*Egy nő*) és egy Petriről szóló könyv (*Beszélgetések Petri Györggyel*) bírálatainak erejéig. Le is szedi mindkettőről a keresztvizet rendesen, s nem is egészen alaptalanul. Tandori könyvéről (*A dal változásai*) sincs jó szava, csak hát Tandori már régóta külön „Tandori-oldal”, a maga esetlegességeivel, bukfenceivel egyetemben, csakis önmagához, önmagával mérhető.

„Együtt vagyunk gazdagok! Az egymástól különböző értékek, karakterek együttesében” (*Bárdok cukormázzal*). A könyv megszívlelendő kulcsmondatai. Ezzel a nyilvánvaló ténnyel a *másikak* is nyilván tisztában lehetnek, hiszen mindannyian ugyanabban a korszakban élünk, azáltal determináltak, aminek a legvégén jó esetben mindenki – lett légyen bármelyik *oldal* kegyeltje – leírt, maradandó szöveggé lényegül, vagy elmerül a felejtés hullámsírjában, műveivel egyetemben. Ezen utóbbiból – mármint a felejtésből – amúgy is külön sportot űz a magát *felgyorsul*tnak füllentő korunk.

Ki kezdte ezt az egymással vetélkedőket is többszörösen megalázó, méltatlan versengést, tudjuk persze, s azt is, hogy a harc korántsem esztétikai. Mert vajon mitől jobb író, mondjuk, X, mint Szilágyi István? Vagy mitől jobb költő Y, mint a könyvben recenzált Kiss Anna? Nyugodtan állapíthatjuk meg: semmitől, hacsak nem attól, hogy az elől említettek hajdan mélyebbre merítettek a mára százévesen haldokló avantgárd áporodott mocsarából, mint az utóbbiak, jobbára a hazai valóságot taposók. Csekély értékű munka pedig születik az egyik és a másik oldalon is (*Röhrig Géza: Hamvasztókönyv; Kis Pál István: Szögek a diófában*).

Nincs tehát valóságos rang- és értékkülönbség a két tábor között. Látszatra folyik (dúl?) valamiféle harc a hagyomány és az újító törekvések között, csak hogy ez az egymásnak feszülés már ezer évek óta zajlik.

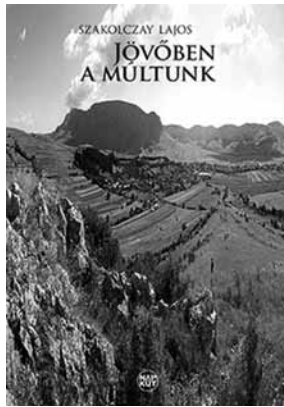
A művészet világa – akár zokon vesszük, akár nem – mindig is az értékek egymásnak feszüléséből épült fel. A kritikus elsőrendű feladata a szakmaiság lehető legtisztességesebb figyelembevételén – „olvasás, újraolvasás, nézés, újranézés, s a vé-

gén írás” (*Változó változatlan*) – kívül ezeknek az értékeknek felkutatása, felmutatása, *helyre* tétele azon a piramison, amit a művészet épített fel magának, kezdve a csekély tehetségű, de még művészi szintet megütő alapokon, fel, egészen a zsenialitás csúcsáig. A kritikusnak hivatása, hogy tudomásul vegyen és értékén kezeljen minden anyagot, amiből ez a piramis felépül. Hiszen az mind-mind megérdemli az értő figyelmet. Jól néznénk ki, ha nem így volna, ha nem lennének Szokolczayk, akik a művészet olyan teljességű spektrumát képesek áttekinteni, mint a képző- és színházművészet és az irodalom.

A *Jövőben a múltunk* szűkebbre szabja ezt a mezsgyét, eltekint a képzőművészettől – arról szóló írásait külön, terjedelmes könyvében, a *Nagybányától Picassóig*-ban közölte –, a *Gong* ciklusban is többnyire a színházművészet olyan „perifériának” tekintett megvalósulásait méltatja, mint például Dürrenmatt *Fizikusokjának* Evangélium színházi vagy a soproni Petőfi Színház *Macska a forró bádognetön* Thália színházi előadása stb. Azokat azonban olyan színvonalon, hogy a színbírálatok olvasója a kritikusban az első pillantásra felfedezheti a *nézőt*, a hozzáértő műélvezőt,

aki nem azért telepszik le a zsöllyébe, hogy a kákn is meglelje a csomót, hanem azért, hogy gyönyörködjön a megvalósulásban. Az embernek szinte nosztalgiája támad: eszébe jutnak a régi Film Színház Muzsika hetilap (1957–1990) aprólékos figyelmű kritikái, ahogy Szokolczay a színelőadásokat szemlézi. Szokolczaynál is ugyanarra az alapszágra lel, mint a hajdan népszerű hetilap hasábjain, ugyanúgy deduktív módszerrel közelít a külső látvány felől a „lényeg” felé. A zsinórpadtástól indulva a színészi játékon át a darab eszméjének kiteljesedéséig.

Szokolczay „jövöltábol” Kronosz szemével látunk. Megragadjuk az egyre inkább elveszni látszó időt (*Kronosz képzelmei*). Küzdünk a méltatlan felejtés ellen. Ki emlékszik ma már Kiss Tamásra? Pedig nagyon jó költő volt (*Kiss Tamás költészetéről*). Jékely Zoltán neve is erősen halványul (*Szívünk mezsgyéjén*), de talán nem olyan sebességgel, mint Lászlóffy Aladáré (*Ali a fényshivatagban*). Van-e még olyasvalaki, aki emlékszik a tragikus sorsú Gyóni Géza körül felhabzó vitákra: „igazi” költő volt-e, vagy csak halvány Ady-epigon? A *Csak egy éjszakára* vers költőjét, a magyar első világháborús katonaköltészet legkiválóbbját nemcsak morális tartása,

hanem idézett nagyszerű versrészletei (pl.: „Halál, halál, vén Csínom Palkó, / Kivel annyiszor elkomáz-tunk, / Hát ez lesz, ez lesz csakugyan / A legutolsó állomásunk?”) is óvják az időben (*Halál, halál, vén Csínom Palkó*). Kolozsvári Papp László és Hervay Gizella életművét is ki lehetne léptetni a feledés homályából (*A szerelem három arca. Kolozsvári Papp László, Visky András és Hervay Gizella három könyvéről; Hazajöttem meghalni. Hervay Gizella kiadatlan verseiről*).

A rövidebb lélegzetű műbírálókat recenziónak mondja a szakirodalom. Szakolczay *Olvasó-próba* cím alatt foglalta össze a Kortárs folyóiratban két esztendő (1995–1996) alatt megjelenteket. Mi tagadás, a névsor nem tükrözi a *kánont*. Ferenczes István, Takáts Gyula, Horváth Elemér, Vasadi Péter, Kiss Anna, Tamkó Sirató Károly, Péntek Imre, Szakács Eszter, Fekete Vince neve – hogy csak a kiemelkedőbbeket és műveiket említsem – alig mond valamit az aktuális irodalmi celebnévsort böngészőknek. Az olcsó népszerűsége, a „divatkritikus”

címre törekvés azonban soha nem volt Szakolczay sajátja. Az ellenkezne érték- és feladat szemléletével, amelyeknek talpköve a ki tudja, miféle mester-séges ideológia irányítása alatt gondolkodó „haladárok” által olyannyira és oly sokszor elátkozott, Szerb Antaltól, Németh Lászlótól, Baránszky-Jób Lászlótól stb. átöröklött kritikus hagyomány, az irodalom folyamatosságának, folytonosságának tiszteletben tartása a maga rendkívül olvasmányos, a tudálékosságot messze kerülő stílusával, az alkotó lélek legmélyéig hatoló megértésével.

Az egész könyv mottója lehetne Weöres Sándor emlékezetes, 1970-ből származó nyilatkozatának figyelmeztető szövege, miszerint: „Ma a költők egy része menekül a hagyománytól. Holott szükség szerű, hogy a hagyományra épüljön minden... Maga a nyelvi anyag is hagyományos, amit használunk. Tehát senki sem tud kilépni a hagyományból, bármennyire törekszik erre” (*Egyedül mindenkivel – Weöres Sándor beszélgetései, nyilatkozata, vallo-másai*).

VARGA MÁRIA

Falusi Márton: Műtűcsök opál mezőkön

Nap, 2016

Mi történik, ha folytathatatlaná válik a hagyomány, ha életünkben végül eltűnik a kultúra? Ha a régi korok művészetével már csak autentikus, ámde élet-telen skanzenekben és személytelen vitrinekben találkozhatunk? Milyen szerepe lehet ma a művészetnek, annyi-e, hogy dekoratív bokréta-ként díszítse Isten kalapját? „Az Iszlám Állam felbecsülhetetlen ókori régészeti leleteket semmisített meg, de a mi vitrineken blazírtan átfutó tekintetünk nem hasonló rombolást visz-e végbe?” Ilyen és hasonló – nemritkán provokatív – kérdéseket tesz fel és próbál megválaszolni esszéjében Falusi Márton.

Első pillantásra látszik, hogy nagy ambícióval, hatalmas mennyiségű háttéranyag birtokában dolgozik. Ez az elméleti felvérteztség azonban időnként több hátránnyal, mint előnnyel jár, ugyan is nagyon megnehezítheti, nemritkán lehetetlenné teszi a megértést. A szerző – az esszé műfajának megfelelően – nem ad jegyzeteket, forrásmegjelöléseket a jobb eligazodás végett, a sokféle utalás és hivatkozás azonban így gyakran lehetetlenné

teszi a befogadást. Nem tartom valószínűnek, hogy létezik olyan szuper-olvasó, aki a nagyszámú hivatkozott szerző és elmélet mindegyikét többekévesé ismeri, mi több, felidézni és adekvát módon értelmezni képes. Főleg azokon a helyeken akad ilyen gond, ahol nem csupán irodalomtudósokkal, filozófusokkal, ismertebb társadalomtudósokkal van dolgunk, hanem, példának okáért, jogfilozófusok elvont gondolatmenetei is terítékre kerülnek. Az esszének innovatívnak és provokatívnak kell lennie – állítja egy helyen a szerző, s ezt tartja is, de hozzáténném, hogy az esszé jó esetben letisztult és közérthető is, hiszen ebben a műfajban az ismereteket, információkat a saját személyiségén átszűrve formálja meg a szerző. A személyesség műfajaként viszont nem lehet absztrakt és követhetetlen. Ha azonban az olvasó átküzd magát az említett nehézségeken, és nem tántorítja el a sokszor emészthetetlen hivatkozások és elvontságok, akkor izgalmas, szimpatikus és fontos gondolatokkal találkozhat.

VARGA MÁRIA (1960) Balassagyarmat

A kötet fő szövege az aggodás a kultúráért, a hagyományért, a nemzetért, az emberi arc megmaradásáért. Tösgyökeres budapestiként Falusi Márton – valószínűleg Csoóri Sándor és más mesterei hatására – a népi irodalmat vallja önmaga számára értéknek és példának. A kötet legnagyobb részét a népi írók – egyebek mellett Nagy László, Sinka István, Szabó Zoltán – munkáinak bemutatása, újraértelmezése, a mához és a ma divatos elméletekhez, irodalmi diskurzusokhoz való viszonyulásának taglalása teszi ki. Sinka kapcsán írja: „A 20. századi Európa azért fordult »vissza« a természeti népek (mint tette ezt Picasso, Gauguin és Henry Rousseau) és a civilizáción kívül, a társadalom alatt élő rétegek [...] kultúrája felé, mert megbomlik a felvilágosodásba és a pozitívizmusba vetett hite.” A gondolatmenet később így folytatódik: „Csoóri Sándornak van igaza: amit a nyugati kultúra szürrealizmusként és expresszionizmusként »feltalált«, eredendően jelen van a népi kultúrában. E szemléletmódok nem »modernek« a szó újszerű, neológ értelmében, csupán a tudás azon területeihez tartoznak, amelyeket a tévútra siklott felvilágosodás takarásából nem vettünk észre. [...] Picasso nem »találta ki« a kubizmust, Sinka sem a népi szürrealizmust, csak megmutatták, hogy a valóság kubista is, szürreális is, ettől pedig a korszak írisze színváltozáson esett át. Lám, ezt akarta a művészet: visszaszerezni a pozitívista tudománytól, hogy ismét autentikus, versengő világmagyarázat legyen.” A pozitívista szemlélet – állítja a szerző – szétszabdalta a tudásterületeket, és érvénytelenítette a világmegismerés művészi lehetőségeit, ezzel a közösségi mítoszt is száműzte a kultúrából. Tagadhatatlan a folklór felé fordulás remitológizációs törekvése: a népi kultúra talaján felépülhet a közösség. Amit a kívülről vezényelt tudomány felapróz, azt a belülről vezérelt autonóm művészet összekovácsolhatja. Ha azonban a művészet megtagadja világmagyarázó indíttatását, és csak dekoratív szempontokat tart szem előtt, ugyanolyan iparággá fokozódik le, mint minden más, amit a bárkik és akárkik kedvelnek – vagyis alacsonyrendűvé (*Idegen arcod, akit nem ismersz*). Hozzátehetjük, hogy amennyiben Isten halott, a művészet sem bírhat más funkcióval, mint hogy komfortosabbá, élvezetesebbé, esetleg esztétikusabbá és szórakoztatóbbá tegye az életet. Egyes művészek és gondolkodók szerint – ilyen pl. Hamvas és Kertész Imre a közelebbi múltból – a művészet, a zene, az irodalom szerepe nem lehet más, mint hogy Istenről, a transzcendens világról tudósítson.

A *Népi írók tegnap és ma* című írásban is a korábbi gondolatot járja körül. A népi írók köre nagyon

heterogén vonásokat mutat – szögezi le. „Jókora adag malíciával úgy is fogalmazhatnánk, hogy ezt az »új irodalmi népiséget« egyvalami tartja össze: bizonyos szempontból mindannyian vesztesek. Ők alkotják a »mainstream kultúra« (ha van ilyen egyáltalán) alatti/feletti kultúrát. Mi jellemzi őket? Csak néhány karaktervonást említek most: felelős értelmiségi esszéizmus: a közösségi problémákkal való számvetés a szépirodalmi esszé műfajában; valóságreferencia: az irodalmat mint a közösség és a személyiség próbatételeinek színterét szemlélik; nemzetben gondolkodás: a kultúra a nemzeti hagyományokból bontakozik ki, számukra a nyelv briliáns eszköz a szabadság létállapotának eléréséhez, s nem börtönudvar, amelyen a fogvatartottak róják köreiket.” Véleménye szerint ma a kortárs mainstream művészet beolvad a szórakoztatóiparba, a „küldetés” és a „felelősség” béklyóitól megszabadult irodalom a semmibe hull. A 21. század felszámolja a kultúrtörténet valamennyi termékeny és terméketlen vitáját: sem a modern, sem a posztmodern, sem a népi, sem az urbánus irodalomra nem kíváncsi senki, értsünk bármit is ezen fogalmakon. A népi írók által képviselt személyesség és morális felelősségvállalás nélkül azonban a politikai közösség sem fogalmazhatja meg önmagát, nem érthet szót önmagával. Irodalom és művészetek nélkül nem lehetünk szabadok. El kell foglalunk a szellemi honvédelem őrhelyeit, mert a tudatlanság és az ízléstelenség szélsőséges módon nyert teret – figyelmeztet. A magas művészet egyre inkább a szórakoztatóiparban oldódik fel.

Az írások nem pusztán irodalmi-művészeti kérdéseket boncolgatnak, gyakorlatiasabb témák is terítékre kerülnek. Egy internetes hírportál kérdése kapcsán az etikaoktatás bevezetéséről fejti ki véleményét a szerző. Arra a következtetésre jut, hogy ha a tantervben külön tárgyként szerepel az etika, az nem más, mint a humán stúdiumok oktatásának kudarca. Annak eredménye, hogy egy közösség képtelen megfogalmazni érvényes elbeszéléseket az irodalom és a történelem nyelvén. Lehetséges, hogy kultúránk jelenkori állapotában nincsenek válaszaink az erkölcsi dilemmákra? – teszi fel a költői kérdést.

Identitás, értékrend, lelki-szellemi beállítottság – azaz a jövőnk, életminőségünk szempontjából alapvető, hogyan határozzuk meg a hagyomány, a kultúra, az irodalom szerepét és lehetőségeit. Falusi Márton minden egyes írásában nagyon fontos kérdéseket boncolgat, személy szerint abban bízom, hogy a jövőben sokkal letisztultabban és közérthetőbben fogalmazza meg a válaszait.

WÉBER ANIKÓ

Halász Margit: A vörös nyelvű párduc

Kortárs, 2016

Halász Margit új regényében – a korábbi műveihez hasonlóan – egy magyar tájegység múltját idézi fel az ott élők története, a fennmaradt mondák és mesék alapján. Most azonban mintha nagyobb fába vágta volna a fejszét: *A vörös nyelvű párduc*ban nem csupán egy kis szeletét szeretné feleleveníteni a Hajdúságnak és a Hortobágnak, hanem minden ízét, szagát, szegletét, hangulatát. Összesen négyszáz év történéseit próbálja belesűríteni a laza szerkezetű regénybe, és már csak az a kérdés: sikerül-e.

Hogyan lehetne megragadni az 1600-as évektől a pusztán élő emberek történeteit, ha nem a szájhagyomány útján terjedő műfajok segítségével? Mintha beülnénk egy fonóba, és elkezdénénk hallgatni az ott élő parasztemberek történeteit – úgy ontja magából az elbeszélő a meséket, anekdotákat, legendákat. Közben megőrzi a szájhagyomány útján terjedő műfajok jellegzetességeit is – a balladák homályát és tragikus végkifejletét, a mesék karaktereit, fordulatait, varázsszámait, babonáit, a legendák misztikumát. A történetek lazán kapcsolódnak egymáshoz, először még alig látszik az összefüggés közöttük, és úgy tűnik, csupán a vörös nyelvű párduc – egy kis bálványszobor – jelenti a kapcsolatot, ám a regény felénél már kibontakoznak a tágabb összefüggések, és egészében láthatunk rá a pusztára és annak lakóira, a felmenőkre és leszármazottakra.

A fejezeteken belüli anekdotákat, történeteket egy-egy pusztán élő állat – ló, bárány, gólya, lúd – felbukkanása fűzi össze, míg a fejezetek közötti átjárhatóságot a párducos kegytárgy teremti meg. A sorrend szigorúan kronologikus: az 1600-as évektől indul az elbeszélés, és hatalmasakat ugorva előre egészen a 20. század végéig, napjainkig tart – mindig az aktuális kegytárgy-tulajdonos történetét elmesélve. A nézőpont pedig ennek függvényében folyamatosan változik, az adott szereplők érzéseibe, gondolataiba látunk bele, legyen az kocsis, csikós, kisasszony, fejedelem

vagy épp madár, béka, kutya – ugyanis előfordul, hogy az állatok szemével látunk, az ő párbeszédüket halljuk a pusztáról.

A történetek szövése, a folyamatosan változó szemszög pedig eléri, hogy az aktuális fejezet karaktereihez azonnal kötődni kezd az olvasó. Kíváncsi lesz a sorsukra, izgul értük, így még inkább átérzi az őket ért tragédiát. A főszereplők többnyire nők, akiknek jóval kidolgozottabb a jellemük, így velük lehet könnyebben azonosulni. Még ott is, ahol látzólag fontosabb volna a férfi szála – mert ő a történelemkönyvekből is ismert Bocskai fejedelem –, a női szemszög domborodik ki, a feleség fájdalma, érzései.

A cselekményt a kegytárgy útja viszi előre, az elbeszélés pedig jóval letisztultabb, egyszerűbb, mint amit korábban megszokhattunk a Halász-kötetekben. Eltűnnek a barokkos körmondatok, a díszítettség, a mese szövevényessége és az állandó humoros, ironikus szemszög, helyette rövidebb, ütős mondatok, kopogó párbeszédök és a pusztára vonatkozó egyedi hasonlatok, metaforák építik fel a szöveget. A kevesebb néha több elve jól érvényesül a regényben – a leírások kiemelkednek a szövegből, az olvasónak pedig egyedül a sziporkázó humor hiányozhat. Annak elmaradása azonban érthető: míg a *Vidróczki kódex* szereplőit a humoros-ironikus elbeszélés által inkább kinevettük, mintsem azonosultunk volna velük, addig itt minden szereplőt közel érzünk magunkhoz – ezért is fáj annyira a tragédiájuk.

A karaktereket megszereti az olvasó, de éppen ebből fakad, hogy hiányt érez minden egyes fejezet végén. A szereplők történetét ugyanis csak addig a pontig mutatja be az elbeszélő, amíg a vörös nyelvű párduc náluk van, és amint megválnak tőle, a mese megszakad. Mi lett a vándorral, a cigánylánnyal, a fejedelem feleségével? Nem derül ki. Mintha Italo Calvino *Ha egy téli éjszakán egy utazó* című regényét olvasnánk, olyan érzésünk támad, hogy az elkezdett

történetek nincsenek befejezve, csak mindig újabbak és újabbak indulnak el. Annyit tudunk meg, hogy a különböző századokból kiemelt szereplőket rokon szálak kötik össze, és a párduccal együtt öröklik a tragédiát és a szerencsét is. Arról azonban már nem esik szó – pedig érdekes lehetett volna –, hogy az ismétlődő sorsok alakulásában mekkora szerepük van a felmenőkkel azonos személyiségjegyeknek, az átörökített hagyományoknak, szokásoknak, értékeknek, az ősök elhibázott döntéseinek vagy szándékainak. Arra sem derül fény, hogy miért éppen egy vörös nyelvű párducot mintáz a kegytárgy, és mi a bálvány-szobor korábbi, regény előtti története. Honnan jött? Miben rejlik ereje? Az olvasót ez a kérdés, a kíváncsiság folyamatosan hajtja előre, ám csak saját válasszokat kereshet rá.

A legfontosabb szál azonban nem az egyes szereplőkhöz köthető. Senkit sem téveszthet meg a sok különálló történet: a regénynek egyetlen főhőse, középpontja valójában maga a puszta, amelyet látunk minden napszakban, évszakban – századokon át. Megismerjük szépségét, kegyetlenségét. A leírások árnyaltan, túlpontossággal festik elénk a tájat, amely emberek sorsának alakítója. Nem csupán egy helyszín, hanem egy nép egyedüli élettere, amely meghatározza, hogy a szereplők éppen magányosak, örültek, turcsi orruak-e. A puszta bennük él, és könnyörtelenül alakítja őket – ezt már az elején érezteti az elbeszélő. A hősök, állatok és a bálvány-szobor szerves részei a pusztának. Nincs egyik a másik nélkül – erre lehet következtetni a regényből, amelynek ezzel együtt sikerült is elérnie a célját: egészében mutatja be egy tájegység világát.

